ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

ՀԱՅԱՑՈՒՑ

Մ. Ե. Ն.

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
1948

493

ՀԱՏԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

ՀԱՅԱՑՈՒՑ

Մ. Ե. Ն.

A 7534

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
1948

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՎԱՂԱՄԵՌԻԿ ԾՆՈՂԱՑՍ

ՆՇԱՆԻ ԵՒ ԱԶՆՈՒԻ

ԼՕՔՄԱԿԷՕՋԵԱՆ

Մ. Ե. Ն.

ԹԱՐԳՄԱՆՈՂԻՆ ԽՕՍՔԸ

Ներկայ Պատմուածքները, բացի երկուքէն, 1924–1930 տարիներուն հրատարակուած են Հայաստանի Կոչնակին մէջ։

Քաջալերուած վերջնոյս Պատ. Խմբագրութեան եւ ընթերցողներուն կողմէ անոնց գտած համակիր ընդունելութենէն, միեւնոյն ժամանակ գոհացում տալու համար բարեկամներէ ոմանց փափաքին, այս անգամ՝ Ս. Աթոռոյս Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօր հրամանաւ լոյս կ'ընծայենք առանձին հատորով։

Չենք տարակուսիր թէ մեր նորահաս պատանիները սիրով ու ախորժով. պիտի կարդան այս բարոյաշունչ պատմուածքները, և շինիչ ու դաստիարակիչ տպաւորութիւն մը պիտի կրեն անոնց ընթերցումէն։ Վաղուց փորձով տեսնուած է որ այսպիսի պատմուածքներ աւելի կ'ազդեն պատանիներու վառ երեւակայութեան և զգայուն սիրտին վրայ՝ քան բարոյախօսական գրուածքներ, որքան ալ ազդու և գեղեցիկ ըլլան անոնք։

Հատորիս պատմուածքները, որոնք մեծագոյն մասամբ Հին և Նոր Կտակարաններու ներշնչման տակ յօրինուած ընտիր պատկերներ են, կը բաժնուին երկու մասերու։ Առաջինը թարգմանութիւնն է Լիւսի Ռօզիէ-Ֆօնթէյն (Lucie Rauzier-Fontayne) Ֆրանսուհիին Աստուածաշնչական Ժամանակներէն (Aux Temps Bibliques) անուն գիրքին, որ կը պարունակէ եօթը պատ-

մուածքներ։ Իսկ երկրորդ մասի տասնըմէկ պատմուածքները թարգմանուած են ֆրանսերէն քանի մը պարբերաթերթերէ ու տարեգիրքերէ։

Աստուածաշնչական ժամանակներէն հեղինակին սիրուն ու նկարագեղ Յառաջաբանին վրայ աւելորդ պիտի ըլլար մեր կողմէ բան մը աւելցնել գիրքիս արժէքին մասին։

Ըսենք միայն՝ թէ փափաքելի էր որ այս և նման գիրքե՛րն ըլլային մեր նորահաս սերունդի ընթերցանութեան առարկան, ու մեր պատանիները անոնցմով ազնուացնէին իրենց հոգին ու զգացումները, զգուշանալով միշտ լպիրշ ու սանձարձակ այնպիսի վէպերէ, որոնց ընթերցումը իրական ոևէ օգուտ չընծայելէ զատ, ընդհակառակը, երեւակայութիւնները պղտորող ու բարոյականը խաթարող յոռի և թունաւորիչ ազդեցութիւն մը միայն կրնայ թողուլ անփորձ ու նորածիլ հոգիներու վրայ։

Յուսալով որ այս համեստ հատորը պիտի ծառայէ իր առաջադրած բարի նպատակին, ջերմապէս կը յանձնարարենք զայն մեր սիրելի երկսեռ պատանիներուն ու առհասարակ ամէն կարգի ընթերցողներու։

ՑԱՆԿ

	Երես
Թարգմանողին խօսքը	Ե

Ա. ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԷՆ

Հեղինակին Յառաջաբանը	3
Բիւրեղեայ մանեակը	7
Սաբայի թագուհիին երկրորդ ուղեւորութիւնը	43
«. . . Եթէ մոռացայց զքեզ, Երուսաղէ՛մ . . .»	68
Թամարի ընծան	99
Միսայէլի բնօրածը	111
Ծագող առաւօտը	123
Լոյսի կաթիլները	141

Բ. ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

Աշխատանք եւ Երջանկութիւն	157
Հռութ Բեթղեհէմցին	160
Բեթսայիդայի այրին	184
Մոգ-Թագաւորի թոռնուհին	190
Փոքրիկ Յակոբը	208
Բոլքա	215
Աղբիւրը	223
Տաճարեղէններու տուփը	225
Դպրոցը առանց Աստուծոյ	235
Վեհանձն վրէժխնդրութիւն	241
Ձայն մը Հրատէն	244

Ա.

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԷՆ.

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԸ

Աղջնակ մը կար ատենօք, սիրուն պզտիկ մը, որուն խոկումներուն առարկայ կ'ըլլային յաճախ Սուրբ Գիրքի սրտագրաւ պատմութիւնները...։ Իր մեծ ծնողքին պարտէզը, կծկտած՝ յաղթ թզենիի մը ճիւղերուն միջեւ կամ դաշարազարդ հովանոցի մը տակ, ապանիական յասմիկներու միջեւ, — ատոնք էին իր նախասիրած վայրերը — ազատ ասպարէզ կու տար ան իր մտածութիւններուն եւ ներշնչումներուն, եւ նայուածքին տակ շարժող աստուածաշնչական հոյակապ դէմքերուն քով կը սիրէր երեւակայել ուրիշ երկրորդական դէմքեր, որոնց՝ սրբազան հեղինակները քանի մը տող ու երբեմն բառ մը միայն նուիրած էին։

Հին ու Նոր Կտակարաններու պատմութիւնով սնած այդ դեռատի աղջիկը ո՜րքան գանձեր դուրս կը հանէր Գիրքին էջերուն մէջէն, առանց սակայն թափանցելու անոնց թաքուն արժէքին...։

Արեւելքի փողփողուն բնավայրեր, կանաչ արմաւենիներ եւ ջինջ ու կապոյտ երկինք մը... ուղտերու դանդաղաշարժ կարաւաններ՝ անապատներու մէջ... Սողոմոնի պալատին պերճանքը... Երուսաղէմի Տաճարը՝ համակ ոսկիէ նուրբ պարունակի մը մէջ... փառաւոր արքաներ եւ վեհաշուք թագուհիներ՝ ճակատնին մարգարիտով

ու ակունքներով պճնուած . . . Փարաւոններու ակնախտիղ պալատներ, որոնց մէջ կ'երեւնային Յովսէփ եւ Մովսէս . . . մոգերու թանկագին ընծաներ՝ Մանուկ Յիսուսին մատուցուած . . . :

Յետոյ, այսքան պերճանքներէ հանգիստ առնելու համար, աղջնակը իր հին դեղնած Գիրքին մէջ կը գտնէր ուրիշ գանձեր, թէեւ անփառունակ՝ բայց ոչ նուազ թանկագին — զով ու վճիտ ջուրը, զոր ջրհորէն կը քաշէր Ռեբեկա. անպաճոյճ քաղցրութիւնը երգին սրինգի մը, զոր մեղմիւ կ'ածէր պատանին Դաւիթ. տաւիղներու մեղամաղձիկ հաւերգը՝ Բաբելոնի գետերու ափերուն վրայ. Նազարէթցի կիներու ընտանի շաղփաղփութիւնները՝ մօտիկը այն աղբիւրին, ուր կ'երթար յաճախ Յիսուս պատանին, իր Մօրը հետ . . . :

Ու այս գունագեղ շրջանակին մէջ, հոյակապ անձնաւորութեանց կողքին, աղջնակը, երկրորդ շարքին վրայ, կը տեսնէր տողանցքը ուրիշ դէմքերու, որոնց ինք ալ կ'ընկերակցէր — Մովսէսի քոյրը, որ կ'երեւնար պահ մը շամբերու մէջէն. աստուածաշնչական թագուհիի մը փոքրիկ մէկ նաժիշտը. Երուսաղէմի փողոցներու թափառաշրջիկ որբուհին, որ կը հանդիպէր Վարդապետին ու աշակերտներուն: Աղջնակը երեւակայութեամբ կը միանար հովիւներուն, եւ, Բեթղեհէմի Մսուրին առջեւ, կը մասնակցէր անոնց հրճուանքին ու յափշտակութեան: Ինք էր՝ որ Յիսուսի ոտքերուն առջեւ կը փշրէր սրուակը թանկագին իւղին, ու անոր բոյրովը արբենալու պատրանքը կ'ունե-

նար․․․։ Ինք էր՝ որ իր մանկական սուր ձայնին բոլոր ուժովը կ՚աղաղակէր՝ «Ովսաննա՜», ու արմաւենիի ոստ մը կը շարժէր դէպի «Անոր որ կուգար Տիրոջ անունով․․․»։ Ինք էր դարձեալ՝ որուն կ՚ըսէր հեզահամբոյր Նազովրեցին․ «Տաղիթա կումի», եւ որ կ՚արթննար շաչախաններու կանչուկռռաչէն, իր մահուան անկողնին վրայ սփռուած ծաղիկներուն մէջէն․․․։ Ու այն ատեն անոր երեւակայութեան առջեւէն կ՚անցնէր ամբողջ կեանքը այս անձնաւորութեանց, մխեալ մատաղաշ գեղուհիներէն մինչեւ յարուցեալ աղջիկը, ու ապա այս ամէնը կը զարդարէր անպաճոյճ մանրամասնութիւններով։

Քիչ ետքը աղջնակը՝ Գիրքին մէջ, բացի գեղեցիկ պատկերներէ ու հմայիչ պատմութիւններէ, ուրիշ բաներ ալ գտաւ։ Բայց անեղծ մնացին իր մանկական առաջին տպաւորութիւնները, որոնք Գիրքին մէջ դրոշմուած էին անբիծ սքանչացումի տեւական բոյր մը, բարի խանդաղատութեան ճառագայթումով մը, որուն լոյսին տակ հաճելի է տակաւին իրեն՝ վերընթեռնուլ մեծ անձնաւորութեանց այդ Գիրքը։

․․․ Ես այսօր փորձեցի վերյիշել մանկութեանս այդ երազներու մէկ քանին ու գիրի առնել զանոնք մեր սիրելի պատանիներուն համար։ Շատ բան կորանցուցած են անշուշտ անոնք իրենց նախկին բուրմ ու մանկական հըմայքէն։ Անոնց պարագային մէջ, սակայն, այդ պատմուածքները պիտի կարենան պատանի ընթերցողներու ընտանի

դարձնեն Աստուածաշնչական դէպքերու շրջանակին ու մթնոլորտը, ու պիտի յորդորեն զանոնք կրկին կարդալու, մինչ աւելի սիրով, այն էջերը, զորս երբ կարծեն խակ գոց ըրած ըլլալ, դարձեալ անկէ օր նորանոր գեղեցկութիւններ երեւան պիտի հանեն անոնց մէջէն . . . ։

Ու ինչպէս աշխատութեանս սեղանին վրայ անարուեստ կազմով Աստուածաշունչին փոքրիկը կը սիրեմ տեսնել, իբրեւ ընծայ դրուած, նորափթիթ ֆնֆոյշ շափրակներ, նոյնպէս երազներուս այս հանդէս ծաղիկները, նման սակաւօրեայ վարդերու փունջի մը, կը դնեմ յոտս հինաւուրց յաւիտենական ԳԻՐՔԻՆ . . . ։

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԷՆ

ԲԻՒՐԵՂԵԱՅ ՄԱՆԵԱԿԸ

— Ժամանակը կը սահի արծիւի մը թռիչքէն աւելի արագ, ըսաւ տխրութեամբ Միրիամ, Ամրամի ու Յովքեբեդի աղջիկը։

Մայրը յառաչով մը միայն պատասխանեց, ու թեթև մատներով շոյեց իր ծունկերուն վրայ տարածուած մանկական զգեստ մը։

— Ամէն ինչ պատրաստ է, ըսաւ նորէն դեռատի աղջիկը։ Աղուոր պատմուճաններ ու կաշիէ սանտալներ առած եմ, քանի մը հատ ալ նուռ՝ ճամբուն համար։

— Այս զգեստները, դիտել տուաւ Յովքեբեդ, շատ համեստ պիտի երեւին անշուշտ Փարաւոնի պալատին մէջ . . . ։ Բայց հիմակուհիմա բանի մը կը ծառայեն ասոնք . . . ։

Միրիամ, մտախոհ, եղբօրը՝ Մովսէսի իրեղէնները կարգով զետեղելէն ետք, կողովը փակեց . . . ։

Չո՞րս տարի․ արդէն չորս տարի անցած էր այն ժամանակէն, երբ Փարաւոնի դուստրը, Հերմոնտիս, ջուրէն ազատած էր մանուկը։ Միրիամ կը յիշէր տակաւին՝ թէ ի՛նչպէս ինք կը տանէր լալագին պրտուեայ տապանակը, որուն մէջէն ճիչեր կ՚արձակէր մանուկը, ու թանկագին բեռը կը յանձնէր Նեղոսի, որ զայն քաշած տարած էր յուշիկ դէպի գետափի կնիւններն ու պապիրոսները։ Կը յիշէր՝ թէ ի՛նչպէս սիրտը կը բաբախէր, երբ իր պահուըտած բարձր խոտերուն մէջէն տեսած էր որ իշխանուհիին նաժիշտները կը վերցնէին կպրածիւթով ծեփուած տապանակը։ Կը լսէր տակաւին լոգուհիներու զարմանքի ու կարեկցութեան աղաղակները՝ ի տես եբրայեցի մանուկին, որ իր վարդագոյն այտերով ու պայծառ աչքերով բոլորովին կը տարբերէր եգիպտացի մանուկներէն։

Հերմոնտիս, ժպտադէմ, ծռած էր մանուկին վրայ, ու Միրիամ համարձակած էր հարցնել․

— «Կ՚ուզե՞ս որ մանուկը դիեցնելու համար եբրայեցի դայեակ մը կանչեմ»։

Իշխանուհին հաւանած էր, և աղջիկը վազնիվազ կանչած էր իր մայրը, որ, ուրախութենէն արբշիռ, կրցած էր միւսանգամ սեղմել մանուկը իր բազուկներուն մէջ, մինչ Փարաւոնի աղջիկը կ՚ըսէր անոր․

— «Առ մանուկը և դիեցո՛ւր, մինչև որ մեծնայ ու ինծի բերես զայն»։

— Ժամանակ է, ըսաւ մայրը, գնա՛ բեր տղան։

Միրիամ դրան առջև ելաւ ու կանչեց․

— Մովսէ՛ս։

Վազելու ոտնաձայն մը լսուեցաւ պարտէզէն,

ուր ժանտամէջլեններ թանձր ստուեր մը կը ձգէին։ Դափնեվարդերու թաւուտքի մը մէջէն դուրս ելաւ գեղեցիկ մանուկ մը ու ծիծաղելով դէպի քոյրը խոյացաւ։

— Եկո՛ւր, սիրունիկս, ըսաւ Միրիամ, պէտք է պատրաստուիս Փարաւոնի պալատը երթալու համար։

Մռայլեցաւ Մովսէսի դէմքը։

— Փարաւոնի պալա՞տը։ Բայց ո՛չ մինակս։ Հայրիկիս, մայրիկիս ու քե՛զ հետ միասին, ըսաւ վրդովուած ձայնով։

— Ինծի՛ հետ միայն։ Բեզ Հերմոնտիս իշխանուհիին քով պիտի թողում։ Զգոյշ եղի՛ր որ չլաս։ Թագաւորը, մանաւանդ, շատ կը բարկանայ։

Մովսէս փարեցաւ Յովքեբեդի.

— Բայց ինչո՞ւ համար. ես չեմ ուզեր Փարաւոնը տեսնել. կ'ուզեմ այստեղ մնալ...։

Տղուն աչքերը կ'արցունքոտէին, և յուզումն ու զարմանքը կը շէշտէին իր թեթեւ թոթովախօսութիւնը։ Մայրն ու քոյրը բացատրեցին մեղմիւ այն պատճառները, որոնք կը պարտաւորեցնէին զինք բաժնուիլ իրենցմէ։ Պզտիկը անխօս մտիկ կ'ընէր, անոնց վրայ յառելով իր ուշիմ աչքերը։ Ապա հարցուց.

— Երբ որ երթամ, զիս տեսնելու պիտի գա՞ք։

— Անշո՛ւշտ, շատ յաճախ...։

Փոքրիկը հանդարտեցաւ քիչ մը ու թողուց որ Միրիամ հագուեցնէ զինք։ Վիրջինա եղբօրը գիրուկ մարմինը զով ջուրով լուալէ և մուգ ոսկեգոյն կարճ խոպոպիքները յարդարելէ ետք՝ հագցուց նուրբ ու բազմոլոր կտաւէ շինուած իր ծիրանեգոյն պատմուճանը ու ոտքին անցուց բարակ կաշիէ սանդալները։

Միրիամ պատրաստ էր արդէն։ Ան հագած էր

կապոյտ ու նարնջագոյն գիծերով պատմուճան մը։ Իր թուխ մազերը փոխանակ եգիպտացի կիներու նըման բազմաթիւ կարճ կապերով հիւսուած ըլլալու, հասակն ի վար ազատօրէն ձգուած էին ծալ ծալ խոպոպիքներով, որոնք պղնձագոյն ցոլքեր կ՚արձակէին։ Կտաւէ նուրբ ժապաւէն մը կը պարուրէր գըլուխը և քունքերուն վրայ կ՚ամրացնէր փղոսկրեայ տերեւներով լուտասի երկու ծաղիկներ։ Մետաղեայ ապարանջաններ կը շրջապատէին իր գեղեցիկ մերկ բազուկները, ու ականջներէն կախուած էին արծաթէ խոշոր օղեր։ Արդուզարդը այսքանով կը վերջանար, որովհետեւ Միրիամ չէր շպարուեր եգիպտացի աղջիկներու նման ու ծարիրաքարով դէպի քունքերը չէր երկարեր կոպերը շրջանակող իր սեւ ու հաստ արտեւանունքներուն գիծը։ Այս բանը սակայն չէր խաթարեր անոր գեղեցկութիւնը, ընդհակառակը, պարզութեան ու անբծութեան շնորհալի հրապոյր մը կ՚աւելցնէր իր դէմքին վրայ։ Միրիամ այդ օրը քիչ մը տժգոյն էր ու չփոթած, մտածելով՝ թէ իր հոյակապ պալատին մէջ պիտի մտնէր Փարաւոնին, որմէ բովանդակ Եգիպտոս կը սարսափէր, այն վեհապետին, որուն վրայ խօսելու ժամանակ ճակատները գետնին կը դպչէին ու ժողովուրդը զայն կ՚անուանէր «Աստուածայինը», «Աստուածներու սիրականը», «Ամմոնի Թայի ընտրածը»։

— Օ՛ն, Մովսէ՛ս, ճամբայ ելլենք, ըսաւ Միրիամ քիչ մը դողդոջուն ձայնով։ Եկո՛ւր, ա՛ռ սա զուտասներու փունջը, զոր առտուն լճեզերքէն քաղեցի իշխանուհիին համար։

Մովսէս փոսիկներ ձեւացած իր արմուկներուն մէջ սեղմեց ճերմակ ու վարդագոյն ծաղիկներու խո-

չոր փունջը, ու Միրիամ կողովը ուսը առաւ։ Այդ միջոցին Ցովքեբեդ գացած էր կանչելու մօտակայ արտին մէջ աշխատող իր ամուսինը, որպէսզի ողջերթ մաղթէ իր զաւկին։ Երկուքը Մովսէսին ու Միրիամին ընկերացան մինչեւ պարտէզին դուռը։ Մայրը երկարօրէն սիրտին վրայ սեղմեց մանուկը, ու Ամրամ ձեռքը պզտիկին գանգրահեր գլխուն վրայ դնելով ըսաւ.

— Գնա՛, որդեակ, և թո՛ղ Եհովան իր երեսը չդարձնէ քեզմէ. թո՛ղ անոր աջը չլքէ քեզ բնաւ...։ Երանի՜ թէ կռապաշտներու մէջ հաւատարիմ մնայիր քու ցեղիդ ու Աստուծուդ...։

...Մովսէսի ծնողքը երկար պահ մը անշարժ մնացին, դիտելով հեռանալը իրենց աղջկան շնորհալի սիլուէթին, որուն քովէն մանուկը, ձեռքերը ծաղիկներով բեռնաւոր, կը յառաջանար մանրաքայլ դէպի անծանօթ ճակատագիրը...։

* * *

Թեբէի փողոցները ամայի էին գրեթէ. թէև անցած էին արդէն օրուան ամենէն տօթագին ժամերը, բայց Միրիամ ու Մովսէս իրենց սանտալներուն մէջէն կը զգային տաքուն գետնին կիզիչ տաքութիւնը։ Ջերմութեան գոլորշի մը կը թրթռար մթնոլորտին մէջ ու աչքերը կը յոգնեցնէր...։

Երիտասարդուհին ու մանուկը տուներու ձգած նեղ ու կապտագոյն ստուերին մէջէն կը յառաջանային դանդաղ քայլերով, ու տղեկը կանգ կ'առնէր յաճախ ու ողբագին ձայնով մը կ'ըսէր.

— Շատ ծարաւ եմ, Միրիա՛մ, բաց կողովը և նուռ մը տուր ինծի։

Մէկ ժամէն երեւցան վերջապէս լայն փողոցներ ու չքեղ ապարանքներ։ Մօտեցած էին պալատին։ Գոյր ու եղբայր քալեցին սփինքսներով եզերուած երկար պողոտայէ մը, ապա անցան Փարաւոնի բնակարանին առջեւ գտնուող երեք ընդարձակ գաւիթներէն։ Վերջին գաւիթին ծայրը, արեւին տակ, կուրցունող սպիտակութիւնով մը կը բարձրանար պալատին ահագին զանգուածը՝ կառուցուած մէջտեղը ուռճազարդ ու հրաշալի պարտէզներու, որոնք մինչեւ Նեղոս կ'երկարէին։

Նիզակաւոր զինուորներ պահակ կեցած էին հըսկայ դրան մը առջեւ, որուն երկու կողմերը զոյգ մը սփինքսներ կը բարձրանային։

Միրիամ մօտեցաւ երկչոտութեամբ.

— Կրնա՞մ անցնիլ։

— Դուն ո՞վ ես։

— Միրիամ, Ամրամի աղջիկը։ Հերմոնտիս իշխանուհիին պիտի յանձնեմ այս մանուկը, զոր բարեհաճած է որդեգրել, ու հիմայ իր քով բերել կուտայ զայն։

— Ետեւէս եկո՛ւր, ըսաւ զինուորներէն մին։

Միրիամ ու Մովսէս անցան ամայի գաւիթներէ եւ սրահներէ, ուր զգալի զովութիւն մը կը տիրէր ու սարսուռ կ'ազդէր իրենց՝ որ քիչ առաջ ճամբուն սոսկալի տապը կրած էին։ Իրենց քայլերը տարօրինակ ձայներ կը հանէին այդ կամարներուն տակ, որ կարծես աւելի հսկաներու քան սովորական մարդոց համար չինուած ըլլային։ Շատ բարձր ու ահագին սիւներու անտառ մը կը վերցնէր վառ գոյներով նկարազարդ ձեղուններն ու պատերը, որոնց վրայ, լոտոսի եւ այլ ծաղկանց մէջ, ներկայացուած

էին Փարաւոնի ռազմական նշանաւոր դէպքերը կամ իր առօրեայ կեանքին զանազան դրուագները։

Ներքին գաւիթներէն կամ ընդարձակ սրահներէն քանի առաջանային, այնքան կ'աւելնային ծառաներն ու գերիները, որոնք կ'երթեւեկէին զբաղած դէմքերով։

Զինուորը ըսաւ անոնցմէ մէկուն.

— Գինի՛թ, Թագաւորին ու աղջկանը տա՛ր այս աղջիկն ու տղան. կ'երեւի թէ ասոնց կը սպասեն։

— Եկէ՛ք, ըսաւ մարդը։

Վայրկեան մը վերջ Միրիամ ու Մովսէս, շլացած ու անշարժութեան մատնուած վախերնուն, կանգ առին միւսներէն շատ աւելի պերճաշուք սրահի մը սեմին վրայ։

Սրահին խորը Փարաւոն բազմած էր ոսկեղէն գահի մը վրայ, որուն թեւերը առիւծներու գլուխներ կը ներկայացնէին։ Իր պղնձագոյն դէմքը անայլայլ էր արձանի մը դէմքին նման։ Մռայլ աչքերը, ո՛վ գիտէ ինչ երազի մը անձնատուր, շեշտ նայուածք մը կ'արձակէին պարապութեան մէջ։ Արքայական օձը, քունքերուն վրայ ամփոփելով գանգուր մազերը, ճակտէն վեր կը պահէր իր եռանկիւն գլուխը։ Նրբածալ պատմուճան մը կը շրջապատէր զինք՝ գօտիէն մինչեւ ծունկերը։ Ոսկիէ ծանր լանջապան մը ու թանկագին ակունքներ կը շողային կուրծքին վրայ։

Գահը կը բարձրանար մեծարժէք գորգերով եւ յովազի մորթերով ծածկուած քանի մը աստիճաններէ վեր։ Ստորոտը, սեւ կէտերով պիսակաւոր կարմրագոյն բարձերու վրայ, տարածուած էր Հերմոնթիս իշխանուհին, շրջապատուած իր բոլոր նաժիշտներով, ու անփութօրէն կը հոտոտէր միմոզաներու փունջ մը։

Թեթեւ և նուրբ էր ան իր բաց կանաչագոյն շըղարշէ պարեգօտին մէջ։ Մարգարիտներ և զմրուխտներ, իրար խառնելով իրենց ոսկեգոյն կայծերն ու կաթնաթոյր փայլը, նրբարուեստ մանեակ մը կը ձեւացնէին իր պարանոցին շուրջ։ Ոսկիէ գնտասեղներ կ'աստղազարդէին իր մազերու բազմաթիւ հիւսակները։ Իշխանուհին ունէր շնորհալի կերպարանք մը ու ծարրաքարով երկարցուած խոշոր աչքեր։

Թագաւորին երկու կողմերը օհրիսներ(*) կանգնած էին շիտակ ու անշարժ, հագած նուրբ դրամաձեւ փայլուն պղինձներով ծածկուած պատմուճաններ․ Զորս եթովպացի խափշիկներ թագաւորին ետեւ բըռնած ունէին փետուրէ խոշոր հովհարներ, զորս մեղմօրէն կը շարժէին երբ օդը շատ տաքնար։

Դերիններ վին ու տաւիղ ածողներ, պարուհիներ և ձեռնածուներ վեհապետին մէկ նշանին կամ ակնարկին կը սպասէին, որ անմիջապէս զանազան եղանակներ նուագեն, կամ շնորհալի պարեր դառնան կրանիթեայ սալաքարերու վրայ, կամ ճարտարօրէն փայլուն գնտակներ թռցնեն։

Թէեւ մեծ բազմութիւն մը գրաւած էր սրահը, բայց հազիւ թեթեւ շշուկ մը կը լսուէր, որովհետեւ ոչ ոք կը համարձակէր բարձրաձայն խօսիլ Փարաւոնի առջեւ։

Միրիամ պզտիկ եղբայրը առջեւէն հրելով յառաջացաւ դողահար, ներկաներու հետաքրքիր ակնարկներուն տակ, ու թագաւորէն քանի մը քայլ հեռու, ձեռքերը կուրծքին վրայ ամփոփելով՝ ճակատը գետնին դպցուց ըստ սովորութեան։ Իսկ

(*) Զինուորական պետեր:

Մովսէս, բազուկներուն մէջ սեղմած լոտոսներու փունջը, չուարուն ակնարկներ ձգեց չորս դին։ Իրեն համար շատ դժուար էր Միրիամի պէս դիրք առնել։ Վայրկեան մը վարանելէ ետք՝ նետեց ձեռքէն ծաղիկները որոնք ցրուեցան եղան իր շուրջը, յետոյ, լրջօրէն, առանց քոյրը աչքէն հեռացնելու, պզտիկներու յատուկ սիրուն անճարակութիւնով մը ծալեց գիրուկ ծունկերը, ու, աւելի դիւրութեան համար, ամենայն պարզութեամբ երեսի վրայ փռուեցաւ։

Շշուկ մը անցաւ բազմութեան մէջէն. ամէնքը կը ծիծաղէին։ Փարաւոն իսկ հաճեցաւ իր «բազէի նայուածքը» դարձնել պահ մը իր ոտքերուն առջև երկրպագութիւն ընող այդ տղուն, ու իր սառ դէմքը թեթև մը պայծառացաւ։

— Մօտեցի՛ր, ըսաւ Հերմոնտիս իշխանուհին. ոտքի ելի՛ր, ջուրէն փրկուած մանո՛ւկ։ Գեղեցիկ չէ՞ գիտոս, աւելցուց հօրը դառնալով։

Բայց ինքնակալը ստացած էր արդէն իր վեհափառ անշարժութիւնը ու բան մը չտեսնել կը ձեւացնէր։

Ատոր փոխարէն նաժիշտները շրջապատեցին մանուկը, ու իրարու հետ կը մրցէին՝ թէ ի՛նչպէս անոր աւելի ուրախութիւն պատճառեն, ու անոր գեղեցկութիւնը կը գովաբանէին բարձրաձայն։ Մովսէսի գլուխը ծաղիկներով պսակեցին ու իրեն ներկայեցին լեցուն ափսէներ պտուղներու, մեղրով շինուած կարկանդակներու, «շուշանէ հացերու», որոնք պապիրոսի անուշ ու մատղաշ ընձիւղներէն պատրաստուած էին։

Մովսէս վեհերոտ ու կառչած քրոջը պատմուճանին և իր կասկածոտ աչքերը մեծ մեծ բացած, մռայլ

կերպարանք մը ցոյց կուտար նախ։ Բայց յետոյ կամաց կամաց հրապուրուեցաւ իրեն երկարող խաղողի չքեղ ողկոյզներէն ու բաժնուեցաւ Միրիամէն՝ ուտելու համար ոսկեգոյն հատիկները։

Հերմոնտիս դէպի երիտասարդուհին դառնալով ըսաւ.

— Օգտուէ՛ ողուն զբաղած այս վիճակէն ու հեռացիր կամաց մը։

— Կրնա՞մ, ո՛վ իշխանուհի, վերստին գալ եղբայրս տեսնելու, թախանձեց Միրիամ։

— Քանի մը օրէն, այո՛, ես քեզի կ'իմացնեմ։

«Մնաս բարո՛վ, եղբա՛յր», մրմնջեց Միրիամ՝ վերջին ակնարկ մը ձգելով Մովսէսի վրայ...։ Յետոյ, գլխահակ, դուրս ելաւ սրահէն, առանց ոչ ոքէ նկատուելու։

Ոչ ոքէ՞։

Բայց երկու օտար ակնարկներ իրեն հետեւեցան մինչեւ դուռը։

Սէրխոններէն մէկն էր այն, որ ուղիղ ու անշարժ կանգնած Փարաւոնի քով, աչքերը չէր հեռացուցած Միրիամէն՝ անոր սրահ մտնելէն ի վեր, ու հիմա դեռատի աղջկան յայտնի թախիծին առջեւ կարեկցութեան ստուեր մը կ'անցնէր իր մթին նայուածքին մէջէն։

Մէկը, սակայն, ուշադիր եղած էր այդ նայուածքին։ Անգնասն էր այդ մէկը, Հերմոնտիսի նաժիշտներէն մին, որ բուռն նախանձ մը զգաց, վասնզի միտքը դրած էր ի՛նք ամուսնանալ սիրած այդ գեղանձնեայ պատերազմիկին հետ։ Սակայն Միրրի, քաջածանօթ Անգնասի քմահաճ ու անգութ բնաւորութեան, անտարբեր ու անզգայ կը մնար անոր ա-

A I/7534

մէն պչրանքներուն հանդէպ։ Նաժիշտին կատաղութիւնը և սրտնեղութիւնը օր օրի կ'աւելնար։ Ու երբ խորայելացի աղջիկը հեռացաւ տխուր ու գլխահակ, Անգնաս դաժան ու չար նայուածքով մը անոր հետեւեցաւ, մինչեւ սրահի դուռնէն դուրս ելլելը...։

Միրիամ պալատին մէջ թափառելէ ետք, առանց համարձակելու ճամբան հարցնելու բազմազբաղ ծառաներուն, պարտէզներուն մէջ գտաւ ինքզինքը։ Վայրկեան մը վարանեցաւ ետ դառնալու և գտնել փորձելու այն հսկայ դուռը, որ կը բացուէր ներքին երեք գաւիթներու վրայ. յետոյ որոշեց դուրս ելլելու ոեւէ ելք մը գտնել, առանց վերստին պալատէն անցնելու։ Բայց մոլորեցաւ դափնեվարդերով եզերուած կամ վարդենեաց ցանցերով ծածկուած ծառուղիներու ճշմարիտ լաբիւրինթոսի մը մէջ։

Երբ բաւական քալեց, ինքզինք վերստին գտաւ այնտեղ ուրկէ ճամբայ ելած էր։ Յուսահատած ու չափազանց յոգնած՝ ինկաւ նստարանի մը վրայ, ու մինչ ցայն զսպուած արցունքները հոսեցան այտերն ի վար։

Ամուր քայլերու մօտեցող ձայն մը հասաւ յանկարծ ականջին և գլուխը վեր վերցուց։ Միրրի արտորանքով իր կողմը կը յառաջանար։ Անիկա նըրբակազմ էր ու բարձրահասակ, և ունէր սեգ կերպարանք մը սաղաւարտին տակ, որուն վրայ սպիտակ փետուր մը կը թրթռար։ Իր սեւ աչքերը շատ անուշ արտայայտութիւն մը ունէին, և իր շրթունքներէն կը սահէր ժպիտ մը միաժամանակ թէ՛ մելամաղձոտ, թէ՛ հեգնող և թէ՛ նազելի, ժպիտ մը՝ զոր մինչեւ այսօր կը տեսնենք տակաւին եգիպտացի պատկերահաններու հազարաւոր դիմանկարներուն վրայ։

— Հեռուէն տեսայ որ ճամբայ կը փնտռէիր, երիտասարդուհի՛. չգտնելո՞ւդ համար կու լաս, հարցուց։

— Այո՛, տէր, կու լամ նաև՝ որովհետև բաժնեցին ինծմէ սիրական եղբայրս...։

— Ես կ'առաջնորդեմ քեզ պարտէզի մէկ դուռնէն։ Ա՛յսքան ծառայութիւն կրնամ ընել, աւա՜ղ։ Կարողութենէս վեր է քեզ դարձնել այն սիրուն մանուկը, որուն համար կը վշտակրիս այսպէս...։

Միրիամ երախտագէտ ակնարկ մը ձգեց երիտասարդին վրայ ու հետևեցաւ անոր։

Բաւական մը քալելէ ետք՝ հասան վերջապէս շրջապատի թանձր պատին, որ ամայի ճամբուն վրայ բացուող դուռ մը ունէր։

— Ահաւասիկ ճամբան, ըսաւ օտարը։ Ո՞ւր կը բնակիս։

— Ո՜հ, շա՜տ հեռու, քաղաքին միւս կողմը, Եբրայեցիներու թաղը։

— Բայց չես կրնար հոն հասնիլ գիշերէն առաջ։

— Այդ է որ ինծի վախ կը պատճառէ. շատ ժամանակ կորսնցուցի...։

Արդարև արևը մարը մտած էր արդէն Լիբէական լեռներու ետևէն։ Քիչ առաջուան ծիրանեփայլ երկինքը հետզհետէ տժգունող վարդի գոյն մը կը ստանար։ Սկսած էր վերջապէս քիչ մը զովութիւն իյնալ լուին պարտէզներու մէջ, ուր դադրած էին թռչունները երգելէ։ Անսահմանօրէն անուշ բայց շատ կարճատև այն վերջալոյսն էր, որուն շուտով գիշերը պիտի յաջորդէր։

— Այս ճամբան շիտակ տունդ կ'առաջնորդէ քեզ, ըսաւ երիտասարդը, բայց խոհեմութիւն չէ առանձին երթալ. շատ ամայի է։ Փարաւոնի

քով սպասելու կարգը ուրիշ օֆրիսներուն է հիմա, ու ես ազատ եմ ու կրնամ քեզ ընկերանալ։

Երկուքը, քիչ մը վեհերոտ, պահ մը քով քովի քալեցին. Միրիամ՝ Թագաւորի այդ փայլուն զինուորականին հետ, և Միրրի՝ անբիծ աչքերով այդ աղջըկան հետ, որ այնքան կը տարբերէր պալատին մէջ սովորաբար իր տեսած կիներէն։

Ծամբան կ'երկարէր Նեղոսի ուղղութեամբ, մէջտեղէն խիտ առ խիտ պապիրոսներ բուսած գետեզերքին և միմոզաներու անտառի մը, որմէ սուր անուշահոտութիւն մը կը բուրէր։ Հիմա գիշեր էր արդէն և աստղերու ցոլքը արծաթէ թրթռուն սլաքներ կը ձեւացնէր գետի մթին ջուրերուն վրայ։ Հեռաւոր աղմուկ մը կը հասնէր քաղաքէն, ուր եռուզեռը կ'աւելնար իրիկուան զովին հետ։

— Անունդ չհարցուցի... ըսաւ յանկարծ երիտասարդ զինուորականը։

— Միրիամ կը կոչուիմ։

— Իմ անունս ալ Միրրի է։ Երեք տարիներէ ի վեր Փարաւոնի բանակներուն մէջ կը ծառայեմ։ Անկէ առաջ հօրս կ'օգնէի մշակներու մեր ընդարձակ արտերը, որոնք կը տարածուին Նեղոսի եզերքը ու ոտքով երկու օրուան հեռաւորութիւն ունին Թեբէէն։ Հիմա որ պատերազմը վերջացաւ այլեւս, նորէն խելքըս միտքս մեր արտերուն վրայ է, ու առիթի կը սպասեմ արտօնութիւն խնդրելու Թագաւորէն որ տուն վերադառնամ։

— Կը հասկնամ. հօրենական տունին մէջ ապրելէ անուշ բան չկայ։ Իսկ մեր տունը շատ համեստ է, բայց պիտի չուզէի փոխել զայն պալատի մը հետ...։ Միայն փոքրիկ եղբայրս, աւա՜ղ ընդ միշտ

հեռացաւ մեզմէ, ու կը վախնամ որ արքունիքի ճոխութեանց մէջ ա՛լ չյիշէ իր տունը . . . ։

Այսպէս կը շարունակուէր խօսակցութիւնը։ Պատասխանելով Միրրիի հարցումին՝ Միրիամ նկարագրեց իր գործունեայ կեանքը, ամբողջովին նուիրուած իրեններուն բարօրութեան։ Աղջկան անբիծ շնորհէն աւելի՝ երիտասարդը կը սքանչանար անոր պարզութեան, հեզութեան ու ձայնին գողտրիկ ելեւէջներուն վրայ, երբ կ՚արտասանէր «հայրս . . . մայրս . . . փոքրիկ եղբայրս» բառերը։

Հասան վերջապէս Եբրայեցւոց թաղը։ Յարդախառն թրծուն ցեխով շինուած ողորմելի հիւղակներէ քիչ մը անդին, պարտէզի մը մէջ, աղիւսաշէն փոքր տուն մը կը բարձրանար։ Ատիկա Ամրամինն էր, որ, իբրեւ առանձնաշնորհեալ իսրայելացի մը, քանի մը արգաւանդ գետիններ կը մշակէր, փոխանակ իր հայրենակիցներուն նման, եգիպտական մտրակին տակ, տաժանակիր աշխատանքներ կատարելու շինուածանիւթեր պատրաստող գործարաններու մէջ։

— Հասանք ահաւասիկ, ըսաւ Միրիամ հրելով դուռը, որ կը բացուէր մոշենիէ ցանկապատի մը վըրայ։ Չէ՞ս ուզեր ներս մտնել ու զովանալ քիչ մը։ Երջանիկ պիտի ըլլան ծնողքս քեզ պատուասիրելով . . . ։

— Ո՛չ, ուշ է, չեմ կրնար մնալ։ Եղբօրդ ըսելիք մը ունի՞ս։

— Ո՛հ, այո՛. ըսէ թէ Միրիամ իր վրայ կը մտածէ միշտ ու կը ցանկայ որ իր փոքրիկ Մովսէսն ալ չմոռնայ զինք . . . ։ Կեցի՛ր, ըսաւ քաղելով քանի մը դափնեվարդեր, իմ կողմէս անոր տո՛ւր ասիկա, որպէսզի յիշէ իր տունը . . . ։ Շնորհակալ եմ աղ-

նուութենէդ, Տէ՛ր Միրրի, ո՛րքան բարի ես որ նեղութիւն կրեցիր այսպէս ինծի համար։

Ու Միրիամ ողջունելով երիտասարդը, անցաւ պարտէզէն և տունը մտաւ։

Միրրի վերադարձաւ միեւնոյն ճամբէն, բայց զարմանալիօրէն առանձին զգաց ինքզինք, ու անվերջանալի թուեցաւ ճամբան, զոր այնքան կարճ գտած էր երբ Միրիամին հետ էր։

Երիտասարդը կը քալէր և կը խորհէր նոյն ատեն.

— Այսպէս ուրեմն, կան կիներ, որ կ'ապրին միայն ուրիշներու համար ու անոնց առաջին մտահոգութիւնը ո՛չ յաջողութիւններն են, ո՛չ արդուզարդերը, և ո՛չ հաճոյքը, բայց միայն երջանկութիւնը անոնց, զորս կը սիրեն։ Այս Միրիամը ո՜րքան զարմանալի ու սքանչելի աղջիկ մըն է. անուշ՝ սոյն այս գիշերուան պէս, թարմ ու ջինջ՝ Նեղոսի հաճելի ջուրերուն պէս . . . և սակայն ո՞վ է ան, եթէ ոչ՝ գերի ժողովուրդի մը խոնարհ մէկ աղջիկը։

Միրրի պարտէզներու սահմանը մտած էր հիմա և դէպի պալատ կ'ուղղուէր, երբ քրքջալից թթուաշ ծիծաղ մը սարսռացուց զինքը.

— Է՜հ ուրեմն, Միրրի, միթէ այնքան մտազբաղ ու երազկո՞տ ես այս երեկոյ, որ Անգնասի քովէն կ'անցնիս ու զայն չես տեսներ։

Մութին մէջ Միրրի թեթև մը պռստեց յօնքերը։

— Ճամբաս կը սպասէր . . . խորհեցաւ ու բարձրաձայն աւելցուց.

— Ճիշդ է, Անգնա՛ս, չնշմարեցի քեզ.

— Գիշերը այնքան անուշ է, որ փախուստ տուի պալատէն. վառուած ճրագներն ու բազմութիւնը օդը

անշնչելի կը դարձնեն։ Նստի՛նք սա նստարանին վրայ ու պատմէ ինծի թէ ուրկէ՞ կու գաս։

— Քաղաքէն՝ ուր գացած էի Նեղոսի ուղղութեամբ։

— Յիրաւի՛, ըսաւ Անգնաս հեգնօրէն, միթէ Թէբէի փողոցներո՞ւն մէջ գտար այս ծաղիկները։

Ու երբ երիտասարդը դժգոհ՝ կը լռէր.

— Շատ գեղեցիկ են, կը հաճի՞ս ինծի տալ։

— Ո՛չ, Անգնա՛ս, չեմ կրնար . . .։

Նաժիշտը պչրանքով մը, զոր անդիմադրելի կը կարծէր, բռնեց Միրրիի թուխ և ջղուտ դաստակը ու կը փորձէր խլել ծաղկեփունջը։

Երիտասարդը ուժով մը ցնցեց մատանիներով ծածկուած անոր ձեռքը, ոտքի ելաւ ու չոր կերպով ըսաւ.

— Մնաս բարով, Անգնա՛ս, արդէն ուշ է. պէտք է տեղս հասնիմ . . .։

Անգնաս բարկութիւնը զսպելով, ուրախ կերպարանք մը առաւ.

— Երթաս բարով, վայրագ պատերազմի՛կ, երանի՜ թէ դափնեվարդերուդ բոյրը արդելք չըլլար քնանալուդ։

Եւ այդ պայծառ գիշերուան մէջ դիտեց անոր հեռանալը՝ խածնելով իր սնգուրուած շրթունքները. յետոյ դէպի պալատ փութաց ու իր յարկաբաժինը մտաւ։

Կուատէ, իր դայեակն ու աղախինը, տափունչ խափշիկուհի մը, ոտքի ելաւ.

— Ի՞նչ պատահեցաւ, ո՛վ իմ տատրակս, մարգարի՛տս, իմ գեղեցիկ սպիտա՜կ լուտա՛սս, ո՞վ վըշտացուց քեզ։

Իբրեւ պատասխան՝ սոսկալի շառաչիւն մը լըսուեցաւ։ Անգնաս կատաղօրէն գետին զարկած էր արգուզարդի յատուկ հոտաւէտ իւղի ալապաստրէ սրուակ մը։

Կուատէ խոհեմութիւն համարեց լուռ մնալ, սպասելով որ փոթորիկը խաղաղի։

Նաժիշտը երկարեցաւ բարձերուն վրայ եւ իր սուր ատամներով սկսաւ վարդ մը բզիկ բզիկ ընել։

— Երբե՛ք, կը մտածէր, այս երեկոյեան պէս արհամարհանք ցոյց տուած չէր ինծի...։ Մի՛ գուցէ գեղեցիկ հրէուհին գրաւած ըլլայ անոր սիրտը. Կուատէի միջոցաւ լրտեսել պիտի տամ զանոնք, ու եթէ այդ գերուհին կը սիրուի Միրրիէն, վա՜յ իրեն։

* * *

Պալատի պարտէզները ամայի էին՝ պողպատէ հայելիի նմանող ծանր ու դժնդակ երկինքի մը տակ։ Ճնշող տօթ մը կը տիրէր. ո՛չ մէկ թեթեւ շունչ անշարժ ճիւղերուն մէջ, ո՛չ մէկ թռչունի ձայն խուլ լռութեան մէջ։ Ծաղիկները հակած էին իրենց կիսաթառամ պսակները, որոնցմէ սուր անուշահոտութիւն մը կը ծաւալէր։ Վարդերը տերեւաթափ կ'ըլլային պուրակներու մէջ, մինչ աքասիաներու սպիտակ ողկոյզներէն թերթերու բուրումնաւէտ անձրեւ մը կը տեղար յուլօրէն։ Կը լսուէր միայն կարկաջը շատըրուաններէ աւազանները թափող ջուրերու, որոնք կը նմանէին մթագին ու անշարժ հայելիներու, որոնց վերեւ լուտաանները կը բանային իրենց փղոսկրեայ կամ վարդագոյն սատափէ բաժակները։

Ոտնաձայն մը լսուեցաւ յանկարծ ծառուղիի աւազին վրայ։

Անգնասն էր, որ կը յառաջանար դանդաղաքայլ, Կուատէ ալ ետեւէն։ Կանգ առաւ ան կիտրոնիներու և նռնենիներու թանձր թաւուտքէ մը շըրջապատուած լճակի մը եզերքը։ Քարէ սեղան մը ու նստարան մը դրուած էր այնտեղ։ Անգնաս նստաւ ու կարճ ակնարկ մը ձգեց բոլորտիքը։ Խափշիկուհին բարձ մը դրաւ անոր ոտքերուն տակ ու ձեռքը տուաւ փետուրէ հովահարը։

— Գնա՛ հիմա, ըսաւ մանկամարդ կինը, ու ճիշդ ըսածս կատարէ՛. ես կը սպասեմ քեզ այստեղ։

Աղախինը հեռացաւ, ու Անգնաս աչքերը չհեռացուց պալատէն հասնող երկար ծառուղիէն։

Վայրկեան մը վերջ հեռուէն տեսնուեցան Միրիամ և Մովսէս, որոնք դէպի ջուրը կը յառաջանային։

Տղեկին ամենէն աւելի ախորժած տեղը հոն էր։ Այնտեղ նուրբ աւազին վրայ, որուն հետ կը սիրէր խաղալ, կային յղկուն խիճեր, զորս լուտասներու մէջ նետելով կը զուարճանար ու բարձր քրքիջներ կ՛արձակէր, երբ կարենար վախցնել լայն տերեւի մը վրայ հանգչող քանի մը գորտեր։

Ամէն անգամ երբ Միրիամ եղբայրը տեսնելու գար, երկուքը միասին կ՛երթային նստելու քարէ նստարանին վրայ, հեռու պալատէն, ու շատ անգամ Միրրի պատճառ մը կը հնարէր անոնց ընկերանալու։ Երիտասարդը անհամբերութեամբ կը սպասէր հիմա Միրիամի այցելութիւններուն, ու վերջինս, իր կարգին, կը յուսախաբուէր երբ չտեսնէր զինուորականը Փարաւոնի պալատին մէջ։ Այն ատեն երկար բարակ կը խօսակցէր Մովսէսի հետ, ու տղեկը սիրայօժար կը շաղակրատէր Միրրիի մասին, և իր «մեծ բարեկամը» կ՛անուանէր զայն։

— Եւ գիտե՞ս, Միրրիամ, ան ալ միշտ քու՛ մասիդ կը խօսի, ըսած էր օր մը միամտութեամբ։

Այն օրէն աղջիկը ամէն անգամ երբ լսէր Միրրիի մօտեցող ոտնաձայնը, այտերը կրակի պէս կը վառէին ու սիրտը արագօրէն կը բաբախէր կուրծքին տակ։

Միրրի ուրախութենէն թեթեւակի դողդղացող ձայնով մը կը բարեւէր Միրիամը ու անոր առջեւ ոտքի վրայ կը կենար՝ աքասիայի մը բունին յեցած... եւ երկուքն ալ, յուզուած, չէին լսեր մօտէն հասնող ճիւղերու խշրտոցը, ու ապա գաղտագողի հեռացող ոտնաձայն մը...։ Կուատէ, Անգնասի խափշիկուհին, վարդենիներու թուփի մը ետին դարանած՝ կը լրտեսէր զանոնք ու անմիջապէս տեղեկութիւն կը տանէր իր տիրուհիին։

Այդ օր Անգնաս տեղեկանալով թէ Միրրի թագաւորին քով էր ու Միրիամ ալ պալատ եկած՝ գացած էր նստարանին վրայ հանգստանալու եւ դեռատի հրէուհիին գալուն կը սպասէր, ու ով գիտէ ի՛նչ չար խորհուրդ մը կ՚որոճար միտքին մէջ։

— Նայէ՛, մէկը կայ մեր նստարանին վրայ, լսուեցաւ յանկարծ Մովսէսի մանկական ձայնը։

Միրիամ նոյն պահուն կը մօտենար Անգնասի, կը բարեւէր զայն վեհերոտութեամբ ու կը պատրաստուէր շարունակել ճամբան։

— Քեզ կը հալածե՞մ, երիտասարդուհի՛, հարցուց Անգնաս ժպտելով։ Կեցի՛ր այստեղ. ես գիտեմ որ մանուկը կ՚ախորժի խաղալ լճակին եզերքը։ Պատուիրած եմ աղախինիս պտուղներ բերել. դուք ալ կը զուարճանաք ինծի հետ...։

Եգիպտացիք ու մասնաւորապէս առանձնա-

չնորհեալ պալատականները մեծապէս կ'ատէին Եբրայեցիները ու սովորաբար այսպէս սիրալիր խօսակցութիւն չէին ունենար անոնց հետ։ Այդ պատճառաւ Միրիամ, շփոթած ու երախտագէտ այս անակնկալ ընդունելութեան համար, շնորհակալութիւն յայտնեց Անգնասի։

Մովսէս սկսաւ խաղալ, մինչ Անգնաս կը խօսակցէր Միրիամի հետ։

— Իսկապէս ճնշող տաք մը կ'ընէ այսօր, ըսաւ ան վայրկեան մը վերջ, մինչև անգամ մանեակիս ծանրութիւնը չեմ կրնար կրել։ Կամաց կամաց քակեց վիզը շրջապատող ոսկիէ գնտիկներով ագուցուած բիւրեղներու երեք կարգերը ու դրաւ առջևի կրանիթէ սեղանին վրայ։ Ակունքները կը կայծկլտէին արևին տակ։ Ապա սկսաւ տարբեր բաներու վրայ խօսիլ...։

Միրիամ չնկատեց որ ան իր ակնարկները շարունակ միևնոյն տեղը կը ձգէր, և կարծես մէկու մը կը սպասէր...։

Խօսելով հանդերձ՝ Անգնաս ոտքի ելած էր ու վարդեր կը քաղէր։ Այդ զբաղումով գրաւուածի պէս՝ դէպի պալատը ուղղեց դանդաղ քայլերը, կռնակը Միրիամի դարձուցած, ու խոտորնակ ճամբէ մը աներևոյթ եղաւ պահ մը։ Նոյն վայրկեանին հակառակ կողմի արահետի անկիւնէն երևան ելաւ Կուատէ, կրելով պտուղներու ափսէ մը։ Ու առանձին տեսնելով երիտասարդուհին, վայնասուն մը արձակեց ու գետին փռուեցաւ։ Նուռերն ու խաղողները ցիր ու ցան եղան աւազին վրայ։ Միրիամ դէպի աղախինը նետուեցաւ։

Վնասուեցա՞ր, հարցուց, օգնելով որ ոտքի ելլէ։

— Ո՜ւֆ, ո՜ւֆ, ո՜ւֆ, կը գոչէր պառաւը, ոսկորներս ջարդուեցան. ու պտուղնե՜րս, աղուոր պըտուղնե՜րս. ի՞նչ պիտի ըսէ հիմա տիրուհիս։

— Հոգ մի՛ ըներ, ես հիմա կը ժողվեմ զանոնք։

Եւ Միրիամ սկսաւ պտուղները ափսէին մէջ հաւաքել՝ հեգնական նայուածքին տակ պառաւին, որ ուժով ուժով կը շփէր իր դէպի ներս ծռած ծունկերը։

Խափշիկուհիի աղաղակներուն վրայ Անգնաս դէպի սեղանը դարձած էր։ Միրիամ աղախինին օգնելու զբաղած՝ անոր վերադառնալը չէր նկատած։ Մովսէս կը խաղար աւազի կոյտով մը, որուն մէջ ծաղիկներ կը զետեղէր։ Այն ատեն Անգնաս, արագ շարժումով մը, առաւ սեղանին վրայէն իր բիւրեղեայ մանեակը ու լճակին մէջ նետեց։ Ջուրին ճողփիւնը լսուեցաւ, ու քանի մը գորտեր, վախերնուն, վեր ցատկեցին յանկարծ. ջուրի ալիքները վայրկեան մը օրօրեցին մակերեսի լուտասները, ապա լճակը վերըստացաւ իր նախկին անշարժութիւնը։ Անգնաս հանդարտօրէն նստաւ... առանց կասկածելու թէ Մովսէս փոքրիկ պահ մը վերցուցած էր աչքերը ու զուարճութիւն զգացած էր տեսնելով ջուրին ցայտքը, գորտերու խուճապը և լուտասներու պարը...։ Բայց երբ նաժիշտը անոր կողմը դարձաւ, պզտիկը, լուրջ ու մտազբաղ, նորէն սկսաւ ոստեր տնկել աւազին մէջ։

Միրիամ վերադարձաւ՝ ազնուաբար կրելով ափսէն պառաւին, որ կը հեծեծէր։

Նոյն այդ պահուն քանի մը գերիներ հասան շնչասպառ.

— Տեղ բացէ՛ք, տեղ բացէ՛ք, տեղ բացէ՛ք։ Փարաւոն կու գայ և հոս պիտի նստի։

Գորգեր փռեցին հապճեպով լճակին եզերքը,

ինչպէս նաեւ բարձեր և նուրբ փսիաթներ՝ աստղին անդին։

Պատրաստութիւնները հազիւ վերջացած՝ Փարաւոն երեւցաւ, նստած իր գահաւորակին մէջ, զոր ծառաներ կը կրէին, ու շրջապատուած օգերիներով, որոնց մէջ էր նաեւ Միրրի։ Նաժիշտներու խումբ մը Փարաւոնի կ'ընկերանար, իսկ միւսները ետ մնացած էին Հերմոնտիսի հետ։ Անոնցմէ մէկը Մովսէսի մօտեցաւ.

— Իշխանուհին քեզ կ'ուզէ, ըսաւ, հետս եկո՛ւր։

Եւ ձեռքէն բռնելով տարաւ տղան։

Միրիամ այն ատեն դէպի պալատ ուղղուեցաւ՝ Թերէ դառնալու համար։

Փարաւոն իջաւ գահաւորակէն ու նստաւ ջուրի ափը, գորգերու վրայ, բարձերու մէջտեղ։ Ուղեկցող օգերիները երկու կողմը կեցան անշարժ, ու նաժիշտները, իշխանուհիին սպասելով, պզտիկ խումբերու բաժնուած, նստան փսիաթներու վրայ։

Յանկարծ աղաղակ մը բարձրացաւ.

— Մանեա՛կս. ի՞նչ եղաւ մանեակս, կը գոչէր Անգնաս, քարէ սեղանին քով ոտքի վրայ կեցած։

Տենդագին փնտռել կը կեղծէր օգնութեամբը կուատէի, որ աւազը կը խառնէր, թուփերը կը շարժէր ու իր տիրուհիին պարեգօտը կը թօթուէր։

Անգնաս կանգ առաւ մէկէն.

— Անօգուտ է շարունակել, ըսաւ. անիկա՛ է վերցնողը։ Ես այդ աղջիկը առանձին թողուցի սեղանին քով, ուր դրած էի մանեակը . . . ։

— Ապահովաբար ա՛ն է. ուրիշ մէկը չտեսաւ հոն գնելդ, կաղկանձեց խափշիկուհին. յափշտակողներու ցեղ մըն են արդէն Հրեաները։

— Պէտք չէր վստահէի, յարեց Անգնաս, ու հիմա շատ ուշ է արդէն. մեկնեցաւ ան։

Բայց նաժիշտները գոչեցին.

— Պէտք է հասնիլ ետեւէն։ Վազեցէ՛ք, գերինե՛ր, ու ետ բերէք աղջիկը։

Երկու մարդիկ նետի նման սուրացին Միրիամի ետեւէն։ Միրիամ պալատի երկրորդ գաւիթին չէր հասած տակաւին, երբ բրտօրէն բռնեցին զինքը ու ետ բերին քաշկռտելով։ Աղջիկը կը դողար վախէն։

Անգնաս զայն տեսնելուն պէս պոռաց.

— Մանեակս տո՛ւր, գո՛ղ։

— Մանեա՞կդ, ի՞նչ ըսել կ'ուզես։

— Շատ աղէկ գիտես։ Մանեակս զոր սեղանին վրայ դրած էի, որուն քով դո՛ւ միայն կեցած էիր։

— Բայց ես չեմ առած զայն, բողոքեց երիտասարդուհին սրտմտած։ Եթէ չես հաւատար խուզարկէ՛ վրաս։

— Աղէկ հնարք։ Եթէ վրադ չէ, ապահովաբար տեղ մը պահած ես զայն, և կամ պալատին մէջ մեղսակիցի մը տուած ես . . . ։ Ա՜հ, գողերուցե՛ղ։

Անգնասի ձայնը կը բարձրանար ու երթալով խայթող շեշտ մը կ'առնէր։

Փարաւոն լսելով նաժիշտներուն աղաղակը, ձեռքը անոնց կողմը երկարեց, և հարցուց։

— Ի՞նչ կայ։

Ծառայ մը անոնց քով վազեց։

— Թագաւորը այս աղմուկին պատճառը իմանալ կ'ուզէ։

Անգնաս, որ վեհապետին ուշադրութիւնը հրա-

ւիրել կը փափաքէր, առաջ անցաւ ու երկրպագեց ըսելով.

— Արդարութիւն ըրէ, տէ՛ր թագաւոր, այս աղջիկը իմ թանկագին մանեակս յափշտակեց։

— Վստա՞հ ես։

— Միթէ կարելի՞ է կասկածիլ. ես անոր աչքին առջեւ սեղանին վրայ դրի ու անխոհեմութիւնը ունեցայ վայրկեան մը հեռանալու։ Օ՛ն, խոստովանէ՛, գոչեց Միրիամին դառնալով։

Դեռատի հրէուհին Փարաւոնի շեշտ ու անողոք ակնարկին տակ ու անկարեկիր ներկաներուն առջեւ շփոթած՝ փորձեց քանի մը բառ թոթովել, որոնք իսկոյն խեղդուեցան Անգնասի խօսքերու հեղեղին տակ։ Թագաւորը յօնքերը պռստեց.

— Բաւակա՛ն է, կասկած չկայ թէ ա՛ն է յանցաւորը։ Պատժէ՛ զայն Անգնաս, և, եթէ կ'ուզես, դանակոծել տուր, ու հանգիստ ձգէ՛ մեզ։

— Սենեակս տարէ՛ք, հրամայեց Անգնաս Միրիամը բռնող երկու գերիներուն։ Իր աչքերէն յաղթանակի փայլ մը կ'արտացոլար։ Եւ դուն գնա՛ մըտրակը բե՛ր, աւելցուց երրորդ ծառայի մը դառնալով։

Ուղիղ ու պիրկ կանգնած Փարաւոնի քով՝ Միրրի, սրտայոյզ, ներկայ էր այս տեսարանին։ Խօլ բարկութիւն մը կ'եռար ներսիդին ու աչքերէն շանթեր կը փայլատակէին։ Պիտի ուզէր խոյանալ գերիներուն վրայ ու անոնց ձեռքէն խլել աղջիկը, պիտի ուզէր տեղնիտեղը սպաննել այդ Անգնասը, որուն մթին դաւը կը գուշակէր, ու պատասխանել Միրիամի աղերսագին ակնարկներուն, որոնցմով ըսել կ'ուզէր կարծես. «Ազատէ՛ զիս, Միրրի՛, պաշտպանէ՛ զիս»։

Ո՜հ, ի՜նչ տանջանք, պարտաւորուած ըլլալ հոն.

կենալ անշարժ, փայլուն պղինձէ արձանի մը պէս, նիզակ ի ձեռին և գլուխը ուղիղ բռնած։ Ի՜նչ տանջանք, տեսնել աղջկան քաշկռտուիլը գերիներու ձեռքով, իր յաղթական ոսոխին առջեւէն . . . ։

* * *

Անգնաս հանելով իր յարկաբաժինը, երկնցաւ բարձերուն վրայ։ Կուատէ քաշեց հանեց Միրիամի պարեգօտը, ու գերին անոր վրայ բարձրացուց մտրակը։

Եթէ Նաժիշտը կը յուսար տեսնել որ Մովսէսի քոյրը ոտքերուն ինկած գթութիւն պիտի հայցէր, կը սխալէր։ Աղջիկը ուղիղ կանգնեցաւ բոցավառ աչքերով։

— Ես անմեղ եմ, գոչեց. դու կրնաս խոշտանգել, և կրնաս մինչեւ անգամ սպաննել զիս. փոյթ չէ։ Երբայեցի աղջիկ մը գիտէ տանջուիլ։ Բայց գիտցիր, վրադ պիտի թափի Եհովայի բարկութիւնը։

— Օ՛ն, ըսաւ Անգնաս գերիին։

Կաշիէ խարազանները անգթօրէն մտրակեցին Միրիամի կռնակը, մորթին վրայ կարմիր հետքեր ձգելով . . . ։ Աղջիկը ձայն ձուն չէր հաներ։

— Նորէ՛ն, հրամայեց Անգնաս անայլայլ։

Հարուածները կրկնապատկուեցան, արիւնը ժայթքեց, և Միրիամ, սաստիկ տժգունած, բերան չբացաւ։

— Նորէ՛ն, նորէ՛ն, վայրենաբար կը կրկնէր Անգնաս։

Մէկ վայրկեանէն եղկելին սալայատակին վրայ փռուեցաւ անզգայ։

— Բաւակա՛ն է, կրնա՛ս մեկնիլ, ըսաւ Անգնաս գերիին։ Հեռացո՛ւր այս աղջիկը, Կուատէ՛։ Եթէ ինքզինքը գտնէ, նորէն մտրակել կու տամ։ Առայժմ աներեւութացուր զայն ո՛ւր որ կ'ուզես։

Խափշիկուհին Միրիամի մարմինը անոր պարեգօտին մէջ փաթթելէ ետք, ուսը առաւ և ուղղուեցաւ դէպի պալատին խոհանոցները, որոնց ներքեւ կային ահագին ստորերկրեայ նկուղներ։ Կուատէ հոն իջաւ, անցաւ շատ մը խաւարչտին արահետներէ, ու իր բեռը նետեց անկիւն մը, յարդակոյտի մը վրայ . . . ։ Յետոյ Անգնասի քով եկաւ։

— Լմնցաւ, ըսաւ։

— Աղէ՛կ, ըսաւ անգութ Նաժիչտը, որ նստած էր յղկուն մետաղէ հայելիին առջեւ ու կը շպարուէր։ Կուատէ խնամքով շտկեց անոր շղարշէ պարեգօտին ծալքերը, ուրիշ մանեակ մը անցուց պարանոցին շուրջ ու ալապաստրէ բաժակէ մը մէկ քանի վարդեր առաւ ու ճաշակաւոր կերպով զետեղեց տիրուհիին քունքերուն վրայ և մազերու հիւսքերուն մէջ։

Ապա Անգնաս, ժպտուն ու խաղաղ, գնաց միացաւ իր ընկերներուն։

. . . .

Նոյն երեկոյին Փարաւոն փափաքեցաւ լճեզերք երթալ վերստին, ուր ցերեկը քիչ մը զովութիւն վայելած էր։ Ամբողջ արքունիքը միենոյն տեղը խըմբուեցաւ։ Վառուած էին բազմաթիւ ջահեր, որոնց երերուն լոյսերը կը ցոլանային ջուրին մէջ։ Գերիներ արծաթէ բաժակներով ու ափսէներով գինի և պտուղ կը մատուցանէին։ Գիշերը շատ քաղցր էր։ Կրակներ կը վառէին ասդին անդին, ու ծառաներ անոնց

մէջ կը ձգէին նարգոսի հատիկներ, որոնց անուշ բոյրը կը խառնուէր աքասիաներու ու վարդենիներու պուր հոտին։

Թագաւորը, միշտ անշարժ ու երազուն, բաժակը բերնին կը տանէր դիտելով, մտացիր, ձեռնածուներն ու միմոսները։

Իշխանուհին ընկողմնած անոր ոտքերուն մօտ, մազերը կը շոյէր Մովսէսի, որ քովը նստած էր։

Փոքրիկը, թէեւ ներկայ չէր գտնուած նոյն օրուան յետ միջօրէի տեսարանին, բայց տխուր կ'երեւէր։ Ան ուշադրութիւն չէր դարձներ ձեռնածուներուն, ու իր կախ երեսը թեթեւ ծալք մը չինած էր վարդագոյն շրթունքներուն վերեւ։ Անոր քունը եկած ըլլար թերեւս։ Հերմոնտիս, սակայն, մօրու մըն էր ու չէր հասկնար Մովսէսի անխօսութեան պատճառը։

— Ի՞նչ ունիս, պզտի՛կս, կը հարցնէր անդադար, ի՞նչ է այս մելամաղձութեանդ պատճառը։ Ծարա՞ւ ես արդեօք։

— Ո՛չ . . . ։

— Կ'ուզե՞ս այս գեղեցիկ ողկոյզը։

— Ո՛չ . . . ո՛չ . . . մայրիկ։

— Ի՞նչ ընելու է ուրեմն ժպիտդ տեսնելու համար։ Ուզէ ի՞նչ կը փափաքիս։

Մովսէս աչքերը իշխանուհիին վրայ վերցուց, ու յանկարծ փոխուեցաւ իր կերպարանքը.

— Քու մանեակդ կ'ուզեմ, ըսաւ հնչուն ձայնով մը։

Հերմոնտիս սկսաւ խնդալ։

— Մանեա՛կս. ի՞նչ պիտի ընես։ Եթէ վիզդ անցընեմ, մինչեւ ծունկերդ կ'իջնէ։

Բայց Մովսէս ձայնը բարձրացուց.

— Այո՛, այո՛, մայրիկ, ինծի տո՛ւր մանեակդ։

Սովորաբար երկչոտ ու լռասէր այդ պզտիկին սոյն անակնկալ քմահաճոյքին ի տես՝ նաժիշտները անոր դարձուցին իրենց ուշադրութիւնը։ Անգնաս թեթեւ անհանգստութիւն մը զգաց եւ Միրրի Մովսէսի կողմը դարձուց իր անձկոտ դէմքը։

— Բայց, վերջապէս, ի՞նչ պիտի ընես մանեակս, կրկնեց Հերմոնտիս մտատանջ։

— Կ՚ուզեմ ջուրին մէջ նետել զայն, գոչեց փոքրիկը։

— Ջուրի՞ն մէջ. խե՞նթ ես դուն։

Այն ատեն Մովսէս ձեռքը Անգնասին երկարեց ու մատովը զայն ցուցնելով ըսաւ.

— Այո՛, ջուրին մէջ պիտի նետեմ, ինչպէս որ այս կինը իրենը նետեց։

Անգնաս տժգունեցաւ։

— Այս տղան խօսածը չի գիտեր, թոթովեց։

Մովսէսի դէմքը կաս կարմիր կտրեցաւ բարկութենէն Անգնասի սուտը կը խռովէր իր փոքրիկ, փափուկ ու շիտակ խղճմտանքը։ Փորձելով յաղթել լեզուին թլուատութեան, որ քիչ մը կը ծանրացնէր ու կը դժուարացնէր իր արտասանութիւնը, սուր ձայնով մը գոչեց.

— Ես տեսա՜յ, ես տեսա՜յ։ Քու մանեակդ պլում ըրաւ աւազանին մէջ։ Այն ատեն գորտերը փախուստ տուին եւ լուտասները պար եկան ջուրին երեսը։ Ես շիտակ կը խօսիմ. դո՛ւն ես որ սուտ կը խօսիս։

Մէկէն խոր լռութիւն մը տիրեց, ու ամէն ակնարկ Անգնասի կողմը դարձաւ։

Վերջինս ուսերը կը բարձրացնէր ծիծաղելով, բայց կեղծ էր այդ ծիծաղը։

Փարաւոն վայրկեանէ մը ի վեր աչքը չէր հեռացներ նաժիշտին վրայէն ու կը դիտէր անոր հետըզհետէ աւելցող շփոթութիւնը։ Հեգնական արտայայտութիւնով մը պրկուեցաւ իր անշարժ դէմքը։ Այս միջադէպը կը վանէր պահ մը իր մտածումները ու ձեռնածուներէն աւելի կը հետաքրքրէր զինք։

— Ես վարպետ լողորդներ ունիմ գերիներուս մէջ, ըսաւ ծանրութեամբ, թող փնտռտուքներ ընեն լիճին մէջ։

Իր մէկ նշանին վրայ՝ ճկուն ու բարձրահասակ եթովպացի մը դէպի ափը խոյացաւ, առաջ երկարեց բազուկները և ջուրը նետուեցաւ։ Լիճին մթագոյն հայելին ծածկեց զինք, և ջահերու շարժուն ցոլքերը երկար միջոց մը դողդղացին ջուրին մակերեսին վրայ։

Բոլոր ներկաները աչքերնին աւազանին յառած՝ լողորդին կը սպասէին։ Անգնաս կը հեւար ու Միրրիի սիրտը կը տրոփէր ուժգին։ Եթովպացին, առանց բան մը գտնելու, քանի մը անգամներ վեր ելաւ շունչ առնելու համար։ Վերջապէս վայրկեան մը ետք, որ անվերջանալի թուեցաւ, գռուզ մազերով ծածկուած իր գլուխը ջուրէն դուրս հանեց։ Այս անգամ փայլուն առարկայ մը առած էր ակռաներուն մէջ։

Ուժգին աղաղակ մը բարձրացաւ ներկաներուն մէջ։

— Գտա՜ւ, գտա՜ւ. սուտ չէր խօսած տղան։

Լողորդը, ջրաթաթախ, Փարաւոնի առջեւ դըրաւ բիւրեղեայ մանեակը։

— Ա՛ռ, ունեցածիդ տէր եղիր, ըսաւ Փարաւոն,

ու ջուրը մի՛ ձգեր այլեւս, կրնար ըլլալ որ կորսուէր։

Անգնաս, ամօթէն գետի գեղին կտրած, առաւ մանեակը ու չորս դին նայեցաւ, որպէս թէ փախուստ տալով ազատիլ ուզէր։

Փարաւոն չարժումով մը կեցուց զայն.

— Ի՞նչ ըրիր աղջկան։

— Գանակոծել տուի ու արգելափակեցի։

— Անիկա ի՞նչ չարիք ըրաւ քեզ։ Ինչո՞ւ այսպէս ամբաստանեցիր զայն։

Անգնաս գլուխը ծռեց և լուռ մնաց։

— Այդ աղջիկը թէեւ հրէուհի, աւելցուց թագաւորը, բայց քու տիրուհիիդ որդեգրած այս տղուն քոյրն է . . . պէտք էր որ մտածէիր ասիկա։ Գնա՛ հիմա ու ժամանակ մը մի՛ երեւիր պալատիս մէջ։

Անգնաս ամէնուն ծաղրական ծիծաղներուն նըշաւակ՝ հեռացաւ ու աներեւութացաւ խաւարին մէջ։

Այն ատեն Միրրի իր անշարժ կեցած տեղէն մէկդի դրաւ նիզակը ու Փարաւոնի ոտքը ինկաւ.

— Ներէ՛ յանդգնութեանս, ո՛վ թագաւոր, աստուածներուն սիրելին, թախանձեց, ու արտօնութիւն շնորհէ ինծի՝ երթալ ազատել ու իր ծնողքին յանձնել աղջիկը։

— Ա՜հ, ա՜հ, մրմնջեց Փարաւոն զուարթ ծիծաղով մը, հիմա կը հասկնամ թէ ինչո՛ւ Անգնաս այդպէս վարուեցաւ խորայելացի գեղուհիին հետ . . . ։ Կը սիրե՞ս ուրեմն Միրիամը, հարցուց քիչ մը արհամարհանքով։

— Կեանքէս աւելի, ըսաւ Միրրի անմիջապէս, և եթէ արտօնես, կինս պիտի ընեմ զայն։

— Աղէ՛կ, շուտով գնա և ազատէ՛ աղջիկը, Միր-

րի, ու վաղը եկո՛ւր հետս խօսելու այդ մասին, որպէսզի առնես խնդիրիդ պատասխանը։

Միրրի դէպի պալատը խոյացաւ ու անմիջապէս Անգնասի տունը մտաւ։ Վերջինս դէմը ելաւ ասպարէզ կարդալու գիրքով մը, բայց երիտասարդին սարսափելի ակնարկին տակ պարտաւորուեցաւ խոնարհեցնել աչքերը։

— Ո՞ւր է Միրիամը, հարցուց զայրոյթէն դողդըղացող ձայնով։

Ու երբ Անգնաս կը լռէր, բռնեց անոր դաստակը ու փշրելու աստիճան սեղմեց։

— Պատասխան տուր, թշուառակա՛ն, ի՞նչ ըրիր զոհդ։

Նաժիշտը, պարտուած, մրմնջեց.

— Անոր քով պիտի տանի քեզ Կուատէ . . . ։

Խափշիկուհին վառուած ջահ մը բռնած՝ առաջնորդեց Միրրին մինչեւ նկուղներուն մուտքը։

— Այստե՞ղ է, հարցուց զինուորականը։

— Այո՛, տէ՛ր . . . Ներսը՝ հինգերորդ նըկուղը . . . պատասխանեց պառաւը սոսկումէն դողահար։

Միրրի խլեց ձեռքէն ջահը եւ ուժով մը ետ հրեց զայն։

— Կորսուէ՛ հիմա ու առանձին ձգէ զիս . . . ։

Կուատէ փախաւ՝ երջանիկ այսքան աժան ազատելուն համար, եւ Միրրի, սրտատրոփ, մտաւ գետնափորներուն մէջ։

Հասնելով հինգերորդ նկուղը, նշմարեց յարդակոյտին վրայ ինկած Միրիամի մարմինը, որ թոյլ ձայնով կը տքար։

Երիտասարդը մեղմով վերցուց զայն գետինէն,

ու սարսռաց՝ երբ տաք արիւնին ձեռքերուն վրայ հոսիլը զգաց։

— Միրիա՜մ, Միրիա՜մ, փսփսաց։

Բայց հէք աղջիկը աչքերը չբացաւ։ Այն ատեն Միրրի ամենամեծ զգուշութիւնով բազուկներուն մէջ առաւ զայն, նկուղներէն դուրս հանեց ու անցաւ պարտէզներէն ու այն ճամբէն, որմէ միասին անցած էին իրենց առաջին հանդիպումին օրը։

Գիշերուան զով օդը կամաց կամաց ուշքի բերաւ Միրիամը, որ կիսովին բացաւ աչքերը ու հեծեց։ Երիտասարդը աւելի ուժգին սեղմեց զայն կուրծքին վրայ.

— Ալ մի՛ վախնար, սիրելի՛ս, ասկէ ետք ո՛չ ոք չարիք պիտի ընէ քեզ։ Ինչ ժամանակէն մօրդ քով պիտի ըլլաս։

— Միրրի՜ . . . մրմնջեց Միրիամ սփոփանքի ու բացարձակ վստահութեան հառաչով մը։

Ու վերստին աչքերը փակեց՝ անսահման անուշութիւնով մը գրաւուած։ Ան կը մոռնար իր վէրքերը, կը մոռնար կրած անբացատրելի ու անիրաւ պատիժը։ Հիմա Միրրի էր որ զինք կը տանէր ճկուն ու արագ քայլերով, որ զինքը կ՚օրօրէր հաճելիօրէն։ Ան մազերուն մէջ կը զգար երիտասարդին հեւացող շունչը ու այտին վրայ՝ անոր պարեգօտին պղինձէ զարդերը, որոնցմէ առաջացած ճմլումը անգամ իրեն հաճելի կու գար։

Միրրի կ՚ըսէր անդադար.

— Արիացի՛ր, սիրելի՛ս, կը մօտենանք ահա՜ . . .։

Ու Միրիամ տակաւին ուշ հասնիլ կ՚երազէր, ու շատ երջանիկ պիտի ըլլար եթէ այսպէս Միրրի, օրօրելով զինք մանկիկի մը նման, տանէր հեռո՜ւ, շա՜տ

հեռու, մինչև աշխարհի անդին ծայրը...։ Եւ սակայն Միրրի կը հասնէր Ամրամի բնակարանը ու կը հրէր մոշենիներու ցանկապատին վրայ բացուող դուռը։

* * *

Լուսնի լոյսը կ'ողողէր Միրիամի ծնողաց անշուք պարտէզը։

Ժանտաթզենիներու տակ, դափնեվարդերու թաւուտքներու մէջէն, երիտասարդուհին դանդաղօրէն կը քալէր Միրրիի թեւին կռթնած։ Հազիւ ապաքինած էր ան, բայց իր տժգունած դէմքին վրայ անսահման ուրախութիւն մը կը ճառագայթէր. երիտասարդ օէրիսը իր ամուսինը պիտի ըլլար ու քանի մը օրէն՝ անոր հօրենական տունը պիտի փոխադրուէր։

Փարաւոնի հրամանին համաձայն՝ Միրիամը ծնողաց յանձնելուն յաջորդ երեկոյին Միրրի անոր ներկայացած էր։

— Կ'ուզե՞ս ուրեմն ամուսնանալ այդ իսրայելացի աղջկան հետ, հարցուցած էր Թագաւորը ծանր ու խուլ ձայնով մը։

— Ըսած եմ արդէն, ո՛վ Թագաւոր, սրտագին բաղձանքս է այդ։ Երջանիկ պիտի ըլլամ՝ եթէ թոյլատրես ինձ կինս ընելու և տունս տանելու Միրիամը։ Հիմա որ յաղթանակներդ փառաւոր խաղաղութիւն մը ապահովեցին մեզ, կը ցանկամ երկրագործական կեանքիս վերադառնալ այսուհետեւ։

— Թո՛ղ այդպէս ըլլայ, Միրրի՛, պալատի անգործ կեանքը չի յարմարիր քեզ։ Կասկած չկայ թէ աւելի աղէկ պիտի ծառայես Թագաւորիդ՝ ընդարձակ կալուածներէդ առատ ցորեն բերելով։ Արտօնուած ես

ուրեմն երթալ։ Գալով այդ Միրիամին՝ ամուսնացի՛ր հետը. անիկա գերադաս է ամէն երբայեցիներէն, քանի որ անոր եղբայրը որդեգիրն է իշխանուհիին։ Գանձատունէս երկու սիկղ ոսկի ու թանկագին ակուռնքներ ծառաներուս միջոցաւ Միրիամին պիտի ղրկեմ . . . ։ Թո՛ղ չըսեն թէ իմ մէկ օճրիս չքաւոր աղջկան մը հետ կ'ամուսնանայ։ Գնա՛, Միրրի՛, և որոշէ մեկնումիդ օրը։ Թո՛ղ աստուածները բարի աչքով նային նոր կեանքիդ վրայ . . . ։

Միրրի համբուրած էր երախտագիտութեամբ Փարաւոնի քղանցքը. յետոյ փութացած էր Ամրամի տունը։

Միրիամ, կրակներու մէջ, կը հեծէր խոտէ անկողինին վրայ, կրթնած բարձերուն, որոնք վեր կը բռնէին վէրքերով ծածկուած իր կռնակը, զոր Յովքեբեթ կապած էր խնամքով։

Միրրի կամաց մը ծռելով ըսած էր.

— Ո՛վ Միրիամ, թագաւորը ազատութիւն շընորհեց ինծի և շուտով պիտի մեկնիմ։ Հոն, բլուրի մը վրայ, կանգնած է իմ սպիտակ տունս, շրջապատուած միմօզաներու անտառակով մը։ Հողերուս տարածութիւնը կ'ընդարձակուի մինչեւ մարդկային տեսողութեան սահմանը . . . ։ Նեղոս՝ յորդումի ամսուն՝ կ'ողողէ արտերս, ու երբ ջուրերը քաշուին, գետնի մակերեսին վրայ կը թողուն յուռթի կաւը . . . ։ Ապա այդ ընդարձակ լոյծ տարածութիւնը կը ծածկուի մատղաշ ցորենի ակնապարար կանաչութիւնով մը, որ հունձքի ժամանակ ծփուն ու ոսկեգոյն հասկերու մեծ ծովի մը կը վերածուի, ու ամէն կողմերէ ուրախութեան ու երգի ձայներ կը հնչեն . . . ։ Իմ հիւրընկալ ու հաճելի տունս տխուր պիտի ըլլար, սի-

ըսելի՛ս, եթէ դու չընկերանայիր ինծի։ Ըսէ՛, կ'ուզե՞ս ըլլալ փոքրիկ թագաւորութեանս թագուհին։

Իր ցաւերուն մէջէն Միրիամի դէմքին վրայ ժպիտ մը փայլած էր.

— Եթէ հայրս հաւանի, կինդ կ'ըլլամ, Միրրի՛… բայց…

Կը վախնար. բան մը կարծես կը տանջէր անոր միտքը։

— Ի՞նչ, հարցուց Միրրի անձկութեամբ։

— Քու աստուածներդ իմս չեն… ու ես հաւատարիմ մնալ կ'ուզեմ Եհովային։

— Ապահով եղիր, սիրելի՛ս, ուզածիդ պէս պիտի պաշտես քու Աստուածդ, ու ես իմիններս պիտի չպարտադրեմ քեզ երբեք…։ Ասկէ զատ՝ պիտի ճանչցնես ինծի այն Եհովան, որու մասին կը խօսիս յաճախ այնքան երկիւղածութեամբ, ու կարելի է նաեւ օր մը կարենամ պաշտել զԱյն…։

Նոյն երեկոյին Միրիամ կը սկսէր քալել՝ առանց շատ ցաւեր զգալու։ Միրրի տարաւ զայն պարտէզին ծայրը, փոքր տանիքի մը վրայ, ուրկէ քաղաքը կ'երեւէր և ուր կարելի էր քիչ մը թարմ օդ շնչել։ Միրիամ բարձերու վրայ երկարեցաւ ու երիտասարդը քովը նստաւ։ Անոնք լուռ էին և երազուն։

— Ի՞նչ կը մտածես Միրրի՛, հարցուց Միրիամ դնելով ձեռքը անոր գանգրագեղ խոպոպիքներուն վրայ։

— Կը մտածեմ թէ սիրտս շատ փոքր է այսքան ուրախութիւն պարունակելու համար, ու կը փափաքէի գիտնալ թէ աստուածներէն ո՛ր մէկը կը պարգեւէ ինձ այս անեզր երջանկութիւնը, որպէսզի միւսներէն աւելի զայն պաշտէի ու անոր ծառայէի…։

— Քու փնտռածդ այդ Աստուածը, ո՛վ Միրրի, չի՛ գտնուիր կենդանատիպ ձեր այդ կուռքերուն մէջ։ Այդ Աստուածը Յաւիտենականն է. Այն՝ որ կը բաշխէ ուրախութիւն և վիշտ, և եթէ խստութեամբ կը պատժէ անարդարութիւնը, նոյն ատեն կը սիրէ մաքուր սիրտերը ու կը վարձատրէ զանոնք։ Քու խօսքերդ, սիրելի՛ս, ինծի մեծ ուրախութիւն կը պատճառեն։ Անոնք կ'ապացուցանեն թէ առանց ճանչնալու կը զգաս իմ Աստուծոյս գոյութիւնը... ու սիրել սկսած ես արդէն զԱյն..։

Անոնք, անձնատուր իրենց երազներուն, լռեցին՝ լսելով սիրտերնուն երգը իրենց մատաղ կուրծքերուն տակ։ Շուրջերնին գիշերը քաղցր էր ու լըռին։ Միայն կը լսուէին ճիւղերու մեղմիկ սօսափիւնը ու հեռուէն՝ Թեբէի, «հարիւր դուռներով քաղաքին», ժխորը։ Կը տեսնէին անոր անհամար տուները, շքեղ յիշատակարանները, քուրմերու մեծ դպրոցները. հոյակերտ տաճարները ու մանաւանդ արքայական պալատին հսկայ զանգուածը, բոլորովին սպիտակ՝ գիշերուան խաւարին մէջ...։

Ամէնքը կը հռչակէին Փարաւոններու ուժը, փառքն ու մեծութիւնը։

Ու ո՛չ Միրիամ ու ո՛չ Միրրի իրենց միտքէն չէին անցըներ թէ հոն, «Աստուածներու սիրականին» պալատին մէջ, փոքրիկ ու տկար Մանուկը, որ կը քընանար՝ ոսկեգոյն խոպոպիքներով պսակուած անբիծ ճակատով, իր քնքուշ ձեռքերուն մէջ բռնած ունէր եբրայեցի ժողովուրդին ճակատագիրը, թէ օր մը այդ տկար Մանուկը պիտի ըլլար աւելի զօրաւոր քան մեծ Փարաւոնը, ու պիտի հանէր իր եղբայրները ծառայութեան այդ երկրէն ու պիտի առաջնորդէր զանոնք դէպի Աւետեաց Երկիրը...։

ՍԱԲԱՅԻ ԹԱԳՈՒՀԻՒՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԱԼՔԻՍ թագուհին կը ձանձրանար . . . ։

Իր Երուսաղէմի առաջին ուղեւորութենէն ետք, սքանչանալէն ետք Սողոմոն արքայի իմաստութեան վրայ՝ անոր պերճաշուք արքունիքին մէջ, Սաբայի երկիրը տխուր կ'երեւէր իրեն. տխուր ու ամայի կը գտնէր իր մարմարաշէն հոյակապ պալատը. չէին շահագրգռեր զինք իր հարստութիւններն ու զարդերը. իր Նախարարները սովորական մարդիկ կ'երեւէին, նաժիշտները՝ տխմար, գերիները՝ ծոյլ։ Անվերջանալի երկար օրերուն ինքզինք միայնակ կը կարծէր, միայնակ տաժանելիօրէն, ու կեանքը ծանր բեռ մըն էր իրեն համար։

Ո՛հ, ինչպէս կ'ուզէր անցեալ տարուան տենդագին գործունէութիւնը, որով պատրաստել տուած էր Իսրայէլի երկիրը մեկնելիք հսկայ կարաւանը։ Այդ օրերուն ժամանակ չէր ունեցած ձանձրանալու։ Որովհետեւ պէտք եղած էր ընտրել լաւագոյն ծառաներն ու ամենէն ուժեղ գերիները իր շքախումբին համար, ժողվել ուղտերու մեծ թիւ մը ու բեռնաւորել զանոնք Սողոմոնի մատուցուելիք նուէրները պարունակող մայրփայտէ արկղներով։ Ու շլացնելու համար պերճաշուք արքան, պէտք եղած էր ընտրել ամենէն վայելուչ պատմուճաններն ու զարդերը և մաքուր ոսկիի մէջ ընդելուզուած շողշողուն յակինթներն ու մարգարիտները ու հիւսել տալ հրաշալի պաստառներ։

Աւա՜ղ, չկան այլեւս այդ հրճուալից հանդերձանքները. չկա՜յ յամր գնացքը օտար երկիրներէ, ուղտերու գանգաղաշարժ քայլերով, մեղմօրէն օրօրուած իր պերճ գահաւորակին վրայ. չկա՜յ անմոռանալի բնակութիւնը մեծափարթամ Երուսաղէմի մէջ, «ուր ոսկին սովորական էր՝ ինչպէս հասարակ քարերը». չկա՜ն հաճելի խօսակցութիւնները իմաստուն արքային հետ, երբ միասին երկար ժամեր կ'անցընէր, ցերեկը՝, պալատի պարտէզներուն մէջ և երեկոյին՝ տանիքներու վրայ, ուր ծաղկած նարնջենիներ իրենց անուշահոտութեամբ կը լեցնէին մթնոլորտը, մինչ Սողոմոնի և Բալքիսի առջեւ, պայծառ գիշերուան մէջ, կը մրափէր լուռ քաղաքը ու իրենց գլխուն վերեւ թռչող աստղերը ոսկի հետքեր կը ձգէին երկինքին երեսը . . .։

Եւ Բալքիս կը ձանձրանար, ու ողջ արքունիքը կը տխրէր։

— Ի՞նչ ընենք, կ'ըսէին նախարարներն ու բարձր աստիճանաւորները, փարատելու համար ձանձրոյթը մեր վեհապետուհիին։

Բերին համբաւաւոր երգիչներ, նուագածուներ և լարախաղացներ։ Բայց Բալքիս ակնարկ մը անգամ չձգեց անոնց վրայ։

— Ի՞նչ հնարենք, կը հեծէին նաժիշտները, որ ժպիտը փթթի Բալքիսի դէմքին վրայ։

Բերել տուին Արաբիայէն ազնիւ կերպասներ, թանկագին անօթներ, հազուագիւտ ծխանելիքներ, ու չքնաղ գոհարներ։ Բայց Բալքիս անտարբերութեամբ նայեցաւ ոտքերուն առջեւ փռուած ամէն այդ հրաշալիքներուն։

— Ի՞նչ ընծայենք մեր թագուհիին, որպէսզի

համ առնէ կեանքէն, կը հարցնէին Սաբէացիները։

Պարտիզպաններ պալատի բուրաստաններուն մէջ մշակեցին չտեսնուած զարմանահրաշ ծաղիկներ։ Բայց գեռատի Թագուհին նուրբ ու տժգոյն ձեռքերը չերկարեց անգամ անոնցմէ հատ մը քաղելու։

Ճարպիկ ու յանդուգն մարդիկ հեռաւոր երկիրներէ՝ Եգիպտոսէն, Եթովպիայէն ու Պարսկաստանէն բերին երփներանգ փետուրներով նորատեսիլ Թռչուններ ու փակեցին զանոնք շքեղ Թռչնարաններու մէջ։ Սակայն անոնց փետուրներուն հրաշալի փայլը և ձայներուն քաղցրահնչիւն մեղեդին անզգայ Թողուցին Բալքիսը . . .։

Բերին հաչակաւոր մոգեր, որոնք իրենց գտակներու ծայրերէն անհամար տատրակներ կը Թռցնէին ու վարդի փունջէ մը ոստոստուն ուլիկներ դուրս կը հանէին . . .։ Բայց Բալքիս ետ դարձուց զանոնք արհամարհանքով . . .։

Սաբայի Թագուհին բազմաԹիւ Թեկնածուներ ունէր իր նախարարներուն ու գրացի իշխաններուն մէջ։ Անոնք ամէնքը գիրար կը գերազանցէին իրեն հաճելի երեւնալու և նորանոր գիւտանքներ հայԹայԹելու տենչով։ Բայց որովհետեւ ո՛չ մէկը չհամարձակեցաւ խօսիլ անոր սիրտին ու արտասանել այն սիրագորով խօսքերը, զորս ճշմարիտ կին մը կը նախընտրէ ամենէն հարուստ ընծաներէն, Բալքիս սառնասիրտ մնաց ու բնաւ չյօժարեցաւ ամուսին մը ընտրել իրեն։

Եւ պալատականները և սաբէացի ժողովուրդը ու բոլոր հարսնատենչիկ Թեկնածուները կը տագնապէին ու կ՚ըսէին.

— Ո՞վ պիտի դարձնէ Բալքիսի՝ մեր Թագուհիին անուշ ժպիտը։

. . . Իրիկուն մը Բալքիս, մտացիր, կ'անցնէր քաղաքէն ու ողորմութիւն կը բաշխէր մուրացիկներու, որոնք խռնուած էին իր գահաւորակի անցքին վրայ։

Աղերսող աղաղակներուն մէջէն, յանկարծ, ձայն մը սթափեցուց զինքը։

— Արծաթ մը չե՞ս շնորհեր, ո՛վ թագուհի, Սաբէացւոց երկիրը հալածական Իսրայելացի աղքատի մը։

Հաճելի թուեցաւ Բալքիսի մուրացկանին շեշտը, որ Սողոմոնի գեղեցիկ երկիրը կը յիշեցնէր իրեն։ Կեցուց գահաւորակը, ոսկիներ հանեց կամարէն ու ձգեց իրեն խօսող ծերունիին։ Սա համբուրեց անոր քղանցքը մրմնջելով·

— Ի՜նչպէս շնորհակալ կ'ըլլամ մեծանձնութենէդ, ո՛վ Բալքիս։

— Պալատ եկո՛ւր, ըսաւ թագուհին, ու խօսէ՛ ինձ քու երկրիդ վրայօք։

Մուրացիկը անոր հետեւեցաւ, եւ թագուհին բազմելով մարմարեայ գահին վրայ, հարցաքննեց զայն երկարօրէն։

Այդ մուրացիկը շատ բանգէտ մարդ էր, ու կը խօսէր մեծ իմաստութիւնով, ու մարդկային սիրտը կը ճանչնար ամենէն աւելի։

Անգիտակ չէր նաեւ այն ձանձրոյթին, որմէ կը տառապէր թագուհին։ Եւ երբ Բալքիս հարցումներու տարափէ մը ետք լռեց, ծերունին մրմնջեց մեղմով·

— Թոյլ կու տա՞ս որ խորհուրդ մը տամ և ձանձրոյթը սիրտէդ ընդմիշտ վանելու միջոցը սորվեցնեմ քեզ։

Բալքիս ժպտաց հեգնանքով։

— Խե՜ղճ մարդ, ի՞նչպէս պիտի կրնաս ազատել զիս կրծող այս ախտէն, երբ այնքան ուրիշներ չկրցան դարման մը գտնել . . . ։

Բայց Թագուհին տեսնելով որ առեղծուածային այդ ծերունին կը ժպտէր մօրուքին տակէն, աւելցուց.

— Դու զիս կը հետաքրքրես, ծերո՛ւկ, ըսէ՛ տեսնենք հռչակաւոր միջոցդ։

Մարդը այն ատեն, շտկելով կորացած հասակը, դէպի Թագուհին երկարեց իր ջղուտ ձեռքը ու ըսաւ.

— Ո՛վ կին, ձգէ՛ հարստութիւններդ, զարդերդ, պալատդ ու թագաւորութիւնդ։ Աղքատի զգեստ հագիր ու Իսրայէլի երկիրը դարձիր։ Սակայն ոչ այս անգամ շքախումբով, ոչ սուտակ ու ոսկի բեռցած ուղտերով. այլ միայնակ, յեցած մուրացկանի ցուպի մը վրայ։ Մի՛ երթար այցելելու Սողոմոն մեծափառ արքային. այլ զա՛րկ դուռները հովիւներու և ողորմութիւն խնդրէ անոնցմէ։ Դու պիտի սորվիս շատ բաներ, որոնց անգիտակ ես ու չսորվեցուց քեզ իմաստութիւնովը հռչակաւոր Իսրայէլի մեծ արքան։ Դու պիտի ծանօթանաս այնպիսի մարդոց, որոնց Թագուհի մը չի մօտենար բնաւ, և անոնք քեզ պիտի տան այն, ինչ որ պիտի չկարենայիր ձեռք անցընել աշխարհի բոլոր ոսկիներով։ Պիտի ենթարկուիս, ճիշդ է, քաղցի և ծարաւի, տօթի և ցուրտի, բայց այնու հանդերձ գնա՛, ու երբ պալատդ դառնաս, պիտի չձանձրանաս այլեւս, ինչու որ հետդ պիտի բերես օրերդ կարճեցնելու գաղտնիքը։

Բալքիս նախ ծիծաղեցաւ արհամարհանքով ծերունիին այս խօսքերուն վրայ, յետոյ լոյս մը կարծես անցաւ միտքէն և ուշադիր ունկնդրեց մուրացիկին։

— Այս ալ գաղափար մըն է, ըսաւ, զոր չէի ունեցած երբեք։ Այդ տարօրինակ ուղեւորութենէն ետք, եթէ նորէն ձանձրանամ իսկ, ձանձրոյթս փարատած կ'ըլլամ գէթ ժամանակի մը համար . . . ։

— Միթէ լրջօրէն կատարե՞լ կը մտածես, ո՛վ Թագուհի, ինչ որ այս զառամած խեղկատակը քեզ խորհուրդ կու տայ, հարցուցին ապշահար Բալքիսը շրջապատող նաժիշտները։

— Բայց այո՛, ինծի համար նորութիւն մը պիտի ըլլայ այդ կեանքը։ Ո՜հ, մեկնիլ միայնակ, ազատ, անջատուած գիս ճնշող այս փարթամութենէն, շրջապատող պալատական շողոքորթներէն, ու ըլլալ, գէթ ժամանակի մը համար, կին մը ուրիշներու նման. ի՜նչ գեղեցիկ երազ։

Թագուհին կ'ոգեւորուէր խօսելով ու վարդի թեթեւ երանգ մը կը նկատուէր դէմքին վրայ, ու ձանձրոյթը կարծես փարատիլ կը սկսէր արդէն։

— Վերջացա՜ծ է. վաղն իսկ պիտի մեկնիմ։

— Բայց ի՞նչ պիտի խորհին հպատակներդ, ըսին նաժիշտները։

— Պիտի տարածայնէք՝ թէ հիւանդութեան մը ենթարկուած եմ ու չեմ կրնար պալատէս դուրս ելլել . . . ։ Ո՛չ ոք պիտի կասկածի բացակայութենէս . . . ես պիտի վերադառնամ տարին չլրացած։

Բալքիսի որոշումը վերջնական էր։ Նաժիշտները լռեցին, ու ինք կանչեց նախարարները ու մեկնելէ առաջ տուաւ անոնց իր հրամանները։ Մինչ այդ՝ մուրացիկը կը հեռանար պալատէն, ժպտելով միշտ երկար մօրուքին տակէն։

***

Բալքիս կեցած էր փայլուն պղինձէ հայելիին առջեւ։ Նետած էր վրայէն արքայական ծիրանին ու ակնայեռ պատմուճանը։ Հագած կտաւէ հասարակ պարեգօտ մը ու թանձր քօղ մը գլխուն վրայ, Սաբայի թագուհին ինքզինքը կը դիտէր զարմանքով։ Մերկացած այսպէս հարուստ զարդերէն, դէմքը առանց շպարի, երկրին միւս կիներէն գեղեցիկ չէր այլեւս ան՝ որուն շուքն ու շնորհը կ'երգէին բանաստեղծները եւ զոր կ'անուանէին «Անզուգական Բալքիս»։ Թեթեւ տհաճութիւն մը զգաց այս բանէն, բայց որովհետեւ կ'աճապարէր մեկնիլ, չծանրացաւ այս փոքր մանրամասնութեան վրայ, եւ ցուպ մը ու լաթի մը մէջ ծրարուած քանի մը կտոր զգեստներ առնելով, գաղտնի դուռէ մը դուրս ելաւ պալատէն։

Արեւը նոր ծագած էր եւ զովագին առաւօտ մը կ'ընէր, ու կը զարթնուր քաղաքը։ Ոչ ոք ճանչցաւ Թագուհին այդ խեղճ հագուստին ներքեւ։

Բալքիս ուղղուեցաւ դէպի քաղաքին մեծագոյն հրապարակը, ուրկէ սովորաբար կը մեկնէին Յուդայի երկրի կարաւանները, տանելով անուշահոտ խունկ, համեմունք, թանկագին ակունքներ, քաղցրաւենիք եւ կապիկներ ու սիրամարգներ։ Եռուզեռ ու կենդանութիւն մը կը տիրէր հոն. ճոխ հագնուած մարդիկ կը հսկէին գերիներու վրայ, որոնք ուղտեր կը բեռցնէին, պարկեր շալկած կը վազվզէին, հրմշտկելով ամէնուրեք մուտք ելք ընող ու կանչուըռտող տղեկներու խումբերը։ Կիներ, աղբիւրներու քով, կը շաղակրատէին ու կը ծիծաղէին, ու մեկնողները կը հարցաբանէին։ Մուրացիկներու եւ հաշմանդամներու

խումբ մը հարուստ վաճառականներէ ողորմութիւն կը խնդրէր կողկողագին։

Բալքիս մօտեցաւ խոշոր փաթթոցով բարձրահասակ ու մեծավայելուչ մարդու մը, որ հրամաններ կ'արձակէր իր գերիներուն։

— Տէ՛ր, ըսաւ, Իսրայէլի երկիրը կ'երթամ։ Կը թոյլատրե՞ս աղքատ կնոջ մը ընկերանալ կարաւանիդ, որպէսզի ճամբան անպաշտպան չմնայ և շուտով տեղը հասնի։

— Այո՛, այո՛, կրնաս հեծնել նուազ բեռնաւորուած ուղտերէս մէկուն վրայ։ Արդէն Իսրայէլացի կիներ կան կարաւանին մէջ . . . դուն ալ ընկերացիր անոնց։

Քանի մը ժամէն Բալքիս կը թողուր Սաբայի երկիրը ու կը մեկնէր դէպի հեռաւոր աշխարհներ։ Ու այս անգամ այն գաղտնիքը, զոր պիտի փորձէր բանալ, աւելի կը զբաղեցնէր իր միտքը քան ամէն այն կնճռոտ հարցերը, զորս նախորդ տարին լուծած էր Սողոմոն մեծ արքան . . .

Բալքիս կարաւանին հետ մտաւ Պաղեստին ու անցաւ Մեռեալ Ծովի տօթակէզ ու ամայի ափերէն և Յուդայի անապատէն։ Հասնելով Քեբրոն, կարաւանը կանգ առաւ ու ինք առանձին շարունակեց իր ճամբան։

Ան կ'երթար գիւղէ գիւղ, ասպնջականութիւն խնդրելով բնիկներէն, երբեմն ընդունուելով ու երբեմն մերժուելով։ Շատ անգամներ գղջաց անսալուն մուրացիկի տարօրինակ խորհուրդին։ Ծանչցաւ քաղցըն ու ծարաւը, և յոգնութենէ դեղեցան իր քայլերը փուշոտ ուղիներու վրայ, ու իր քնքոյշ ոտ-

քերը, անվարժ հետիոտն քալելու, արիւնի հետքեր թողուցին խորտուբորտ ճամբաներու երկայնքը։ Բայց երբ դուռ մը բացուէր իր առջեւ, երբ աղքատ գիւղացիներ հետը բաժնէին իրենց սեւ հացը, երբ մանուկ մը ժպտէր իրեն կամ աղջիկ մը, ջրհորին քով, մատուցանէր ջրանօթը, ծարաւը անցընելու համար, այն ատեն կը մոռնար իր ցաւերը ու կը յառաջանար աշխուժով։

Անցաւ Երուսաղէմէն. ապա ճամբան շարունակեց Եփրայիմի լեռներէն և յուռթի հովիտներէն, ծածկուած ձիթենիի ու թզենիի պուրակներով, որոնց մէջէն ականակիտ առուներ կը հոսէին։ Անցաւ լեռնադաշտերէ ու արօտավայրերէ, որոնց բարձրացած խոտերուն մէջ, այդ եղանակին, ցանցնուած էին գունագեղ ծաղիկներ։

Այս գաւառի մարդիկը — մեծ մասով հովիւներ — հիւրասէր կ'երեւէին, ու թափառաշրջիկ կնոջ չէին զլանար ոչ յարդի խուրձեր, ախոռներու մէջ, ուր կրնար գիշերները հանգստացնել իր յոգնաբեկ անդամները, և ոչ հօտերու կաթն ու պանիրը։ Եւ Բալքիս Յուդայի անապատներուն մէջ անջրդի ճամբաներու վրայ կրած տառապանքներուն հետ բաղդատելով՝ հեշտաւէտ ու քաղցր կը գտնէր այստեղ կեանքը։

Երբ կը տարածուէր երբեմն խոտին վրայ, արեւին տակ, երբ խօլ վարսակները, խառնուած խաշխաշներու և զեփիւռէն ալեծուփ, կը շոյէին իր այտերը, երբ երկինքը գլխուն վերև կը տարածէր իր ընդարձակ կապոյտ թաւիշը, սիրտը կ'ուռէր անսովոր քաղցրութիւնով մը ու կը սկսէր մրմնջել իր երկրի երգերը, զորս իր ծառաները կ'երգէին երբեմն....։

Օր մը Բալքիս քալեց մինչեւ արեւին մարը մըտնելը առանց ոեւէ տունի հանդիպելու։ Մութը իյնալու վրայ էր, երբ հասաւ վերջապէս Բետիղուա գիւղը, ձիթաստաններով ծածկուած բլուրի մը վրայ, որուն ստորոտը կը վերջանար Եզրայէլի ընդարձակ ու դալարագեղ դաշտավայրը։

Բաղցած ու յոգնաբեկ, քայլերը արագացուց ու զարկաւ առաջին հանդիպած դուռը։ Դեռատի աղջիկ մը ելաւ իր դէմ։

— Կրնա՞մ ասպնջականութիւն խնդրել, հարցուց Բալքիս։ Գիշերը վրայ կը հասնի ահա, ու ես յոգնած եմ և չունիմ հանգստանալու վայր մը։

— Մտիր օտարուհի՛, պատասխանեց իսրայելացի աղջիկը ժպտադէմ։

Բայց թթու ձայն մը լսուեցաւ յանկարծ բնակարանի խորէն.

— Ի՞նչ կայ, Դեբովրա՛։ Դուռը փակէ՛, ցուրտ է օդը այս երեկոյ։

— Կին մըն է, մա՛յր, որ ապաստան կը խնդրէ գիշերուան մը համար։

— Ուրիշ տեղ թո՛ղ երթայ։ Ի՞նչ, վիրաւոր ոտքերովս ես ասանկ տանջուիմ և դուն թափառաշրջիկի մը հե՞տ կը զբաղիս։

— Ո՜հ, կ'աղաչեմ, մա՛յր, ընդդիմախօսեց աշխուժով Դեբովրա, չվռնտենք Աստուծմէ ղրկուած հիւրը։ Իմ սենեակս կ'առնեմ զայն, առատ ուտելիք ունինք։ Մնաց որ՝ վիրաւորուած ոտքդ անշարժութեան դատապարտած է քեզ. եթէ ան ուզէ քովերնիս մնալ քանի մը օր, կարենայ թերեւս օգնել ինծի՝ քեզ խնամելու և առտնին ծառայութիւնները կատարելու։

— Եթէ այդպէս է, թո՛ղ մտնէ, մրմնջեց կինը, քանի որ անվարձ սպասուհի մը պիտի ունենանք։

Բալքիս տուն մտաւ, ու կրակի լոյսով նշմարեց կին մը որ մահիճին վրայ երկնցած էր ոտքը վիրակապերով պատատուած։

— Մայրս է, ըսաւ աղջիկը, ինչպէս կը տեսնես՝ վիրաւորուած է ու չի կրնար քալել. ես մինա՛կս կը վաճառեմ ձէթը, որուն առուտուրը կ'ընենք, կը զբաղիմ մեր հօտերով ու կը կատարեմ տան ամէն ծառայութիւնները։ Բայց ասիկա պատճառ մը չէ քեզ չընդունելու։ Նստէ՛ ու հաց կե՛ր։

Ու Դեբօվրա Բալքիսի առջեւ դրաւ հաց, մածուն և մեղր։

Երբ ուղեւորուհին կշտացաւ, աղջիկը առաջնորդեց զայն բարձրադիր փոքրիկ սենեակ մը, ուր ինք կը պառկէր։ Հոն իբրեւ կահ կարասիք կային խոտէ մահիճ մը, որուն վրայ բարձեր դիզուած էին, քանի մը վերմակներ, ճրագ մը ու զգեստներու արկղ մը։ Սենեակին պատերն ու յատակը կը ծփային մաքրութեամբ, և արկղին վրայ, թրծուն հողէ ամանի մը մէջ, բոսորագոյն հարսնուկներու փունջ մը զուարթ մթնոլորտ մը կը յօրինէր։

Դեբօվրա ուրիշ մահիճ մը փռեց իրենին մօտիկ, կիսեց բարձերն ու վերմակները, ապա, ըստ սովորութեան, լուացուելու համար ջուր բերաւ կոնքի մը մէջ ու հրաւիրեց նորեկը որ հանգստանայ։

Բալքիս՝ շնորհիւ Դեբօվրայի սիրալիր ասպնջականութեան՝ կշտացած, մաքրուած ու կազդուրուած, հաճոյքով երկնցաւ մաքուր և հիւրընկալ խցիկին մէջ, մտածելով՝ թէ երկար ժամանակէ ի վեր չէր հանդիպած այսքան չքնաղ ու այսքան բարեսիրտ աղջկան մը։

Քիչ ետք Դեբօվրա եկաւ պառկիլ իրեն քով, բայց Բալքիս չլսեց իսկ անոր գալը. այնքան խորունկ ու անուշ քուն մը կը քաշէր . . . ։

. . . Բալքիս արդէն շատ օրերէ ի վեր կը գըտնուէր ձիթավաճառուհի Սառայի տունը։ Վերջինս թէեւ թթու ընդունելութիւն մ'ըրաւ իրեն, այնու հանդերձ չէր ցանկար հեռանալ այդ տունէն. ա՛յնքան հաճելի կը գտնէր Դեբօվրայի բարեկամութիւնը։

Ընծայուած հիւրասիրութիւնը փոխարինելու համար, Բալքիս կ'օգնէր աղջկան տան բազմաթիւ ծառայութիւններուն մէջ, ու այդպէսով շատ բաներու ընտելացաւ։ Սորվեցաւ մաքիներն ու այծերը կթել, պանիր շինել, շառագոյն ձէթը հանել կարասներէ՝ յաճախորդներու համար, կրակ վառել, կերակուր պատրաստել ու սափորը գլխուն վրայ ջուր բերել աղբիւրէն։

Սառայի թագուհիին անծանօթ էր աշխատութեան առթած բերկրանքը։ Անիկա Դեբօվրայի բնակարանին մէջ գտաւ այն լուրջ և մաքուր ուրախութիւնը, ու հոն երկար օրերը տարօրինակ կերպով կարճ կը թուէին իրեն։

Բետիղուայի մէջ կար Ազայէլ անունով երիտասարդ հովիւ մը, որ ամէն առտու ոչխարներն ու այծերը կ'առնէր տուներէն, անոնց պահպանութիւնը կ'ընէր ցերեկը, ու երեկոները տէրերուն կը դարձնէր, Սառա եւս անոր կը յանձնէր իրենները։

Շատ չանցած Բալքիս նշմարեց որ Դեբօվրա և Ազայէլ կը սիրէին զիրար։ Դեբօվրա պատմեց թէ իրենց երազն է ամուսնանալ օր մը իրարու հետ։ Բայց Սառա իր աղջկան համար հարուստ ամուսին մը կը

ցանկար ու չէր քաջալերեր հովիւը, զոր սառնութեամբ կ'ընդունէր միշտ։ Իսկ Դեբովրա կը յուսար թէ մայրը, ազդուած Ազայէլի հաստատամտութենէն, օր մը չէ օր մը նպաստաւոր աչքով պիտի նայէր անոր։

Շատ անգամ, երեկոները, Բալքիս և Դեբովրա հօտը դիմաւորելու կ'երթային, ու Ազայէլի հետ Բետիղուա կը դառնային։ Ոչխարներն ու այծերը, երաբուն սեղմուած և շուներուն պահպանութեան տակ, կը քալէին իրենց առջեւէն, մինչ իրենք, գարնանային այդ վերջալոյսին, խօսքի բռնուելով՝ կը դանդաղեցնէին իրենց քայլերը։ Երբեմն ալ կը նստէին ձիթենիներու տակ, կարմրագոյն հարսնուկներ ցանցընուած խոտին վրայ։

Այն ժամանակ Ազայէլ, վեհերոտ, կը բռնէր Դեբովրայի ձեռքը, ու Բալքիս, տխուր, գլուխը անդին կը դարձնէր։

Սաբայի թագուհին միամիտ զարմանքը կ'ունենար՝ թէ ինչո՛ւ համար գեղադէմ հովիւը անտարբեր էր իրեն հանդէպ ու կը նախընտրէր Դեբովրան։ Միշտ այն կարծիքն ունեցած էր՝ թէ ինք գերիվեր էր ուրիշ ամէն կիներէ, ու Ազայէլի ցրտութիւնը թեթեւ տհաճութիւն մը կը պատճառէր իրեն։ Օր մը փորձեց նոյնիսկ պչրանքներով իր վրայ հրաւիրել անոր ուշադրութիւնը, բայց երիտասարդը զարմացական այնպիսի ակնարկ մը ձգեց, որ Բալքիս, որուն ճակատը չէր շառագունած երբեք, զգաց թէ արիւնի ալիք մը կը խուժէր դէմքին, ու ծանր շփոթութեան մը մատնուեցաւ . . . ։

Օրերը կ'անցնէին, և Սառա ոեւէ բարեացակամութիւն չէր ցուցներ հովիւին։ Կ'արգիլէր մինչեւ

իսկ Դեբօվրան՝ դիմաւորելու հօտը, ու գեռատի աղջիկը այնուհետեւ փոքրիկ պահ մը միայն կը տեսնէր Ազայէլի երեսը, երբ ան առտուները ու երեկոները կու գար առնելու կամ ետ բերելու ոչխարները։

Երեկոյ մը Բալքիս ու Դեբօվրա պառկած էին վերեւի սենեակին մէջ։ Անուշ գիշեր մըն էր, որուն շունչը, խոտերու եւ ծաղիկներու բոյրով լեցուած, երդիքէն ներս կը թափանցէր։

Դեբօվրա, յանկարծ, ելաւ անկողինէն ու սկսաւ ունկնդրել հեռուէն հասնող երգի ձայնի մը։

— Ազայէ՛լն է. մրմնջեց։

Եւ կամացուկ մը լուսամուտին մօտեցաւ ու դէպի վար ծռեցաւ։

Ձայնը կը մօտենար ու հետզհետէ յստակօրէն կ'որոշուէին երգին խօսքերը.

«Ո՛վ իմ սիրականս, ահա՛ ձմեռն անցաւ,
Ծաղիկները երեւցան երկրի վրայ,
Ահա՛ կը լուի տատրակի ձայնը,
Ու հասաւ երգելու ժամանակը . . .»։

Դեբօվրա, ժպտուն, արմուկը դրաւ լուսամուտին, թոյլ տալով որ դուրս կախուին իր երկար թուխ վարսերը։

— Անիկա՛ է, ըսաւ Բալքիսին, և կեցած է թըզենիին մօտիկ . . . ։ Բայց Բալքիս քնանալ կը ձեւացնէր։

Ձայնը աւելի մօտէն շարունակեց.

«Ահաւասիկ ես ալ կ'երգեմ, ո՛վ սիրական,
Կ'երգեմ պատուհանիդ տակ՝ օրօրելու համար քունդ։

Գլուխս լեցուեցաւ ցօղով,
Ու խոպոպիքներս՝ գիշերուան շաղով:
Սակայն ի՜նչ փոյթ, ո՛վ սիրական,
Քանի որ քեզի համար կ'երգեմ»:

— Ա՜հ, որքա՜ն կը սիրեմ Ազայէլի ձայնը, ըսաւ նորէն աղջիկը, ոչ մէկ հովիւ կ'երգէ անոր նման։

Ու երիտասարդին ձայնը այս անգամ աւելի մօտէն կը լսուէր.

«Ու ես պիտի երգեմ քու գեղեցկութիւնդ.
Ճակատդ սպիտակ է քան Սարօնի նարկիսը,
Եւ քան հովիտներու շուշանը.
Շրթունքներդ որդան կարմիրի կը նմանին.
Վարսերդ աւելի սեւ են քան այծերու երամակները,
Որ կ'արածին Գաղաադի լանջերուն վրայ.
Ու ժպիտդ երեւան կը բերէ ատամներդ,
Որ կը նմանին մաքրուած սպիտակ գառնուկներու...»։

Դեբօրա, յափշտակուած, մտիկ կ'ընէր Ազայէլի երգը։ Ու աչքերը արցունքով թրջեցան երբ հովիւը շարունակեց.

«Ո՛վ սիրական, պիտի սպասեմ երկա՜ր, որքան պէտք է,
Այն երջանիկ օրուան՝ ուր դու ոտք պիտի դնես տանս սեմին,
Այն օրուան՝ ուր ես պիտի կրնամ քեզի կինս կոչել։
Գիտեմ՝ թէ պիտի ծագի այդ օրուան արշալոյսը,
Ատոր համար չեմ յուսահատիր երբեք:
Որովհետեւ իմ սէրս հաւատարիմ է,
Որովհետեւ իմ սէրս մահուան չափ զօրաւոր է...»։

Դեբօրա կամացուկ մը մատները շրթունքներուն տարաւ ու համբոյր մը ղրկեց դէպի մթին պար-

տեղը։ Ազայէլի ստուերը կը հեռանար ու կը կորսուէր հետզհետէ գիշերուան լռութեան մէջ։

Դեբօվրա պահ մը մութին մէջ անշարժ մնաց աչքերը մեծ մեծ բացած, ու մերթ ընդ մերթ կը մըրմընջէր. «Իմ սէրս հաւատարիմ է, իմ սէրս մահուան չափ զօրաւոր է»։ Հառաչեց քանի մը անգամներ ու ապա քուն մտաւ։

Բալքիս, անշարժ, ամէն բան լսած էր ու սիրտը լեցուած էր տխրութեամբ։

— Ո՛վ Դեբօվրա, կ'ըսէր միտքէն, դուն աւելի երջանիկ ես քան Սաբայի թագուհին իր փարթամութիւններուն մէջ, քանի որ այնքան կը սիրէ քեզ Ազայէլ։ Ո՛չ ոք ինծի ուղղած է այն ջերմ ու քնքոյշ խօսքերը, զոր գիշերուան զեփիւռը բերաւ քեզի...։ Մեծարանքներ ընդունած եմ, այո՛, չաստուածուհիի մը նման, շրջապատուած եմ յարգանքով ու երկիւղով, բայց սիրուած չեմ երբեք։ Ես եղած եմ թագուհի, բայց չեմ եղած երբեք կին...։ Քու երջանկութիւնդ, ո՛վ իսրայելացի աղջիկ, այն տեսակէն է, որու մասին կը խօսէր սպիտակամօրուս մուրացիկը, երջանկութիւն՝ որ չի ստացուիր ոսկիով, ու ես պիտի ծերանամ առանց զայն ճանչցած ըլլալու...։

Այն ատեն Սաբայի թագուհին, որուն աչքերը արցունք թափած չէին բնաւ, դէմքը պատին դարձուց ու դառնապէս արտասուեց...։

* * *

Հետեւեալ օրը Սառա բան մը չխօսեցաւ իր աղջկան Ազայէլի երգի մասին։ Ան սովորականէն ոչ

աւելի ոչ նուազ թթու երեւցուց իր դէմքը, ու ատոր համար Դեբօվրա շատ ուրախացաւ։

— Կարելի չէ, կը խորհէր, որ մայրս լսած ըլլայ Ազայէլի ձայնը, ու քանի որ այդ մասին խօսք չըրաւ, սրտնեղած չէ ուրեմն։

Իր ցնծալից յոյսը, աւա՜ղ կարճատեւ պիտի ըլլար։

Երբ հովիւը առտուն ներս մտաւ, Սառա ժանտ շեշտ մը դնելով ձայնին մէջ, ըսաւ.

— Ա՜հ, ահաւասի՛կ այս գիշեր պատուհանին ներքեւ մնջող ազուոր աղաւնին։ Մանչո՛ւկս, որովհետեւ գիտեմ թէ այդ մեղրածորան խօսքերը ինծի համար չէին, եւ որովհետեւ չեմ ալ ուզեր որ անոնք աղջկանս ուղղուին, գնա՛ ուրեմն ուրիշ տեղ երգէ։ Կ՚արգիլեմ, ա՛լ ոտք չկոխես իմ տունս... ասկէ ետք ուրիշը պիտի արածէ ոչխարներս։

— Ինծի կը վռնտե՞ս, հարցուց տղան տժգունելով։

— Բաւական պարզ խօսեցայ կարծեմ։

— Ցանցա՞նք է միթէ նշանածին համար երգելը։

— Նշանա՜ծ. ի՛նչպէս ալ կը համարձակիս այդ բառը բերան առնել, անզգա՛մ։ Կը կարծե՞ս թէ աղջիկս քեզ նման թշուառականի մը կուտամ։ Ըսէ՛ տեսնեմ, ի՞նչ կրնաս տալ իբրեւ ամուսնութեան նուէր։ Ուլ մը անգամ չունիս դուն։

— Ես աղքատ եմ, իրաւ, ըսաւ Ազայէլ, բայց աշխատութենէ չեմ վախնար, ու բնաւ դժուարութիւն պիտի չունենամ ընտանիքիս ապրուստը ճարելու։

— Բաւական է որքան խօսեցանք, գոչեց Սառա, Դեբօվրա այնքան գեղեցիկ է՝ որ կրնայ հարուստի մը հետ ամուսնանալ... կորսուէ՛ ասկից։

— Մա՜յր, մա՜յր, մի՛ վռնտեր, թախանձեց Դե-
բովրա արտասուալից ու պառաւին ծունկերուն ինկաւ։

Վերջինս ուժգնապէս հրեց աղջիկը։

— Կորսուէ՛ ըսի, պոռաց, ցուցնելով դուռը հովիւին, որ անշարժ կեցած՝ յուսահատ ակնարկներ կ՚ուղղէր աղջկան։ Եթէ չհեռանաս, հի՛մա դրացիները կը կանչեմ ու քեզ դուրս կը հանեն ասկէ։

Ազայէլ՝ Սառայի պոռչտուքներուն ու անէծքներուն տակ՝ մեկնեցաւ գլխիկոր . . . ։

* * *

Դեբովրա անմխիթար էր Ազայէլի մեկնումէն։ Արցունք կը թափէր անդադար, ու կը կորսնցնէր հետզհետէ երեսին թարմ գոյնը։

Գիշերները Բալքիս կը լսէր որ ան վշտակոծ հառաչանքներու մէջէն իր սիրեցեալին անունը կը մրմնջէր. «Իմ սէրս հաւատարիմ է, իմ սէրս մահուան չափ զօրաւոր է . . .»։ Ապա Դեբովրա կ՚արթըննար ժպտադէմ, հովիւին երգը լսելու պատրանքով, ու երբ կը տեսնէր՝ թէ երազ է, կը հեծկլտար՝ գլուխը Բալքիսի ուսին վրայ դրած։

— Եթէ ես քու տեղդ ըլլայի, կ՚ըսէր Բալքիս, կ՚ըմբոստանայի, և գտնել կու տայի Ազայէլը ու կը լքէի այս անիրաւ ու անսիրտ մայրը։

— Կ՚երեւի թէ, ո՛վ օտարուհի, դու չես պաշտեր այն Աստուածը, զոր ես կը պաշտեմ։ Ես կը վախնամ Յաւիտենականէն, ու չեմ կրնար դէմ երթալ իր օրէնքին. «Պատուէ՛ քու հայրդ ու մայրդ . . .», նոյնիսկ եթէ հարկ ըլլայ մեռնիլ վիշտէս։

Բալքիս, երազուն, լուռ կը մնար։

Առաջին անգամ չէր որ Իսրայէլի Աստուծուն անունին արտասանուիլը կը լսէր ան։ Նախընթաց ուղևորութեան ժամանակ Սողոմոն խօսած էր արդէն այն հոյակերտ տաճարի մասին, զոր կանգնած էր ինք Եհովային՝ փիւնիկեցի ճարտար գործաւորներու ձեռքով, նկարագրած էր անոր ընդարձակ գաւիթները ու ներքին որմերը՝ ծածկուած մայրփայտով, ողկոյզներով ու քանդակազարդ ծաղիկներով. անոր Սրբարանը, ոսկեպատ հոյակապ դուռները՝ զարդարուած արմաւենիի ոստերով ու քերովբէներով, և պղինձէ սիւները, որոնց շնորհալի խոյակները շուշաններ կը պատկերացնէին։ Արտաքին գաւիթին մէջ, միակը՝ ուր կին մը իրաւունք ունէր մտնելու, Սաբայի թագուհին տեսած էր փառահեղ զգեստներով քահանաներ, որոնք կուրծքերնուն վրայ կը կրէին տասներկու շողարձակ ակունքներ՝ նշանակ Իսրայէլի տասն երկու ցեղերուն։ Սողոմոնի Աստուծուն փառքն ու զօրութիւնը շլացուցած էին զինք. ու հիմա կը տեսնէր՝ թէ նոյն Եհովան կը պաշտուէր ո՛չ միայն իր պերճաշուք սրբավայրին մէջ, այլ Իսրայէլի ամենէն խոնարհ տուներուն մէջ ալ։ Ամէն բերան Անոր անունը կը խոստովանէր, ամբողջ ժողովուրդը Անոր օրէնքին կը հպատակէր, ու Բալքիս կը խորհէր թէ իր կարծածէն շատ աւելի հզօր, արդար ու անաչառ Աստուած մըն էր Յաւիտենականը։

— Բարեկամուհի՛ս, ըսաւ օր մը Դեբովրա, գնա գտի՛ր Ազայէլը ու իմ կողմէս ըսէ իրեն՝ թէ պիտի չմոռնամ զինք երբե՛ք, և թէ՝ կը մեռցնէ զիս իր բացակայութիւնը։

Եւ Բալքիս ճամբայ ինկաւ փնտռելու երիտասարդը, ու գտաւ զայն Եզրայէլի դաշտին ընդար-

ձակ արօտավայրերուն մէջ։ Ան ալ համակուած էր միևնոյն չարատանջ տխրութիւնով, և լքումն ու տառապանքը նկարուած էին իր դէմքին վրայ։

— Ես ևս, ո՛վ օտարուհի, չեմ կրնար մոռնալ Դեբովրան, ըսաւ Բալքիսի։ Կեանքը, զոր այնքան կը սիրէի, ծանր բեռ մը դարձած է ինծի, անկէ հեռու ապրելուս վիշտը կը կրծէ ներսս։ Ըսէ՛ իրեն. հազար տարի ալ ապրիմ, պիտի չմոռնամ զինք երբե՛ք։

Երբ գիշերը վրայ կը հասնէր, գիւղի ճամբան ձեռք առաւ Բալքիս։ Հնձուած խոտերով ու դաշտի ծաղիկներով բուրումնաւէտ մթնոլորտը կը թրթռար վերադարձող հօտերու հազարաւոր բոժոժներու հեռաւոր ղօղանջիւնէն . . . ։ Սաբայի թագուհին սրտի թալկացում մը զգաց։ Նստաւ ճամբուն եզերքը ու արտասուեց հեծեծագին։ Իր անձին համար չէր որ կը տառապէր հիմա։ Իր ջինջ ու մարգարտափայլ արցունքները կը հոսէին ուրիշի դժբախտութեան վրայ . . . ։ Առաջին անգամն ըլլալով կ'իւրացնէր ուրիշի վիշտը։

Կեցաւ այդպէս վայրկեան մը մտածկոտ ու տըխուր. բայց յանկարծ դադրեցաւ արտասուելէ։ Գաղափար մը փայլատակեց միտքին մէջ, գաղափար մը՞ որ նոյնիսկ ժպիտ մը շողացուց դէմքին վրայ, ու աճապարանքով Սառայի տունը դարձաւ։ Ձիթավաճառուհին, գրեթէ բուժուած, պարտէզ իջած էր, ու Դեբովրա դուրս ելած էր՝ աղբիւրէն ջուր բերելու համար։

Բալքիս արագօրէն վերցուց զգեստներուն ծըրարը, մուրացկանի ցուպը, հաց մը և բուռ մը ձիթապտուղ ու հեռանալով տունէն՝ աներևութացաւ վերահաս գիշերուան ստուերին մէջ։

***

Շնորհիւ Արաբիա մեկնող կարաւանի մը՝ Բալքիս կրցաւ քիչ ժամանակէն իր թագաւորութեան մէջ մտնել։

Ան վերստին գտաւ իր պալատը, նախարարները, նաժիշտներն ու գերիները։ Սաբէացւոց ժողովուրդը մեծ հանդէսներով տօնեց իր թագուհիին «ապաքինումը», ու Բալքիս վերսկսաւ թագաւորել։

Իր ժամանած օրն իսկ, մուրացկանի գրգլեակները դեռ չհանած, կոչել տուաւ իր ճարպիկ ծառաներէն մէկը, տարիքոտ ու փորձառու մարդ մը, որուն վրայ մեծ վստահութիւն ունէր.

— Զոպայի՛ր, ըսաւ անոր, քեզի պաշտօն մը պիտի յանձնեմ։ Վաղն իսկ ճամբայ պիտի ելլես դէպի Իսրայէլի երկիրը՝ ոսկի բեռցած ուղտերու մեծ երամակով մը։ Պիտի երթաս Բետիղուա գիւղը, Եփրայիմի լեռներուն մէջ, Եզրայէլի դաշտի մուտքին վրայ։ Հոն պիտի գնես հողեր, այգիներ, մարգագետիններ ու մեծ քանակութեամբ ձիթաստաններ։

Ապա կարելի փութով տուն մը շինելու համար պիտի վարձես բազմաթիւ գործաւորներ։ Կը ցանկամ որ այդ տունը մեծ ըլլայ, ունենայ վանդակապատանիք մը և ներքին հովասուն գաւիթ մը, շրջապատուած քարաշէն շնորհալի կամարներով, ու մէջտեղը՝ մարմարաշէն աւազան մը։

Անոր սրահներուն համար յոյժ գեղեցկատեսիլ սալաքարեր պիտի ընտրես, ու պատերը ծածկել պիտի տաս ականահաճոյ կերպասներով ու գորգերով։ Այդ սրահները պիտի կահաւորես ամէն կերպով։

Սենեակներէն մէկուն մէջ պիտի զետեղես արկղեր՝ լեցուած ասեղնագործ հագուստներով, նուրբ շղարշներով ու ծանրագին զարդերով։ Տանը քով շինել պիտի տաս ախոռ մը ու հոն պիտի հաւաքես բազմաթիւ այծեր, ոչխարներ ու երինջներ։

Երբ այս ամէնը աւարտին — շատ շուտով, կը յուսա՞ս — պիտի գնես ուժեղ ու աշխատասէր երկրագործ գերիներ, պիտի վարձես խաշնարած հովիւներ և ծառաներ և տանտիրուհիին սպասարկող կիներ։

Այն ժամանակ պիտի առնես մական մը, նման անոնց՝ զորս կը կրեն բազմաթիւ գերիներու տէր խոբայելացի մեծատուններ, ու պիտի երթաս փնտռելու Ազայէլ անուն երիտասարդ հովիւ մը, որ Բեթիղուայի հօտերը կ'արածէ։ Պիտի շրջեցնես զայն բոլոր կալուածը՝ հողերը, ախոռները և տունը, ու երբ աչքէ անցընէ ամէն բան, պիտի ըսես իրեն — աղէկ մտիկ ըրէ՛, Ջոպայի՛ր — «Տէ՛ր Ազայէլ, ահաւասիկ ամէն այս կալուածին սեփականութեան մականը. քո՛ւկդ է ասիկա։ Սաբայի թագուհին Բալքիսն է որ քեզ կը նուիրէ։ Իսկ զգեստեղէններու այդ արկղերը նշանածիդ՝ Դեբովրայի քու կողմէ նուիրուելիք ընծաներն են։

Այն ատեն երիտասարդը պիտի ըսէ.

— Բայց ես չեմ տեսած բնաւ Սաբայի թագուհին. ինչո՞ւ համար այս բաները կ'ընէ ինծի։

Դուն պիտի պատասխանես.

— Շատ աղէկ կը ճանչնաս զայն. Դեբովրայի ասպնջականած օտարական կինը ուրիշ մէկը չէր, եթէ ոչ նոյնինքն Բալքիսը։ Թագուհին կ'ողջունէ ձեզ ու երջանկութիւն կը մաղթէ երկուքիդ։

Պիտի հսկես նաև որ Ազայէլի ու Դեբովրայի

հարսնիքը շատ շուտով կատարուի։ Երբ անոնք երկուքը հաստատուին իրենց նոր կալուածին մէջ, անմիջապէս պիտի գաս պաշտօնիդ հաշիւը տալու ինծի։

Զօպայիր խոնարհեցաւ Բալքիսի առջև ու ըսաւ.

— Ամէն հրամաններդ պիտի կատարուին, Թագուհի՛։

Ու հետեւեալ օրը, առտուն կանուխ, մեկնեցաւ Սողոմոն արքայի երկիրը։

. . . .

Գլուխ հանելու համար իր պաշտօնը՝ Զօպայիր մէկ տարի անցուց Իսրայէլի երկրին մէջ։ Բալքիս անոր դարձին կը սպասէր անհամբեր, ու ամէն օր ծառաներ կը ղրկէր այն ճամբան, ուրկէ իր պատգամաւորը պիտի գար։

Առտու մը, վերջապէս, տեսաւ անոնցմէ մէկը կը վազէ շնչասպառ։ Ան հազիւ ժամանակ ունեցաւ երկրպագելու, և գոչեց.

— Զօպայիր եկած է, Թագուհի՛. քաղաքին դուռները հասած է արդէն իր կարաւանը։

Բալքիսի սիրտը սկսաւ բաբախել յուզումէն, ու ծերունի ծառան սրահի սեմին վրայ երեւցաւ թէ չէ՝ գոչեց.

— Պատմէ՛ ամէն բան, Զօպայի՛ր, ու զանց մի՛ ըներ ոչ մէկ մանրամասնութիւն։

Զօպայիր պատմեց ինչ որ ըրած էր Իսրայէլի երկրին մէջ։ Նկարագրեց շինել տուած տունը և անոր պարունակութիւնը, հողերն ու հօտերը, Ազայէլի ու Դեբօվրայի զարմանքն ու ցնծութիւնը, երջանկութիւնն ու երախտագիտութիւնը։ Խնդացուց Բալքի-

սը՝ պատմելով զօշաքաղ Սառայի յանկարծական փոփոխութիւնը հովիւին նկատմամբ, երբ սա գաւառին ամենէն փարթամ կալուածատէրը դարձաւ. քացախը մեղրի փոխուած էր անմիջապէս։ Նկարագրեց վերջապէս հարսնիքը՝ որուն նմանը ոչ երբեք տեսնուած էր Բետիղուայի մէջ։

Երբ խօսելէ դադրեցաւ, ներքին տարօրինակ երջանկութիւն մը զգաց Թագուհին։ Թողուց նաժիշտները, ու միայնակ ելաւ պալատի ամենաբարձր տանիքը, որպէսզի կարենայ անգամ մըն ալ պատկերացնել միտքին մէջ ինչ որ լսած էր Ջոպայիրէն։

Երկար ատեն անշարժ մնաց այդպէս Բալքիս, յեցած մարմարէ վանդակորմին։ Իր առջեւ, արեւին տակ, կը տարածուէր քաղաքը, ու անոր խուլ աղմուկը մինչեւ իրեն կը հասնէր։ Ու մինչ այդ բարձունքէն կը դիտէր, նման բազմազբաղ մրջիւններու, երթուդարձը իր հպատակներուն, Թագուհին խորհեցաւ թէ վարը շարժող այդ էակներէն ամէն մէկը կ՚ապրէր, կ՚աշխատէր, կը սիրէր, կը տառապէր...։ Ու զգաց՝ թէ ինք միայնակ պիտի չմնար այնուհետեւ. կեանքը հիմա նպատակ մը պիտի ունենար իրեն համար։

Ազայէլի ու Դեբօվրայի համար ըրածը, որ իրեն այնքան անուշ բերկրանք մը պարգեւած էր, չէ՞ր կրնար միթէ, այլեւայլ միջոցներով, ընել նաեւ ուրիշներու համար։ Իսրայէլի երկիրը ըրած ճամբորդութենէն շատ բան սորված էր։ Անծանօթ չէին իրեն այլեւս ո՛չ տառապանքը և ո՛չ աղքատութիւնը. ճաշակած էր աշխատութեան առթած անուշ բերկրանքը ու զգացած էր երկնային գեղեցկութիւնը արցունքներուն, թափուած ուրիշներու վիշտին վրայ։

ճանչցած էր խոնարհներու սիրտը, ապրած էր անոնց կեանքը, ու բաժնած էր անոնց չորաբեկ հացը...: Ու մանաւանդ ըմբռնած էր որ՝ եթէ կարելի չէ, նոյն իսկ մեծագումար հարստութեամբ, ձեռք բերել երջանկութիւնը, կարելի էր, սակայն, երջանկացնել ուրիշները, ինչ որ ամենէն քաղցր բանն էր աշխարհի վրայ:

Սիրոյ խորունկ զգացումով մը Թագուհին երկարեց բազուկները դէպի քաղաքը, դէպի ընդարձակ դաշտավայրերը, որոնք կը կորսուէին հորիզոնին մէջ, իբրև թէ ուզէր ամբողջ Սաբէացւոց ժողովուրդը սեղմել յուզումէն ուռած իր կուրծքին վրայ:

. . . .

Իսրայէլի երկիրը ըրած երկրորդ ուղևորութենէն ետք՝ Սաբայի Թագուհին լիացուց իր ժողովուրդը անհամար բարիքներով: Իր բարեգործութեանց անուշ բոյրը կը ծաւալէր բովանդակ Արաբիոյ վրայ...:

Եւ այնուհետև Բալքիս Թագուհին ալ չձանձրացաւ երբեք:

«. . . ԵԹԷ ՄՈՌԱՑԱՅՑ ԶՔԵԶ, ԵՐՈՒՍԱՂԷ՜Մ . . .»

Մութը կ'իյնար Ցայիրի պարտէզին վրայ, ու վայրկեանէ վայրկեան տժգունող երկինքին տակ Ասորեստանի մշուշը, ծանր ու ջերմոտ մշուշը, վեր կը բարձրանար յամրօրէն: Քամին չէր երերցներ բնաւ արմաւենիներու ճիւղերը, եւ մեծ ու անշարժ աւազաններէն կը բարձրանար գորտերու մելամաղձոտ կրկռոցը . . . :

Ցայիր մահիճին բարձերուն մէջտեղ ընկողմանած՝ գոչեց.

— Հագա՛ր:

Թեթեւ կերպարանք մը մօտեցաւ վերահաս գիշերուան ստուերին մէջ:

— Ինծի՞ ուզեցիր, հա՛յր:

— Այո՛ . . . ջահ մը վառել տո՛ւր և զովացուցիչ ըմպելիներ պատրաստէ՛: Մարգարէն պիտի գայ այս երեկոյ. այստեղ ընդունիլ կ'ուզեմ զայն:

Երիտասարդուհին դուրս ելաւ, ու Ցայիր սկսաւ մտածել: Խորունկ հառաչներ կ'արձակէր ան երբեմն, ինչու որ գերութիւնը ծանր կուգար իրեն: Հեռաւոր հայրենիքը վերստին տեսնելու յոյսը չէր ոգեւորեր զինք այլեւս, վասնզի ծերացած էր ու հիւանդ, և իր անդամալուծուած սրունքները մշտապէս անկողինին դամած էին զինք:

Միակ ուրախութիւն մը կը շողա՛ր իր կեանքին

վրայ. Հագա՛ր, մատաղատի ու թարմագեղ, որ իր սէրը, պարծանքն ու մխիթարութիւնն էր միանգամայն։

Ցայիր ժպտեցաւ տեսնելով իր աղջիկը, որ կը մօտենար մերկ բազուկները բարձրացուցած և ջահ ի ձեռին։ Աղախին մը իր ետեւէն կու գար, ու լեցուն ափսէ մը կը բերէր հետը։

— Սեղանին վրայ դի՛ր, ըսաւ աղջիկը, ես ինքս կ'ուզեմ ծառայել հօրս և հիւրին։

Հեռացաւ աղախինը, ու Հագար հօրը ոտքերուն տակ բարձի մը վրայ կծկուելով լռիկ՝ գլուխը անոր անկողինին կռթնցուց։ Ջահը լուսաւորեց իր սեւ ու կարճ մազերուն գանգուր թելերը ու մատղաշ դէմքին փափուկ գիծերը ու թեթեւօրէն կորացած քիթը։ Արտեւանունքներուն ստուերը թրթռալով կ'երկարէր թուխ այտերուն վրայ, ու կարմիր սարդիոնէ մեծ օղերը կը ճօճէին ականջներէն վար՝ թեթեւ շշուկ մը հանելով գոյզն շարժումէ մը։

— Ո՛րքան կ'ուշանայ, մրմնջեց Ցայիր։

— Ոտնաձայներ կը լսեմ, հա՛յր, ան է թերեւս...։

Ա՛ն էր արդարեւ...։

Մարգարէն, հակառակ իր մեծ տարիքին, առաջացաւ սէգ և ուղիղ, ու ալեփառ մօրուքը կուրծքին վրայ փռած...։ Զայն տեսնելուն՝ ուրախութիւն մը շողաց Ցայիրի դէմքին վրայ։ Իրեն այնպէս կը թուէր թէ այդ մարդը հետը կը բերէր ուժ, վստահութիւն և յոյս, և թէ՝ ան կորսուած հայրենիքը կը մարմնացնէր իր անձին վրայ։

— Խաղաղութիւնը քեզ հետ, բարեկա՛մ, գալուստդ բարի, ըսաւ Ցայիր անսովոր աշխուժով մը։

— Շնորհակալ եմ ընդունելութենէդ, պատաս-

խանեց Մարգարէն, քու բնակարանդ ինծի համար զովարար ու հանգստաւէտ ովասիս մըն է կարծես։ Լռեց ու դէմքը մռայլեցաւ։

— Երբայեցիներու ամէն տուները այսպէս չե՞ն քեզ համար, հարցուց Ցայիր։

— Երբայեցինե՜րը. վա՜յ անոնց, Ցայիր։ Վա՜յ մեր ժողովուրդի որդիներուն։ Այս քաղցր տարագրութեան մէջ կը մոռնան անոնք իրենց հայրերուն երկիրը, ու այս վատշուէր ու ապականեալ Բաբելոնը կը գերադասեն Երուսաղէմէն, կ'երկրպագեն անոր պիղծ կուռքերուն և օտար կիներու հետ կ'ամուսնանան։ Վա՜յ անոնց, որովհետև իմ տկար ձայնս անապատի մէջ կը հնչէ...։ Մէկ քանինե՛րը միայն հաւատարիմ մնացած են Սիոնի երկրին...։ Ցաւիտենականը պիտի ողորմի անոնց մինչև հազար ազգ։ Ո՜, ո՜րքան քաղցր է անոնց բնակարանը Մարգարէին համար։ Դու ալ, Ցայի՛ր, անոնցմէ մէկն ես։ Այնինչ ոտքս կը դնեմ տանդ սեմին վրայ, սիրտս կը թեթևնայ ու կը զովանայ հոգիս, ինչպէս Սարոնի նարկիզը՝ առաւօտեան ցօղին տակ։

Հագար, որ լեցուցած էր արդէն բաժակները արմաւի գինիով և թուզեր շարած էր կողովի մը մէջ, սկսաւ մեծարել լռիկ. բայց իր ակնարկը չէր հեռացներ Մարգարէէն, ու չէր կորսնցներ անոր խօսքերէն ո՛չ մէկը։

Ծերունիի դէմքին վրայ թեթև ժպիտ մը նըկարուեցաւ երբ աղջիկը ներկայացուց բաժակը։

— Հագար ճշմարիտ Սիոնի դուստր մըն է, իր ցեղին ամէն յատկութիւններովը օժտուած, ու ոչ ոք պիտի կրնար չփոթել զայն բաբելոնուհիի մը հետ, ըսաւ Ցայիր։

Հագարի այտերը բոսորագոյն ներկուեցան։ Ո՛չ մէկ գովեստ այնքան պիտի չհպարտացնէր զինք։

Պտուղներն ու ըմպելիները մեծարելէն ետք՝ աղջիկը քանի մը քայլ հեռացաւ, լոյսի շրջանակէն դուրս, ձեռք առաւ տաւիղը, ու նստելով փսիաթին վրայ, սկսաւ մեղմով նուագել ու օրօրել երկու ծերունիներու խօսակցութիւնը։

— Բարեկա՛մ, ըսաւ Ցայէր վարանումով, կը փափաքիմ որ խորհուրդ մը տաս ինծի . . . ։ Խնդիրը սա՛ է. գիտես՝ թէ ուսումն ու գիտութիւնը ամենէն մեծ մխիթարութիւնն են ինծի նման ցաւագարի մը . . . ։

— Գիտեմ, ընդմիջեց Մարգարէն, որ մեծ հըմտութիւնովդ պատիւ կը բերես մեր ազգին . . . ։

— Վերջերս յարաբերութիւն հաստատեցի այս երկրի մէկ գիտունին հետ, շարունակեց Ցայէր, ու արդէն փոխանակած ենք մեզ երկուքս հետաքրքրող գրութիւններ։ Կ'ուզէի իմանալ՝ թէ պարսաւելի կը գտնե՞ս այս յարաբերութիւնները մէկու մը հետ որ կը պատկանի մեր հարստահարիչներու ցեղին։ Եթէ այս բանը խոտելի երեւնայ քեզ, կը խզեմ այն ատեն յարաբերութիւնս։

Մարգարէն մտածեց վայրկեան մը.

— Այդ մարդը տունդ եկա՞ծ է։

— Ո՛չ, երբեք անգամ չեմ տեսած։ Ծառաներու միջոցով մեր գիրերը կը փոխանակենք։ Ան պիտի չուզէր անշուշտ երեւնալ իսրայէլացիի մը տունը, աւելցուց քիչ մը դառնութեամբ, ու ես գամուած եմ այսպէս հիւանդութեան անկողինիս մէջ . . . ։

— Քանի որ ուսումնական յարաբերութիւններ միայն կը մշակես, գէշ բան մը չեմ տեսներ ատոր մէջ, Ցայէ՛ր։ Նոյնիսկ պատուաբեր կը համարեմ մեր

ցեղին համար, որ բաբելոնցի մը ճանչնայ իսրայէ-լացիի մը մեծ հմտութիւնը։

— Շնորհակալ եմ, բարեկա՛մս, ինծի դժուարին պիտի ըլլար հրաժարիլ գիրքերու այս փոխանակութե-նէն արտակարգ իմաստութեան տէր մարդու մը հետ, որուն ծանօթութիւնները շատ ընդարձակ են։

Երկուքն ալ, երազկոտ, լռեցին պահ մը։ Ցա՛յիր խզեց մէկէն լռութիւնը։

— Կը խնդրեմ, բարեկա՛մ, անգամ մըն ալ ըսէ տարագրութեան սաղմոսը. երբեք չեմ յագենար զայն լսելէ․․․։

Մարգարէն խոնարհեցուց վայրկեան մը գլուխը և մտածեց. ապա սկսաւ մեղմիւ սաղմոսերգել, մինչ Հագար իր տաւիղով կը ձայնակցէր անոր.

«Բաբելացւոց գետերուն քով
Կը նստէինք եւ կու լայինք
Հոն, Սուրբ Սիոնը յիշելով:
Մենք մեր քնարնե՛րը անոնց
Ուռիներէն կախեցինք:
Մեզ գերողները մենէ օրհնութեան խօսք կ'ուզէին.
Գերեվարները մեզի ստիպելով կ'ըսէին,
— Մեզ Սիոնի օրհներգներէն երգեցէք:
Բայց այսպիսի օտար երկրի մը մէջ մենք
Եհովայի երգերն ի՛նչպէս երգէինք:
Երուսաղէ՛մ, եթէ մոռնամ ես զքեզ,
Թո՛ղ իմ աջ ձեռքս մոռնայ զիս իսպառ.
Լեզուս քիմքիս թո՛ղ կըպչի,
Թէ որ ես քեզ չը յիշեմ,
Թէ որ նախ քեզ չը նուագեմ,
Երուսաղէ՛մ, իմ առաջին ուրախութիւնս»:

Հագարի աչքերը կը կայծկլտէին ստուերին մէջ։ Թողուց ձեռքէն գործիքը ու մրմնջեց աշխուժով·

— Այո՛, հաւատարիմ պիտի մնամ . . . հաւատարի՛մ պիտի մնամ . . . ։ Ո՛վ Սիոնի սուրբ երկիրը, ո՛վ իմ հայրենիքիս նուիրական հողը, պիտի չմոռնամ քեզ երբե՛ք։

Ցայիր ու իր բարեկամը կարօտով խօսեցան իրենց հեռաւոր հայրենիքին վրայ։ Նման անոնց, որ կը հալածուին անդադար խորհուրդէ մը, որուն սեւեռած են իրենց միտքը, անոնք ալ նոյն նիւթին կը դառնային շարունակ։

— Թո՛ղ Ասորեստանի գիշերները, ուր կը ծփայ թանձր մշուշը, ծանրանան սրտիս վրայ, կ'ըսէր Մարգարէն . . . ։ Ո՛վ Իսրայէլի երկրին անուշ գիշերները, ո՛վ շուշաններու բոյրը և թեթեւ քամիին սոյլը ձիթենիներու մէջէն, որոնց տերեւները կը թրթռան արծաթէ թելերու նման։ Երբեմն կը փակեմ աչքերս, Ցայի՛ր, ու կ'երազեմ տարածուած ըլլալ գետնի մը վրայ, համակ բուրումնաւէտ խնկահոտ տունկերով։ Այն ատեն ստուերի մէջ կ'երեւին ինծի Երուսաղէմի սպիտակ տուները . . . ։ Երբ կը բանամ աչքերս, աւա՜ղ, դարձեալ կը տեսնեմ այս երկիրը իր ցեխոտ գետինով ու իր աղիւսաշէն տուներով, որոնց մէջ Իսրայէլի որդիքը կ'ապրին, կը մեղկանան և . . . կը մոռնա՜ն։

Երկուքը երկար բաղդատեցին գերութեան երկիրը հայրենիքին հետ, որ քանի հեռաւոր էր, այնքան գեղեցիկ կ'երեւէր իրենց . . . ։ Ջահի բոցը կը տկարանար ու մօտ էր մարելու։ Հագար ստիպուեցաւ ուրիշ մը վառել, որպէսզի առաջնորդէ Մարգարէն մինչեւ պարտէզին դուռը, երբ ան բաժնուեցաւ

քիր հօրմէն։ Աղջիկը կը լսէր անոր ոտնաձայնին նուաղիլը խաւարին մէջէն. յետոյ տուն վերադարձաւ յամրաքայլ, երգելով մեղմիւ տարագիրներու սիրական սաղմոսը.

«Բաբելացւոց գետերուն քով
«Կը նստէինք եւ կու լայինք»։

* * *

Ցայիրի բնակարանը, որ շինուած էր քաղաքէն քիչ մը դուրս, մօտիկը իրեն սեպհական բարեբեր արտերուն, այնքան շքեղ չէր թէեւ, բայց Հագար շատ կը սիրէր զայն։ Անիկա ունէր փայլուն գոյներով կիտուածանկար աղիւսաշէն ճակատ մը, ներդաշնակօրէն նկարազարդուած սալայատակներ ու կարասիներ, որոնց վրայ ծածկուած էին բազմերանգ ծոպերով գորգեր։ Հագար կը սիրէր նաեւ պարտէզը, ուր կային բարձրաբերձ արմաւենիներ, նռնենիներ, որթատունկ և նոճի՝ «Թագաւորներու սիրական ծառը»։ Օրքիտէններու հազարաւոր տեսակներ — սովորական Ասորեստանի մէջ — իրենց զանազան երանգները ու տարօրինակ ձեւերը իրար կը խառնէին։

Այդ առաւօտ Հագար մեծ փունջ մը քաղած էր անոնցմէ՝ զարդարելու համար Ցայիրի սենեակը, երբ Սեփովրա աղախինը ձայնեց հեռուէն.

— Հայրդ քեզ կ'ուզէ, տիրուհի՛...։

— Հի՛մա կու գամ, ըսաւ Հագար։

Ու սկսաւ դէպի տուն վազել, և արագօրէն վեր վերցուց մատենադարանին վարագոյրը։

Հագար, օրքիտէններու փունջը թեւին վրայ, ե-

րիտասարդութեան ու թարմութեան շունչ մը բերաւ կարծես այդ մթին սենեակին մէջ, որ ծածկուած էր բաբելական գրութիւններ արձանագրուած աղիւսէ պնակիտներով ու եբրայեցերէն գիրքերով, որոնց մագաղաթէ գալարները դիզուած էին դարակներու վրայ: Անկողինին քով՝ սեղանին վրայ կը տեսնուէին փղոսկրէ սրածայր գրիչներ, կակուղ աղիւսին վրայ փորագրելու յատուկ, ու վրձիններ, որոնցմով եբրայական տառեր կը գծագրուէին: Գետինը ծածկուած էր գորշագոյն փսիաթներով, ու պղինձէ եռոտանիի մը վրայ դրուած վարդերով լեցուն ծաղկանօթը կանացի ներկայութիւնը կը մատնէր աշխատութեան այդ անպաճոյճ սենեակին մէջ:

— Եկուր, Հագա՛ր, ըսաւ Ցայիր՝ տկար ձայնով:

Երիտասարդուհին մօտեցաւ հետաքրքրութեամբ:

— Այս առտու ո՛վ եկաւ գիտե՞ս:

— Ստացուածքներուդ վերակացուն տեսայ, հա՛յր, որ եկած էր քեզ ներկայացնելու իր հաշիւները:

Տհաճ շարժում մը ըրաւ Ցայիր.

Խնդիրը ուրիշ բանի վրայ է:

— Ուրիշ մէկը չտեսայ ես...:

— Այն գիտունին, որու մասին խօսեցայ երէկ Մարգարէին, մէկ ծառան եկաւ ու տիրոջը կողմէն հարցուց թէ քովս կը գտնուի՞ արդեօք այն գիրը, զոր կը փնտռէ ի զուր: Այդ գիրը, որ անգնահատելի արժէք մը ունի, քովս է հիմա, ու մեծ կարեւորութիւն կ'ընծայեմ անոր:

Հագար ընդմիջեց աշխուժով.

— Ո՜հ, հա՛յր, ա՞յն գիրն է, զոր անցեալ օր ցոյց տուիր ինծի: Պիտի ղրկե՞ս զայն ուրեմն:

— Միտք ունիմ փոխ տալու. բայց չեմ ուզեր այնքան արժէքաւոր կտոր մը ինծի անծանօթ ուեւէ ծառայի մը յանձնել։ Քեզի՛ միայն կրնամ վստահիլ, Հագա՛ր, որ տանիս ու անձամբ տաս իրեն։

Հագարի աչքերը փայլեցան հպարտութեամբ.

— Հի՛մա կ՚երթամ ու կը պատրաստուիմ, հա՛յր...։

— Գնա՛ ... միայն — Ցայիր կը դիտէր աղջիկը մտահոգութեամբ — Սեփորա ըստ սովորութեան պէտք չէ ընկերանայ քեզի. ուր երթալդ մարդ պիտի չգիտնայ...։ Ամենէն պարզ զգեստներդ հագի՛ր, որ ուշադրութիւն չգրաւես Բաբելոնի փողոցներուն մէջ։

— Հասկցայ...։ Հի՛մա կ՚երթամ և մուրացկանի մը պէս կը հագուիմ։ Թողունք որ, աւելցուց չարաճճի ծիծաղով մը, զարդարուելու պէտք չունիմ այցելելու համար այդ խաֆած գիտունին։

Հագար իր սենեակը մտաւ և Բաբելոնի անուանի բանողներու ձեռքով ասեղնագործուած գունագեղ պատմուճանները ու Նրբահիւս պարեգօտները աչքէ անցնելով՝ մէկդի դրաւ զանոնք։

— Ո՛րքան առատաձեռն է հայրս, ամէնքն ալ գեղեցիկ են, մտածեց։ Ա՜հ, ահաւասիկ նուազ ասեղնագործուած պարեգօտ մը. ասի՛կա էր փնտռածս։

Ու հագաւ պարզ ասեղնագործուած սպիտակ ասուիէ զգեստը ու գանգուր վարսերը ամփոփելով միակտուր քօղի մը տակ, դարձաւ Ցայիրի մօտ։

— Ահաւասիկ եկայ՜, հա՛յր, բաւական տգեղցա՞ծ եմ այսպէս։

Ծերունին ժպտեցաւ։

—Թերեւս ոչ այնքան... բայց ո՞վ պիտի կաս-

կածի թէ քեզ նման դեռատի աղջիկ մը այնքան կա-
րեւոր վաւերագիր մը կը կրէ վրան . . . ։ Ամէն բան
աղէկ է։

Հագար վերցուց սեղանի վրայէն եբրայեցերէն
գրուած մագաղաթեայ գալար մը ու աղիւսէ քանի
մը պնակիտներ, որոնց վրայ ցից ու տգեղ սեպագի-
րեր քանդակուած էին։

— Ահա՛ եբրայեցերէն ու ասորերէն գրութիւն-
ներ։ Բայց ի՞նչպէս պիտի տանիս՛ զանոնք։

Հագար խորհեցաւ վայրկեան մը.

— Գտա՛յ, գտա՛յ . . . հի՛մա կը տեսնես։

Կողով մը բերաւ անմիջապէս ու անոր յատակը
զետեղեց թանկագին առարկաները ու ծածկեց զանոնք
Օրքիտէններու փունջով։

— Ահաւասի՛կ... ա՛լ կրնաս հանգիստ ըլլալ։
Ասոնք ամէնը երկու ժամէն ձեռքը պիտի ըլլան
այդ . . . այդ . . . ի՞նչ է անունը։

— Նատսար մոգ։

Ցայիր բացատրեց աղջկան ծերունի գիտունին
բնակած տեղը, և Հագար կողովը գլխուն վրայ՝ հե-
ռացաւ հօրը տունէն . . . ։

Քալելէ ետք մեծաժխոր ու բազմամարդ շատ մը
փողոցներ, անցաւ Եփրատի կամուրջէն, որ քաղա-
քին երկու մասերը իրարու կը միացնէր։ Գետը կը հո-
սէր արագ ու պղտոր, և վատառողջ խոնաւ շոգի մը
կը բարձրանար անկէ։ Անդին, աջ եզերքը, կը կանգ-
նէր Նաբուգոդոնոսոր Թագաւորի պալատը, որ աչքի
կը զարնէր աւելի իր վիթխարի կերտուածքով քան իր
գեղեցկութեամբ։ Անոր քով կը բարձրանային ուրիշ
հոյակերտ բնակարաններ, տաճարներ ու դիտարան-
ներ, որոնք կը նմանէին տեսակ մը աստիճանաւոր

բուրգերու, բազմերանգ նկարներով, ու անոնց ոսկեզօծ գմբէթները կը շողային արեւի ճառագայթներուն տակ։

Նատսար մոգը կը բնակէր աւելի հեռու այդ պալատներէն ու տաճարներէն, աւելի հեռու այն հռչակաւոր կախեալ պարտէզներէն, որոնց արհեստական կատարները ծածկուած էին ուռճազարդ բուսականութիւնով մը։ Անոր տունը կը գտնուէր մէջտեղը ընդարձակ դաշտերու, որ կը կորսուէին հորիզոնին մէջ ու կ՚ակօսուէին բազմաթիւ ջրանցքներէ, որոնք արծաթէ ցանցաթելերու պատրանքը կուտային հեռուէն դիտողին։

Հագար ճամբան շարունակեց այդ ջրանցքներէն մէկուն ուղղութեամբ՝ խանգարելով քունը գոմէշներու, որոնք, ընկղմած անշարժ ջուրին մէջ, անոր ոտնաձայնէն գլուխնին դանդաղօրէն վեր կը հանէին։ Հասաւ վերջապէս արմաւենիներու պուրակի մը, ու քիչ մը անդին երեւցաւ գիտունին բնակարանը, որուն տանիքին վրայ դիտարան մը շինուած էր։ Այդ բնակարանը գեղեցիկ էր պալատի մը նման ու կը գտնուէր հրաշալիօրէն ծաղկած պարտէզի մը մէջտեղ։

Աղջկան սիրտը սկսաւ բաբախել, խորհելով՝ թէ պատկառելի ծերունիին պիտի ներկայանար քիչ յետոյ։ Դէպի դուռը քալեց կամաց կամաց, որուն երկու կողմերը կային թեւատարած երկու քարակոփ արծուառիւծներ։ Հեռուէն նշմարեց ծառայ մը, որ դէպի իր կողմը կը յառաջանար. զսպեց երկիւղը ու վեր վերցնելով իր փոքրիկ սեգ գլուխը՝ վստահ ձայնով մը Նատսար մոգը հարցուց։

Մարդը կասկածոտ ակնարկ մը ձգեց վրան։

— Եթէ կէսուակէս թոռմած այդ ծաղիկները ծա-

խնլու համար է, կրնաս ճամբադ շարունակել. մեր տէրը աւելի գեղեցիկները ունի . . . ։

Հագար թեթեւ մը ցնցեց ուսերը.

— Գնա ըսէ՛ Նատասար մոգին՝ թէ Ցայլրի աղջիկը եկած է իր հօրը կողմէն ու հետը տեսնուիլ կ'ուզէ։

Ծառան հեռացաւ։ Հագար սպասեց ընդարձակ գաւիթին մէջ, ու նստելով աթոռակի մը վրայ կը լսէր սրտին արագ բաբախումը։

Մեքենաբար ակնարկը ձգեց կիտուածանկար աղիւսներով ծածկուած պատերուն վրայ, որոնք որսի տեսարան մը կը ներկայացնէին։ Զինջ դեղինը ու կապոյտը, բաբելոնցի գեղարուեստագէտներու այդ երկու սիրական գոյները, խառն սև քանի մը երանգներով, կենդանի փայլով մը կը շողային։ Հագարի կը թուէր թէ ամէն այդ դէմքերը իրենց կիտուածանկար չեշտ նայուածքները իրեն կ'ուղղէին թշնամաբար. սա որսորդը դէպ իրեն դարձուցած էր իր աղեղին նետը, այդ յովազը, բերանաբաց, կը սպառնար իր սուր ժանիքներով . : . ։

Անցաւ բաւական ժամանակ, որ անվերջանալի կը թուէր . . . ։ Բացուեցաւ վերջապէս դուռը ու երեւնալով ծառան, ըսաւ.

— Եկո՛ւր . . . ։

Եւ առաջնորդեց աղջիկը մինչեւ ապարանքին տորոտը.

— Մեր տէրը վերը դիտարանն է. բարձրացի՛ր սանդուխներէն, ու չիտակ հոն կը հասնիս։

Հագար, միայնակ, ելաւ անթիւ աստիճաններէն, որոնք մէկ տանիքէն միւսը կը հանէին, ու մինչեւ բնակարանին գագաթը հասաւ շնչասպառ։ Ամենէն բարձր տանիքին մէջտեղը, ոսկեզօծ գմբէթի

մը տակ, ընդարձակ կլոր սրահ մը կար։ Տանիքն ու սրահը յատուկ էին մոգերու, աստղաբաշխներու և գիտուններու, որոնք գիշերները աստղերը կը գըննէին ու ցերեկները հոն կ'աշխատէին՝ հեռու մարդկային ժխորէ։

Տանիքը ամայի էր . . . Նատսար պէտք է որ ներսը՝ սրահը եղած ըլլար։

Հագար վեր վերցուց վարագոյրը, ու բան մը չնշմարելով սենեակի կիսաստուերին մէջ, վարանումով կանգ առաւ շեմին վրայ։

— Մտի՛ր երիտասարդուհի . . . ըսաւ լուրջ ու կշռաւոր ձայն մը։ Սարսռաց Հագար այդ ձայնի հընչիւնէն. քանի մը քայլ առաջացաւ. ու, յանկարծ, մեծ զարմանքով կեցած տեղը զամուեցաւ։

Ո՞ւր էր ուրեմն Նատսար մոգը, սպիտակամօրուս պատկառելի ծերունին։

Իր առջեւ, նոր գրուած պնակիտներով ծանրաբեռն սեղանի մը մօտ, նստած էր հազիւ երեսուն տարեկան երիտասարդ մը, որ իր կրակոտ աչքերը իրեն կ'ուղղէր ու իր ժպիտը սուր ու սպիտակ ատամները երեւան կը բերէր։

— Բայց . . . միթէ դո՞ւ ես, տէ՛ր, Նատսար մոգը։

— Այո՛, ես եմ . . .։ Զարմացած կ'երեւիս . . .։

— Ես կը կարծէի . . .

— Ի՞նչ կը կարծէիր։

Հագար կաս կարմիր կտրեցաւ.

— Կը կարծէի թէ ան ծեր, շա՜տ ծեր մէկն էր, ու խորհեցայ թէ սխալ տուն եկած եմ, տեսնելով որ . . .

Մոգը երիտասարդական ծիծաղ մը հնչեցուց ու աղջկան խօսքը ամբողջացուց.

— Տեսնելով որ անիկա հարիւր տարեկան չկայ դեռ եւս։

Հագար չկրցաւ ծիծաղը զսպել, բայց յանկարծ միտքը գալով իր պաշտօնը, լուրջ դէմք մը առաւ, ու օրքիտէններու կողովը մէկդի դնելով, վերցուց ծաղիկները, դուրս հանեց մագաղաթեայ գալարն ու պնակիտները և Նատսարի ներկայացուց զանոնք.

— Ահաւասի՛կ, տէ՛ր, հայրս ղրկեց քեզի ասոնք։ Ասիկա այն թանկագին վաւերագիրն է, զոր խնդրած էիր։ Չուզեց ոեւէ ծառայի վստահիլ զայն։

Մոգին աչքերը փայլեցան ուրախութեամբ։

— Արդարեւ շատ երկար ժամանակէ ի վեր կը փնտռէի այս գրութիւնը։ Երջանիկ եմ որ Յայիր գիտունը կը հաճի փոխ տալ ինծի։ Յայտնէ՛ իրեն երախտագիտութիւնս։ Կը խնդրեմ որ փոխադարձաբար հօրդ տանիս այս պնակիտները, որոնք կրնան օգտակար ըլլալ իր աշխատութեանց։

Հագար առաւ մոգին երկարած գրութիւնները, բայց կողովին մէջ տեղաւորելէ առաջ արագ ակնարկ մը ձգեց անոնց վրայ ու ըսաւ.

— Այո՛, կարծեմ ասոնք պիտի հետաքրքրեն հայրս։

— Ինչպէ՞ս, ըսաւ Նատսար զարմացած, միթէ դու կը հետեւի՞ս Յայիրի աշխատանքներուն։

— Հայրս դաս կու տայ ինծի ամէն օր, տէ՛ր, ու մենք յաճախ կը խօսակցինք գիտական խնդիրներու վրայ . . .։

— Գիտցածներդ ըսէ՛ տեսնեմ, հրամայեց Նատսար, ու այնպիսի վճռական շարժումով աթոռ մը ցոյց տուաւ, որ Հագար ստիպուեցաւ հնազանդիլ։

Մոգը երկար խօսեցնել տուաւ իսրայելացի աղ-

ջիկը, որուն թարմագեղ դէմքը կը փոփոխէր ուշի-մութեամբ, ու զարմացաւ անոր ընդարձակ ծանօթութեանց վրայ։ Ու երբ Հագար վերջուց կողովը ու կը պատրաստուէր մեկնիլ, վար դրաւ գայն ժամանակ մըն ալ.

— Սպասէ՛ . . . ի՞նչպէս կարելի է որ այս տաքուն մինչեւ տունս գաս ու չզովանաս քիչ մը . . . ։

Գինի եւ պտուղներ բերել տուաւ տանիքին վրայ, որուն առջեւ կը տարածուէր երկրին ընդարձակ մէկ մասը։

Խմելով բոսորագոյն ըմպելին, որ կը պլպլջար պղինձէ թասին մէջ, Հագար կը դիտէր ոտքերուն առջեւ փռուած ընդարձակ համապատկերը. Բաբելոնը իր անհամար տուներով, քաղաքը սեղմող ջրանցքներուն փայլուն ցանցը, հասունցած հունձքերուն ոսկեգոյն մակերեսը ու մինչեւ հորիզոն հասնող արմաւեննեաց կանաչախիտ անտառներու մեղմ ծփանքը։

Նատսար կը հետեւէր անոր նայուածքին.

— Գեղեցիկ երկիր է, չէ՞, հարցուց։

Սարսռաց Հագար . . . իր տարագիր հոգին ըմբոստացաւ յանկարծ։ Մօգին վրայ վերցուց իր թուխ աչքերը և ըսաւ խստութեամբ.

— Քու երկիրդ իմ երկիրս չէ. անիկա ինծի համար Գերութեան երկիրն է։ Բացի Սուրբ Սիոնէն չկայ ուրիշ գեղեցիկ երկիր։

Ստուեր մը անցաւ Նատսարի աչքերէն։

— Միթէ կարելի չէ՞ ուրիշ երկիրներ ալ սիրել, սիրելով հանդերձ հայրենիքը, ո՛վ հպարտ աղջիկ։ Ու «Գերութեան երկիրը», ինչպէս դուն կ'անուանես, սիրելի չէ՞ միթէ քու հայրենակիցներուդ։

Հագար անոր կը նայէր յուզումով։ Մօգը իր

գեղեցիկ դէմքը, լուրջ և ժպտուն, դարձուցած էր աղջկան, որ գինիի բաժակը ձեռքը բռնած էր . . . ։ Ծառայ մը, տիրոջը հրամանով, կողովին մէջ՝ թառամած փունջին տեղ՝ թարմ ծաղիկներ կը զետեղէր։

Նատսար կը սպասէր անոր պատասխանին։

Դարձուց Հագար իր գլուխը՝ մրմնջելով.

— Շա՜տ սիրելի, թերեւս . . . ։

Այս պատասխանին վրայ մոգը երջանիկ դէմք մը առաւ ու չխօսեցաւ այլեւս։

Երբ Հագար բաժնուեցաւ մոգէն, դառնալու համար հօրը տունը, վերջինս դիտարանի բարձունքէն երկարօրէն հետեւեցաւ անոր նուրբ սիլուէթին, մինչեւ աներեւութանալը բազմութեան մէջ, որ խռնուած էր քաղաքի փողոցներուն երկայնքը։

Այն ատեն, միայնակ, մտաւ կլոր սրահը ու կը խորհէր.

— Երանի՜ թէ Ցայիր իր գրութիւնները այս խրոխտ ու չքնաղ աղջկան հետ ղրկէր ամէն ատեն . . . ։

* * *

Հագար մանրամասնօրէն պատմեց հօրը իր այցելութիւնը Նատսարին ու վերջինիս հրճուանքը՝ ի տես թանկագին վաւերաթուղթին։ Նկարագրեց անոր շքեղ բնակարանը ու շնորհալի ընդունելութիւնը։ Միայն ծածկեց հօրմէն — տարօրինակ անձկութեան մը մատնուած — մոգին երիտասարդութեան վրայ իր զգացած զարմանքը։

— Պատկառելի՞ մէկն է, հարցուց Ցայիր։

Հագար թեթեւ մը կարմրեցաւ.

— Այո՛, հա՛յր . . . բայց և այնպէս անիկա երկիւղ չազդեց ինծի բնաւ . . . ։

Ուզեց աւելին ըսել, բայց վստահ էր թէ Ցայիր երբ իմանար Նատսարի երիտասարդութիւնը, այլեւս անոր քով պիտի չղրկէր զինքը . . . և լինք թագուն ցանկութիւն մը կը զգար վերստին տեսնելու երիտասարդ գիտունին թուխ դէմքը և լուրջ ժպիտը և լսելու անոր ազդու և քաղցր ձայնը . . . :

Ցայիր միտքէն իսկ չանցուց հարցնել անոր տարիքը: Ան չէր կասկածեր բնաւ՝ թէ Նատսար իրեն նման տկարացած ծերունի մը եղած չըլլար . . . : Չէր նկատած նաև աղջկան անմիջապէս ուրիշ խօսք վրայ բերելը, ու մոգին տունէն հետը բերած սպիտակ վարդերը խնամքով անօթի մը մէջ զետեղելը:

Երբ քանի մը օր յետոյ Ցայիր դարձեալ Հագարը ղրկեց՝ Նատսարի գիրերը տանելու և իրեններըը բերելու համար, աղջիկը առաջին անգամին պէս դիտարանին մէջ գտաւ մոգը: Ան կ'աշխատէր կլոր սրահին մէջ, ձեռքը փոսկրէ գրիչ մը բռնած: Պայծառացաւ անոր մտայոյզ դէմքը տեսնելով Հագարը ընչասպառ, երեսը կասկարմիր տաքութենէն, որ կապարէ երկինքէ մը կու գար: Երբ Նատսար պահ մը դուրս ելաւ զովացուցիչ ըմպելիներ պատրաստելու համար, անձրեւի խոշոր կաթիլներ շառաչելով իյնալ սկսան սալաքարերուն վրայ, ու յանկարծ փայլակ մը շողաց, որուն յաջորդեց ահեղ որոտում մը:

Երկուքը միասին յանկարծակիի եկած փոթորիկի սաստկութենէն՝ ետ ետ ընկրկեցան:

— Ո՜հ, ըսաւ Հագար մտատանջ, ի՞նչպէս պիտի կրնամ հօրս տունը դառնալ:

— Կարելի չէ որ հիմա մեկնիս, պատասխանեց Նատսար եռանդով: Հարկ է սպասել ժամանակ մը:

Նստէ՛ այս բարձերուն վրայ, ծառաները հիմա պէտք եղածը կը հոգան։

Գերին ափսէ մը դրաւ սեղանին վրայ և վառեց լոյսերը, որովհետեւ մթնցած էր սրահը։ Դուրսը՝ տանիքի յատակէն ջուրը շառաչելով կը հոսէր առուի նման և փայլակներն ու որոտները իրարու կը յաջորդէին անընդհատ։

Հագար, տժգոյն, ջղաձգօրէն կը շարժէր արտեւանունքները...։ Դիտարանի բարձունքը, ամպերուն մօտիկ, միայնակ Նատասրի հետ, ան ինքզինքը շատ հեռու կը զգար Բաբելոնէն, հեռո՜ւ հօրենական տունէն, հեռո՜ւ ամբողջ աշխարհէն։

Մրրիկը միշտ կը շարունակէր մոլեգնութեամբ...։ Կուրցնող լոյս մը փայլատակեց յանկարծ սրահին մէջ, միեւնոյն ժամանակ զարհուրելի ճայթիւն մը լեցուց մթնոլորտը. շանթը զարնուած էր տանիքի վանդակասիւներուն։

Հագար ճիչ մը արձակեց, ու վայրկենապէս նետուեցաւ Նատասրի վրայ։ Զգաց թէ մոգի բազուկներուն մէջ կը գտնուէր, ու որոտումի հետզհետէ մեղմացող աղմուկի մէջէն լսեց անոր ծանր ու խաղաղ ձայնին մրմունջը.

— Մի՛ վախնար այլեւս, պզտիկ աղջի՛կ, վերջացաւ...։

Այս ձայնէն սթափելով, շուտ մը ոտքի ելաւ՝ ամչնալով իր տկարութեան վրայ։

Մրրիկը զսպուած շիկերէի մը պէս հեռուէն կը մռնչէր հիմա. անձրեւին շառաչը կը նուազէր ու կանթեղները անուշ լոյս մը կ'արձակէին սրահի գմբէթին ներքեւ։

Նատսար ծաղրական նուրբ ակնարկ մը ձգեց աղջկան վրայ.

— Դու ալ ուրեմն ամէն կիներու պէս կը վախնաս որոտումէն, փոքրիկ գիտնականուհի՛։

— Այո՝ կը վախնամ որոտումէն, վասնզի Յաւիտենականին ձայնն է անիկա։ Չե՞ս յիշեր Յոբի խօսքը. «Լսեցէ՛ք որոտումը, որ անոր բերնէն դուրս կ'ելլէ» եւ Սաղմոսերգուին՝ «Անոր փայլակները տիեզերքին երեւցան, տեսաւ երկիրը ու սասանեցաւ»։

— Ո՛չ, ինծի անծանօթ են այս խօսքերը, ըսաւ Նատսար պարզապէս։

— Ճի՛շդ է...։

Հագար մոռցած էր թէ երիտասարդ մոգը չէր պատկաներ ոչ իր ցեղին եւ ոչ իր կրօնքին, ու ատոր համար սրտի սեղմում մը զգաց։

Նատսար դէպի դուռը առաջացաւ.

— Կ'անձրեւէ տակաւին, բայց ոչ առաջուան սաստկութեամբ։

Հագար մօտեցաւ.

— Ո՜հ, գիշեր եղած է գրեթէ, գոչեց։

— Այո՛, ուշ մնացիր արդէն, բայց անհանգիստ մի՛ ըլլար. ծերունի դայեակս քեզ պիտի ընկերանայ մինչեւ հօրդ տունը։

Անձրեւը կը շարունակէր մեղմ ու անուշ։ Քիչ ետք մթնոլորտը պարզուեցաւ ու երկուքը միասին դուրս ելան ու երկարօրէն շնչեցին տանիքի թարմ օդը։

Գիշեր էր արդէն։ Երկիրը իրենց ոտքերուն առջեւ կը նմանէր մթին ընդարձակ տարածութեան մը, ուր կը փալփլէին Բաբելոնի անհամար լոյսերը։ Ամպերէ մերկացած ջինջ երկինքին վրայ հազարաւոր աստղեր կը շողային իրենց գլխուն վերեւ։

Հագար իր կոր կիսադէմքը դէպի անոնց վերցուց։

— Աստղերը կը սիրե՞ս, հարցուց Նատասար։

— Այո՛, քիչ մըն ալ կը ճանչնամ զանոնք։

Աղջիկը ձեռքը երկարեց ու մէկիկ մէկիկ ցոյց տուաւ աստղերը։

— Երկինքի գիտութիւնը իմ ալ նախամեծար համարած ուսումս է, ըսաւ մօգը։

— Ո՞հ, ուրեմն ինծի ալ կը սորվեցնե՞ս, ըսաւ Հագար ժպտելով։

— Ո՛րքան ագահ ես ուսման մէջ։ Այո՛, կը սորվեցնեմ ինչ որ ուզես, միայն եթէ ամէն անգամ դուն անձամբ բերես հօրդ գիրերը։

Երազուն դէմք մը առաւ Հագար։ Վստա՞հ էր թէ Ցայիր նորէն պիտի ղրկէր զինք Նատասարին։ Հիմա կը զգար թէ զայն չտեսնելը դժուար պիտի ըլլար իրեն այլեւս։

Մօգը գուշակելով աղջկան միտքէն անցածը, ուրիշ պնակիտ մը սահեցուց անոր կողովին մէջ ու ըսաւ.

Քովէս բնաւ չէի հեռացուցած ասիկա, սակայն փոխ կու տամ հօրդ։

— Ուրեմն պարտաւոր եմ վերադարձնե՞լ։

— Այո՛, ու կարելի եղածին չափ շուտով։ Չեմ փափաքիր որ Ցայիր բացի քեզմէ ուրիշի վըստահի զայն։

Հագար անոր վրայ վերցուց իր անբիծ աչքերը՝ աղօտակի յետին միտք մը գուշակելով այդ խօսքերուն մէջ։ Իսկ Նատասար խաղաղիկ ու եղբայրական նայուածք մը ձգեց անոր վրայ։

Դիտարանի անհամար աստիճաններէն վար իջան միասին, ու Նատասար կանչել տուաւ դայեակը, եւ պատուիրեց որ աղջկան ընկերանայ։

— Կ՚ողջունեմ քեզ, Հագա՛ր, շուտ եկո՛ւր, ըսաւ տան շեմին վրայէն։

Աղջիկը դարձաւ ու ժպտեցաւ, յետոյ պառաւին հետ մխրճեցաւ արմաւենիներու անտառին ստուերներուն մէջ...։

* * *

— Չմտահոգուեցա՞ր ուշանալուս համար, հա՛յր, հարցուց Հագար մատենադարան մտնելով։ Բայց յանկարծ ընդհատեց խօսքը, տեսնելով որ ծանր վիշտ մը նկարուած է Ցայլիրի դէմքին վրայ։

Ցայլիր ձեռքերը դէպի իրեն երկարելով ըսաւ.

— Հագա՛ր, աղջի՛կս, մեռեր է Մարգարէն։ Իմ բարեկա՛մս, խորհրդատո՛ւս, գէշ օրերու ընկերս չկա՜յ այլեւս։ Քիչ առաջ մերիններէն մէկը բերաւ գոյժը։

Արցունքը առատօրէն կը հոսէր ծերունիին երեսէն։ Ան իր գողդոջուն ձեռքը աղջկան գլխուն վրայ դրաւ.

— Միայն քե՛զ ունիմ այսուհետեւ, զաւա՛կս...։

Հագար վշտակրեցաւ անկեղծօրէն, որովհետեւ ինք ալ կը սիրէր ազնիւ ծերունին, որ այնքան գորովով կ՚անուանէր զինք «Սիոնի իր պզտիկ թագուհին»։ Այդ երեկոյ բնաւ խօսք չանցաւ Նատսարի այցելութեան մասին։

Քանի մը օր յետոյ միայն հօրը յանձնեց նոր բերած պնակիտը։ Ցայլիր թօթուեց վիշտը՝ վերսկսելու համար իր աշխատութեանց։ Զարմանքով տեսաւ այն գիրը, զոր մօգը վերջին պահուն սահեցուցած էր Հագարի կողովին մէջ։

— Զարմանալի է որ Նաւասար բաժնուած ըլլայ անկէ, ըսաւ։ Չես կրնար երեւակայել թէ ազնուական այս կտորը ի՛նչ մեծ արժէք ունի գիտնականի մը համար։

Հագարի ձայնը թեթեւօրէն սարսռաց.

— Մօգը խնդրեց՝ դարձնել անմիջապէս որ ծանօթանաս անոր։

— Վաղն իսկ գնա՛, ըսաւ Ցայիր...։

... Ու իրիկունը աղջիկը քուն մտաւ մրմնջելով.

Վա՜ղը ... վա՜ղը ...։

. . . .

— Վերջապէ՛ս, եկար ահա ... ըսաւ մօգը ուրախութեամբ։

— Միտքէդ ի՞նչ անցաւ արդեօք, տէ՛ր, հարցուց պարմանուհին՝ մօտենալով Նաւասարի, որ այդ օր պարտէզը կը գտնուէր։ Հայրս երկար պահեց այս թանկագին պնակիտը. պատճառն այն է՝ որ իր շատ սիրելի մէկ բարեկամը կորսնցուց, ու երէկ միայն վերսկսաւ իր աշխատութեանց...։

— Վնաս չունի, պատասխանեց երիտասարդ գիտունը, միայն կը վախնայի թէ չես գար այլեւս։

Ու թեթեւապէս կարմրեցաւ բերնէն թռած այս խօսքին համար, ու աւելցուց աշխուժով.

— Մատենադարան երթանք ու տեղաւորենք պնակիտը, և հոն ցոյց տամ քեզ իմ գիրքերս։ Ցետոյ պարտէզ կը դառնաս վարդեր քաղելու։

Մատենադարանին մէջ, ուր դիզուած էին բազմաթիւ պնակիտներ, մօգին միտքը ինկաւ՝ թէ չը խօսեցաւ բնաւ Ցայիրի կորսնցուցած բարեկամին մասին։

— Ո՞վ է այդ մարդը, որուն մահուան համար այնքան գառնացած է հայրդ։

Երկրորդ անգամ ծանր վիշտ մը սեղմեց Հագարի սիրտը։

Խոժոռ նայուածք մը ձգեց անոր վրայ, ու խիստ ձայնով մը ըսաւ.

— Ան մեր ժողովուրդի մէկ մարգարէն էր՝ Անոր մահը ի՛մ ալ հոգիս գառնացուցած է . . . Սակայն քու ի՞նչ հոգդ։

— Հոգ կ՚ընեմ որ դու կը տառապիս, պատասխանեց մօզը։ Միեւնոյն ժամանակ դժգոհութեան ծալք մը ակօսեց իր ճակատը։

— Երթա՛նք ինծի ընծայած սիրուն վարդերդ քաղելու, կ՚ուզե՞ս, հարցուց մեղմով Հագար, որ կը գղջար իր արտասանած խիստ խօսքերուն համար.

Դարձան պարտէզ. բայց ուրախ տրամադրութիւնը ջնջուած էր այլեւս։ Մարգարէին մեծ ստուերը կը ցցուէր կարծես երկուքին միջեւ։

Նատտարի դէմքը մելամաղձոտ արտայայտութիւն մը առաւ, ու Հագարի սիրտը կը ճնշուէր, որպէս թէ քար ծանրացած ըլլար կուրծքին վրայ։

Այսու հանդերձ երիտասարդ մօգը աղջկան բազուկները բեռնաւորեց հրաշալի վարդերով։

Հագար մեկնեցաւ, մինչ Նատտար դիտարան կը բարձրանար ու տանիքը կեցած՝ արմուկովը կը կրթնէր վանդակորմին, դիտելու համար անոր հեռանալը...։

Վերահաս գիշերուան մէջ անցաւ Հագար քաղաքին փողոցներէն։ Ան սուզուած իր խորհուրդներուն մէջ՝ ուշադրութիւն չէր դարձներ երթեւեկող ամբոխին։ Նատտարի այցելութենէն կը տանէր տարօրինակ տպաւորութիւն մը, որ խառն էր անուշութեամբ

ու գայրոյթով, ուրախութեամբ ու տխրութեամբ, և
ի զուր կը ջանար յստակ տեսնելու իր խռոված մա-
տաղ սիրտին խորը...։

Սակայն, հակառակ իր մտացրիւ վիճակին, երբ
տունին մօտեցաւ՝ մութ երկինքին վրայ կարմրորակ
լոյս մը նշմարեց։ Միեւնոյն ժամանակ ծուխի գօ-
րաւոր հոտ մը իր կոկորդը այրեց։

Շուրջը մարդիկ սկսան վազել...։

Ու յանկարծ աղաղակ մը փրթաւ՝ կրկնուած
հարիւրաւոր բերաններէ.

— Հրդե՜հ, հրդե՜հ...։

Հագար քայլերը արագացուց։ Լոյսը վայրկեանէ
վայրկեան աւելի կը պայծառանար, ու բազմութիւնը
երթալով կը ստուարանար։

Մութին մէջէն մէկը գոչեց.

— Ցայիր եբրայեցիին տունը կ'այրի։

— Հա՜յրս. խօրհեցաւ դեռատի աղջիկը սար-
սափահար։

Ու խենթի պէս վազել սկսաւ, ու երբ դարձաւ
ճամբուն անկիւնը, սոսկալի աղաղակ մը արձակեց։
Աչքերուն առջեւ ահագին հնոց մը դարձած էր ի-
րենց տունը։ Պարտէզին ծառերը կը վառէին ջահերու
նման, ինչպէս նաեւ հեռուն, արտերուն մէջ, կ'այ-
րէին Ցայիրի սեպհական հասուն հունձքերը։

— Հա՜յր գոչեց աղջիկը, ու խոյացաւ դէպի
բոցավառ տունը։

Քանի մը ձեռքեր բռնեցին զայն։ Ինք մաքա-
ռեցաւ.

— Թողէք զիս, թողէ՛ք, հօրս պիտի երթամ։

— Անկարելի է, կը պոռային չուրջինները,
չատ ուշ է այլեւս։

Աղիւսաշէն բարակ պատերը սոսկալի շառաչիւնով մը փլան յանկարծ, մինչ բոցերու հսկայ թեւեր դէպի աստղերը կը բարձրանային...։

***

... Նոյն միջոցին Նատսար տանիքին վրայէն տեսած էր չարագուշակ լոյսը։

— Արդեօք, կը մտածէր, Ցայիրի բնակարանին կողմերէն չի՞ գար այս լոյսը։

Սաստիկ մտահոգութեան մատնուած՝ ծառայ մը կանչեց.

— Կը տեսնե՞ս հեռուի այդ հրդեհը։

— Այո, տէ՛ր, շատ տուներ կ՚այրին, նմանապէս ցորենի արտերու ընդարձակ տարածութիւն մը...։

— Կը փափաքիմ գիտնալ թէ ո՞ւր է հրդեհը։ Գնա իմացիր ու դարձի՛ր շուտով։

Մարդը խոնարհեցաւ ու մեկնեցաւ անմիջապէս։

Նատսար աչքը չէր հեռացներ կարմիր լոյսի հասած կողմէն։

— Հո՛ն է... ճիշդ այնտեղէ՛ն է, կը մրմնջէր...։ Պէտք էր որ ես ինքս երթայի...։

Ու անհամբերութեամբ կ՚երթեւեկէր տանիքին վրայ։

Ծառան կը վազէր Բաբելոնի փողոցներէն։ Հասնելով հրդեհին վայրը, ամբոխին մէջէն սահեցաւ դէպի ջուր-կրող մարդիկը, ու կարելի եղածին չափ մօտենալով կրակին, ճանչցաւ Ցայիրի տունը, ուր շատ անգամ տարած էր իր տիրոջ գրութիւնները։

— Ի՞նչ եղաւ երբայեցին, հարցուց շուրջիններուն։

— Կորաւ, պատասխանեցին կէս ձայնով։ Հըրդեհը այնքան արագ ծաւալեցաւ, որ ժամանակ չեղաւ կորզելու զայն բոցերու մէջէն։ Պառաւ սպասուհին ալ աներեւութացաւ, միւս ծառաները խելակորոյս՝ փախուստ տուին տունէն։

— Իսկ աղջի՞կը։

— Կամաց խօսէ, հո՛ն է....։

Մարդը մէկէն ետին դարձաւ ու հրդեհի զօրաւոր լոյսով տեսաւ Հագարը, կէս մը նուաղած ու շըրջապատուած քանի մը կիներէ։

— Հիմա ի՞նչ պիտի ընէ։

— Հոն մօտիկը իսրայելացի կին մը կայ. իր տունը պիտի առնէ զայն։

Այդ միջոցին Հագար, մոլորեալի մը նման ու դողդղալով հեռացաւ, իր հայրենակցին՝ Ռաքելի թեւերուն կռթնած։ Ու ծառան ճամբայ ինկաւ դէպի Նատասարի բնակարանը։

Երբ Ռաքել պառկեցուց Հագարը իր տան մէջ, վերջինս ուշակորոյս, աչքերը փակեց։

Հիւրընկալուհին երեսին մօտեցուց կաւէ ճրագը.

— Կը քնանայ, ըսաւ մտքէն, պէտք է հանգիստ ձգել զինք։ Խե՛ղճ աղջիկ. երանի՜ թէ քանի մը ժամ մոռնար գէթ իր դժբախտութիւնն ու կործանումը։ Ու հեռացաւ անշշուկ։ Ճրագին տկար լոյսը կիսաստուերի մը մէջ ձգած էր սենեակին պատերը։ Հագար աչքերը բացաւ և սուզուեցաւ իր վիշտին մէջ։

Յայիր մեռա՞ծ։ Մեռած այն անզուգական հայրը, որ կը շրջապատէր զինք ա՛յնքան գորովով, որ փոքրիկ սրտակիցը ըրած էր զինք, խելացի ընկերը իր խորհուրդներուն։ Անհետացա՞ծ այն անուշ ծերունին, որ քիչ օրեր առաջ իր թխահեր գլուխը

շոյելով կ'ըսէր. «Դո՛ւն միայն մնացած ես ինծի, գաւա՛կս»։ Հագար իր երեւակայութեան առջեւ կը պատկերացնէր հօրը ծանր ու քիչ մը թաւ ձայնը, անոր լուսաշող նայուածքը և հազուագիւտ ու հրաշալի ժպիտը։ Ասոնց ամէնը, այո՛ ամէնը, պիտի չտեսնէր այլեւս։

Նոյն ատեն սուր խղճահարութիւն մը կը կեղեքէր իր սիրտը։ Հօրմէն, որ վրան այնքան վստահութիւն ունէր, բան մը պահած էր։ Գաղտնիք մը ունէր անկէ պահած. ան երբեք պիտի չգիտնար թէ մոգը, որուն տունը կը ղրկէր զինք, երիտասարդ մըն էր, և թէ՝ իր աղջիկը կը սիրէր զայն։

Կը սիրէ՞ր։ Վիշտի այս հարուածին տակ հիմա յստակօրէն կը տեսնէր իր ներսիդին։ Վերջին ժամանակներս Ցայլր միայն ինք չէր իր զաւկին սիրտին տէրը. Նատսար ալ հոն գրաւած էր տեղ մը, որուն մեծութիւնը հիմա կ'ըմբռնէր։ Ու երիտասարդ մոգին տուած այս սէրը կը թուէր թէ հօրմէն յափշտակած էր ինք։

Երկա՜ր լացաւ, դէմքը բարձերուն մէջ, յետոյ յոգնութենէ ուժասպառ՝ քունը տարաւ։ Արշալոյսին դրան թեթեւ հարուած մը արթնցուց զինք։

Ռաքէլ ներս մտաւ.

— Մարդ մը այս գիրը բերաւ ու պատասխանի կը սպասէ։

Պնակիտ մը դրաւ Հագարի քով ու առանձին ձգեց զայն։ Աղջիկը դողդոջուն ձեռքերով առաւ, ու առանց իսկ կարդալու գիտէր թէ Նատսարէն կուգար այդ գիրը։

«Կ'ըմբռնեմ դժբախտութիւնդ, կը գրէր, ու գիտեմ թէ միայնակ ես այսուհետեւ...։ Կը վշտակցիմ քեզ և գալուդ կը սպասեմ. եթէ ուզես՝ քուկդ պիտի

Ըլլայ իմ տունս։ Սրտիս բաղձանքը այն է, որ դու երբեւ տանտիրուհի մտնես հոն, եթէ երբեք իմ երեսուն տարիներս չեն խրտչեցներ քու երիտասարդութիւնդ։ Կ'ուզէի անձամբ գալ, բայց վախցայ հանդիպելէ այն խիստ նայուածքիդ, զոր կ'ունենաս երբեմն։ Վախցայ լսելէ մերժումի մը թռչիլը շըրթունքներէդ . . . ։ Կը սպասեմ քեզ անձկութեամբ, աչքերս տունիս ճամբուն յառած . . . ։ Երանի՜ թէ առանձին չդառնար ծառաս . . . ։ Եկո՛ւր։ Կ'ողջունեմ քեզ . . . »։

Սաստիկ ուրախութիւն մը անցաւ Հագարի վըշտահար սիրտէն, ինչպէս աստղ մը սուրալով կ'անցնի գիշերուան խաւարին մէջէն։

Նատսար զինք կը սիրէ՜ . . . ։ Ան, որուն վրայ հազիւ կրնար աչքերը վերցնել, կը սիրէր այն մատղատի էակը, զոր «պզտիկ աղջիկ» կ'անուանէր։ Վայրկեան մը փափաքը յղացաւ խոյանալ անմիջապէս դէպ անոր տունը, ու մտածեց՝ թէ ի՛նչ քաղցր պիտի ըլլար անոր քով արտասուել։ Բայց, յանկարծ, Յաւէրը խաբած ըլլալու խղճահարութիւնը նորէն տիրեց սիրտին ու ըսաւ ինքնիրեն.

— Հայրս պիտի հաւանէ՞ր այս բանին։

Ո՛չ։ Ասիկա շատ աղէկ գիտէր։ Ծերունի եբրայեցին, որ իր սիրտին մէջ մշակած էր կորուսեալ հայրենիքի բուռն սէրը, իր աղջիկը պիտի չտար բաբելոնցի ամուսինի մը։ Գիտէր նաեւ՝ թէ Նատսարի կին ըլլալ կը նշանակէր ուրանալ ընդմիշտ իր հայրենիքն ու կրօնքը։ Պիտի կրնա՞ր հաւատարիմ մնալ անոնց երիտասարդ մօգին քով։ Աւա՜ղ, շատ աղէկ գիտէր՝ թէ պիտի հարկադրուէր հրաժարիլ անոնցմէ, որովհետեւ կը սիրէր Նատսարը . . . ։

Հագարի հպարտութիւնը թոյլ չէր տար երջանկութիւն ձեռք բերել ուրացումի գինով։ Ո՛չ, պիտի չուրանար ինք ոչ իր հայրենիքը և ոչ Իսրայէլի Եհովան։

Կանչեց Ռաքելը.

— Ըսէ՛ այդ մարդուն, որ սպասէ քիչ մը, ու բե՛ր ինծի, խնդրեմ, պնակիտ մը ու գրիչ մը։

Ռաքել հնազանդեցաւ։

Հագար, սաստիկ գունատ, բառեր փնտռեց պնակիտին վրայ դրոշմելու համար։ Սիրտը կ'արիւնէր ընելիք ծանր զոհողութեան առջեւ։

— Ի՞նչ ըսել որ շատ չտառապի ան, կը խորհէր։ Պահե՞մ իրմէ սէրս։ Ո՜հ, ո՛չ։ Թող այդ մխիթարութիւնը ունենայ գէթ ....։

Վարանեցաւ, չգիտնալով ի՛նչպէս յայտնել իր սէրը ու ի՛նչպէս բացատրել իր մերժումը։

Եւ ահա՛ թուեցաւ իրեն լսել մեռած Մարգարէին ձայնը որ կը սաղմոսէր.

«Բաբելացւոց գետերուն քով
«Կը նստէինք եւ կու լայինք ...»։

Այն ատեն հաստատուն ձեռքով մը դրաւ գրիչը պնակիտին վրայ ու դրոշմեց հոն տարագրութեան սաղմոսը։

Երբ վերջին մասը լմնցուց.

«Երուսաղէ՛մ, երբ մոռնամ ես զքեզ,
Թող իմ աջ ձեռքս մոռանայ զիս իսպառ ...».

ապա երկու անգամ ստորագծեց հետագայ տողը.

«ԵՐՈՒՍԱՂԷ՜Մ, ԻՄ ԱՌԱՋԻՆ ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆՍ»։

. . . Ա՛յս էր իր պատասխանը։ Այսպէս Նատսար պիտի հասկնար թէ Հագարի առաջին ուրախութիւնը հայրենիքի սէրն էր. անկէ յետոյ կու գար միւս «ուրախութիւնը» — մօրն սէրը։

Երկար ատեն շրթունքները պնակիտին վրայ դրաւ ու մրմնջեց.

— Մնաս բարո՛վ . . . ։

Ապա կանչեց Ռաքէլը, և խնդրեց որ ծառային յանձնէ գիրը։

Վայրկեան մը վերջ դուրս ելաւ տունէն։

— Կը մեկնի՞ս, հարցուց տանտիրուհին։

— Կ'երթամ տեսնելու . . . իմ տունս . . . ։

Ռաքէլ շարժեց գլուխը տխրութեամբ։

Հագար դիտեց պահ մը իր տան տակաւին ծըխացող աւերակները.

— Մնաս բարո՛վ, ըսաւ անգամ մըն ալ ցած ձայնով։

Ապա հեռացաւ դաշտերու մէջէն։

Ո՞ւր կ'երթար արդեօք։ Յուսահատ որոշում մը նկարուած էր իր դէմքին վրայ։

Անիկա խոյս կուտար։ Խոյս կուտար, այո՛, Բաբելոնէն, յոյժ փորձող և յոյժ քաղցր գերութեան այդ երկրէն, իր հեռաւոր հայրենիքը հասնելու խօլ երազով, հակառակ արմաւենեաց անտառներուն՝ ուր շիկերէներ կը մռնչէին, հակառակ ընդարձակ անապատներուն՝ որոնցմէ անցնիլ պէտք պիտի ըլլար, հակառակ չարատանջ քաղցին ու ծարաւին, որուն պիտի ենթարկուէր, և հակառակ յոգնութիւններուն որոնք պիտի կթոտէին իր քայլերը . . . ։

Ու թերեւս օր մը, անթիւ տաժանքներէ ետք,

իր աչքերը պիտի կրնային տեսնել Սուրբ Սիոնի ճաճանչագեղ երկինքը։

Վերջին անգամ մըն ալ դարձաւ դէպի քաղաքը։ Ապա հեռացաւ, վշտահար, մինչ իր շրթունքները կը մրմնջէին տարագրութեան սաղմոսը.

«Երուսաղէ՛մ, եթէ մոռնամ ես զքեզ,
Թո՛ղ իմ աջ ձեռքս մոռանայ զիս իսպառ.
Լեզուս քիմքիս թո՛ղ կըպչի,
Թէ որ ես քեզ չը յիշեմ...»:

ԹԱՄԱՐԻ ԸՆԾԱՆ

Իրենց տանը մէջ, որ կառուցուած էր Բեթղեհէմի ճամբուն եզերքը, Թամար և Զաքարիա վերջացնելու մօտ էին երեկոյեան պարզ ընթրիքը, որ կը բաղկանար բակլայէ ու չորաբեկ հացէ։ Խեցեղէն ճրագարանին պլպլուն աղօտ լոյսը կը լուսաւորէր իրենց դէմքերը — պառաւին արծուեկտուց քիթն ու կարկառուն կզակը և ծերուկին աղեբեկ մօրուքն ու տխուր նայուածքը։

Այո՛, Զաքարիայի նայուածքը արդարև անհուն տխրութիւն մը կ'արտայայտէր։ Թամար, որ թէև սովորութիւն չունէր զայն դիտելու, նկատեց այդ բանը, ու յանկարծ խզեց լռութիւնը.

— Ի՞նչ ունիս։

— Ոչի՛նչ . . . ոչի՛նչ . . . ։

— Դուն այսօր Բեթղեհէմ գացիր. ի՞նչ պատահեցաւ. ի՞նչ ըրին քեզի. ի՞նչ տեսար. ի՞նչ . . . Թերևս զայն։

Զաքարիա կծկեց կոպերը.

— Ես չտեսայ զայն . . . ։

— Անշուշտ, յանցաւոր զաւկի մը տեսքը չէ կրնար հաճելի ըլլալ հօր մը . . . ։ Ապա ուրե՞մն . . . ։

Զաքարիա բակլայի պնակը մէկդի հրեց ու ըսաւ ծանրութեամբ։

— Ես չտեսայ զայն, բայց ուրիշները խօսեցան ինծի անոր մասին։

— Որո՞նք։

— Խնդիր չէ... խանութպան մը... ըսաւ թէ՝ մեր աղջիկն ու իր ամուսինը վերջին ծայր թշուառութեան մէջ են, և...

— Թշուառութեա՜ն մէջ։ Ցանցանքը իրենը չէ՞ միթէ։ Մենք այդ բանը կանուխէն չըսի՞նք Միլքային, երբ մերժեց ամուսնանալ մեր ընտրած հարուստ մարդուն հետ ու ետեւէն գնաց այդ Սամուէլին, որ դանկ մը անգամ չունէր։ Թշուառութեա՜ն մէջ։ Բարը գլխնուն։ Միլքա գտաւ փնտռածը...։ Ըսէ՛, Իսրայէլի մէջ տեսնուա՞ծ է որ աղջիկ մը համարձակի մերժել ծնողքին ընտրած ամուսինը։ Ի՜նչ գայթակղութիւն։ Այս արարքը միթէ արժանի չէ՞ աւելի ծանր պատիժի։

Թամար այսպէս բարկաճայթ խօսքերու հեղեղ մը դուրս կու տար ու Զաքարիա մտիկ կ'ընէր լռութեամբ։

— Տակաւին ի՞նչ ըսին, հարցուց նորէն Թամար, աւելի հետաքրքրուած, թէև չէր ուզեր ցոյց տալ։

— Ըսին... մանչ մը ունեցեր են, գրեթէ ամիսէ մը ի վեր...։ Ահա՛ ինչ որ ծանր կու գայ ինծի։ Մտածել՝ թէ այդ անմեղ մանուկը, այդ մանուկը, որ իմ միսէս ու արիւնէս է, պիտի տառապի...։

Թամար երբ իմացաւ թոռնիկի մը ծնունդը, սարսռաց։ Տատամսեցաւ քիչ մը ու դէմքը դալկացաւ. բայց բարկութիւնը յաղթանակեց։

— Մա՞նչ մը ունեցեր են. աղէ՛կ. միթէ այդքան տարօրինա՞կ պատահար մըն է ատիկա մէկ տարիէ ի վեր ամուսնացողներու համար։ Մա՞նչ մը ունեցեր են. բայց ես լուր չունիմ։ Իմացուցի՞ն ինծի։

— Աղէկ գիտես, Թամա՛ր, թէ մենք վռնտեցինք Միլքան ըսելով. «Դուն մեր աղջիկը չես այլեւս. չենք ճանչնար քեզի»։

— Եթէ ատանկ է, ա՛լ մի մտածեր անոր վրայ, ո՛չ իր Սամուէլին, ո՛չ ալ նորածինին վրայ. ապրէ՛ այնպէս, որպէս թէ գոյութիւն ունեցած չըլլային անոնք...:

— Շատ դժուար է ատիկա, Թամա՛ր, ըսաւ Զաքարիա ցած ձայնով:

Թամար ուսերը թօթուեց ու սկսաւ աղմուկով կարգի դնել պնակներն ու հողէ ջրանօթը:

— Դուրս գնա՛ քիչ մը և նստէ դրան առջեւ. պիտի մաքրեմ ճրագը. կարասներով ձէթ կը սպառի:

— Ո՛հ, Թամար, ձէթ գնելու դրամ չի պակսիր մեզի, ինչպէս նաեւ ուրիշ շատ բաներ: Պէտք եղածէն ալ աւելին ունինք, մենք՝ որ միայնակ ենք:

Այս ըսելով Զաքարիա ոտքի ելաւ ու գնաց նստելու դրան առջեւի քարէ նստարանին վրայ: Թամար, որուն ժլատութիւնը օր օրի կ՚աւելնար, ժողվեց հացի մանր կտորուանքը, պահեց զանոնք խնամքով, մաքրեց ճրագը ու գնաց իր ամուսինին քով:

Գաղջ ու հաճելի էր օդը պարտէզին մէջ: Գիշերուան զեփիւռը հազիւ կը շարժէր Ջրհորին քովի թզենիին լայն տերեւները և տունին սեմը հովանաւորող որթատունկին ճկուն ոստերը: Անտեսանելի սմբուլներ կը բուրումնաւէտէին մթնոլորտը: Ոչ մէկ շշուկ ամայի ճամբուն վրայ, նոյնպէս հեռուն՝ քաղաքին մօտերը: Երկու ծերունիները նստած էին լուռ՝ իւրաքանչիւրը իր խորհուրդին անձնատուր...:

Զաքարիա ոտքի ելաւ յանկարծ.

— Կնի՛կ, լոյս մը չտեսա՞ր հորիզոնին վրայ. տարօրինակ լոյս մը, կարծես երկինքէն կու գար...:

— Բան չտեսայ ես:

— Կրնայ ըլլայ որ խաբուած ըլլամ...:

Դարձեալ լռութիւն տիրեց մէջերնին։

Ժամանակը կը սահէր։

Տարտամ ձայներ մը սկսան հասնիլ հեռուէն։

— Կը լսե՞ս, կը լսե՞ս, ըսաւ Զաքարիա։

— Այո՛, համբէն եկող մարդոց ձայներ կը լսեմ։

— Այս ժամո՞ւն։ Ի՞նչ կայ արդեօք։

Գացին մինչեւ պարտէզի փայտաշէն պատուարը ու սպասեցին հոն։

Սրինգի, ուրախ երգերու ու հապճեպ քայլերու մօտեցող ձայներ կը լսուէին։

Լուսինը նոր սկսած էր բարձրանալ։ Անոր լոյսով Թամար և Զաքարիա խումբ մը մարդոց առաջանալը նշմարեցին։

Հարցուց ծերունին.

— Է՜, ո՞վ էք դուք։

— Հովիւներ, որ կը պառկէինք հոն՝ դաշտին մէջ, պատասխանեցին զուարթագին։

— Եւ ո՞ւր կ'երթաք այսպէս. ինչո՞ւ թողուցիք ձեր հօտերը։

— Կ'երթանք մինչեւ Բեթղեհէմ տեսնելու պատահածը, զոր Աստուած ցոյց տուաւ մեզ։ Որովհետեւ Տիրոջ հրեշտակը երեւցաւ ու Անոր փառքը ծագեցաւ մեր շուրջը, ու ըսաւ. «Մեծ ուրախութիւն մը կ'աւետարանեմ. այսօր Դաւթի քաղաքին մէջ ծնաւ ձեզ Փրկիչ մը, որ նոյն ինքն Օծեալ Տէրն է։ Ու այս է զայն ճանչնալու նշանը. պիտի գտնէք Մանուկը խանձարուրներով պատուած և մսուրի մէջ դրուած...»։

— Ի՜նչ զարմանալի բան... աղէկ բացատրեցէք... խնդրեց Զաքարիա։

Բայց հովիւները շարունակեցին ճամբանին։

— Ժամանակ չունինք, ծերունի, դէպի մեր Փրկիչը կը փութանք մենք . . . ։ Մնաց որ՝ աւկէ աւելին չենք գիտեր . . . ։ Եթէ դու ալ տեսնել կ'ուզես, հետեւէ մեզի։

Երկու ծերունիները տեսնելով հովիւները ա՛յնքան ուրախ, ա՛յնքան յուզուած ու յափշտակուած, չվարանեցան անոնց հետեւելու։

Մեծ դժուարութեամբ կը յառաջանային. պատանիի մը սրինգին գրաւիչ եղանակը կ'օգնէր քայլերնին առաջ նետելու. այսպէսով կաղնիկաղ կը քալէին Բեթղեհէմի անհարթ ճամբէն, կռթնած մէկը միւսին վրայ։

Քաղաքը սովորական գիշերներու նման լռութեան մէջ կը մրափէր։

Փողոցները ամայի էին, տուները փակ . . . ։

— Սխալ եղաւ գալերնիս, կնի՛կ, մէջտեղը բան մը չկայ, մրմնջեց Զաքարիա։

Բայց Թամար, աչքերը շողարձակ ու հովիւներու անդիմադրելի եռանդէն մղուած, գոչեց.

— Երթա՛նք, միշտ երթա՛նք, անպատճառ կը տեսնենք . . . ։

Փոքրիկ խումբին ուրախ ու մեծաժխոր մուտքը արթնցուց քաղաքը։ Դուռները բացուեցան, լոյսերը վառեցան։

— Ի՞նչ է, ի՞նչ կայ, կը հարցնէին։

Նորեկները կը պատասխանէին միաբերան.

— Փրկի՛չ մը ծնած է մեզ։ Անիկա այստեղ կը գտնուի։ Եկած ենք տեսնելու զԱյն։

Հովիւներու ձայնին մէջ վստահութեան այնպիսի շեշտ մը կար, որ շատերը անոնց հետեւեցան ու փողոցները մարդերով լեցուեցան։

— Ո՞ւր է մսուրին Մանուկը, կը հարցնէին հովիւները։

Լսողները կը զարմանային.

— Մեր մանուկները օրօրոցներու մէջ են. ին-չո՞ւ ատանկ տարօրինակ հարցում կ'ընէք։

Այդ պահուն փոքրիկ աղջնակ մը սուր ձայնով գոչեց.

— Ես գիտե՛մ, ես գիտե՛մ, երէկ երկու հոգի տեղ չգտան իջեւանին մէջ, ու հիմա գոմանոցը կը բնակին անոնք։ Այսօր մանչ մը ծնաւ իրենց, եւ մսուրին մէջը դրին զայն։

— Ա՛ն է, Ա՛ն է, գոչեցին հովիւները, հո՛ն տար մեզի։

Աղջնակը, համարձակ, առաջնորդեց զանոնք, ու կանգ առաւ ցած գրան մը առջեւ, որուն տակէն լոյսի բարակ թել մը կը մղուէր։

Զարկին դուռը, և մարդ մը մօտեցաւ ու բացաւ։

Ներսը ճրագի լոյսով երեւցաւ նաեւ մատաղատի կին մը, հակած մսուրին վրայ, որուն մէջ նորածին մը կը հանգչէր։

Հարցուց կինը անուշ ձայնով մը.

— Ի՞նչ կայ։

Բայց գրաւուած էր արդէն գոմանոցը։ Ու մինչ ամէնքը կը սեղմուէին նորածինին շուրջ, հովիւները պատմեցին իրենց տեսիլքը ու հրեշտակին ըսածները։ «Եւ լսողները — ինչպէս կ'ըսէ Աւետարանը — կը զարմանային անոնց խօսքերուն վրայ»։

Մարիամ, աչքերը հովիւներուն յառած, մտիկ կ'ընէր յափշտակութեամբ, և սիրտին մէջ կը պա-հէր անոնց խօսքերը։ Ան մայրական հպարտութեամբ դուրս հանեց պզտիկը մսուրէն և ծունկերուն վրայ

առաւ զայն, որպէսզի լաւ եւս կարենան տեսնել եկողները։ Նորածինին գլուխը իր ուսերուն կը կըռթընցնէր ու սիրագորով համբոյրներ կը դրոշմէր անոր այտերուն վրայ։

Մանուկը գեղեցիկ էր և առողջ. ու բացած էր իր նշանման սեւուլիկ աչքերը։ Կիները, որոնք հովիւներուն ետեւէն մտած էին։ Մանկիկին շուրջը կը խռնուէին զարմանքի բացագանչութիւններով. կը համբուրէին Անոր մերկ ու բոկ ոտքերը, մատներնին կը սահեցնէին Անոր սեղմուած թաթիկներուն մէջ ու կը փայփայէին Անոր մետաքսանման դեղձան մազերը։

Յետոյ, յանկարծ, նշմարելով թէ Նորածինը կը մսէր, և թէ ծնողքը բան մը չունէին այդ գոմանոցին մէջ, վազեցին դէպի իրենց տուները՝ բերելու համար ինչ որ պէտք էր։

Հովիւները մսուրին մէջ փռեցին ուսերնին ծածկող գառնուկի մորթերը, որպէսզի փոքրիկը կարենար հանգիստ պառկիլ։ Կին մը նուրբ կտաւներ բերաւ, ուրիշ մը՝ ծածկոցներ, մէկը մածունի աման մը դրաւ Մարիամի առջեւ, միւսը՝ ազնիւ ալիւրով պատրաստուած նկանակ մը։

Թամար միայն տալիք բան մը չունէր. ինք միայն չէր մօտեցած Յիսուս Մանուկին։

Գոմանոցի խորը, ստուերին մէջ, Զաքարիայի թեւին կռթնած կը մտածէր.

— Սա կիները ո՛րքան երջանիկ են որ կը տօնեն այս Մանուկին ծնունդը։ Ի՞նչ բան կ՚արգիլէ զիս մասնակցելու անոնց ուրախութեան։ Ինչո՞ւ համար արդեօք չեմ համարձակիր ես ալ մօտենալ։ Ամէն սիրտեր ահա կը բերկրին այս մսուրին շուրջ. իմի՛նս միայն ցամքած է արցունքէ...։

Մարիամ նշմարեց պառաւը, որ կեցած էր մէկուսի, ու քովը կանչեց զայն։

Թամար մօտեցաւ դեդեւելով...

Դեռատի մայրը ժպտագին՝ անոր բազուկներուն մէջ դրաւ Մանկիկը։

Թամար երբ զգաց ո՛ր քան զօրոտր ու ո՛ր քան քնքոյշ այդ Մանուկին ջերմ հպումը, կուրծքը ուռեցաւ յուզումէն ու սկսաւ հեծկլտալ։

— Ո՛հ, Ներողութի՛ւն, ըսաւ Մարիամ, թերեւս ամենասիրելի զաւակ մը կորսնցուցած ես. այդ է պատճառը որ խմնխս տեսքը այսքան կը յուզէ քեզ։

Ո՛չ, զաւակ կորսնցուցած չէր Թամար։ Բայց այս Մանկիկը կը յիշեցնէր ուրիշ մանկիկ մը, քիչ մը անդին, որուն գոյութիւնը անգիտանալ կ'ուզէր ինք, ու այդ մանկիկը կը տառապէր հիմա...։ Փրկչի մօրուրին առջեւ կակուղցած էր իր մայրական սիրտը։

Գրկեց Նորածինը, ապա դարձուց Մարիամին, ու դանէն դուրս դէպի փողոցը քաշելով Զաքարիան՝ ըսաւ.

— Շո՛ւտ, շո՛ւտ, գնա՛ Մելքան գտիր և տուն բեր իր մանուկին հետ, և... և... իր Սամուէլին հետ...։

— Ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս, հարցուց ծերունին ապշահար։

— Զաքարիա՛, հարկ է մոռացութեան տալ ամէն բան...։ Այս գիշեր՝ գիշեր մըն է ուրախութեան, Ներումի և սիրոյ...։ Այս գիշեր հրեշտակները երգեցին հովիւներուն. «Ցերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»։ Ականջնիս չփակենք անոնց ձայնին...։ Գնա՛, ըսէ Մելքային, որ գայ իրեններուն հետ ու իր տեղը գրաւէ մեր յարկին տակ։ Զայն չես հանե՞ր. միթէ ըսածս հաճելի չի՞ թուիր քեզ։

— Ուրախութենէս է, կնի՛կ, որ չեմ կրնար բերան բանալ...։ Ես այդ խօսքիդ կը սպասէի երկար ատենէ ի վեր։ Բայց ո՞ւր կ'երթաս դուն։

— Կ'երթամ պատրաստութիւն տեսնել՝ ընդունելու համար զանոնք:

— Անոնք հիմա քնացած ըլլան թերեւս։

— Վնաս չունի, վնաս չունի, արթնցո՛ւր, ուշ չմնանք։ Ըսէ՛ թէ իրենց կը սպասեմ...։

Զաքարիա հեռացաւ Բեթղեհէմի մթին փողոցներէն՝ փնտռելու համար խեղճ ու կեղտոտ այն տնակը, ուր Միլքա կը բնակէր։

Այդ միջոցին Թամար կը վազէր այնքան արագ՝ որքան կը թոյլատրէին իր տկարացած սրունքները։ Ան կը հեւար, կը սայթաքէր, կը խնդար և կու լար միանգամայն։ Իր տունը այդ գիշեր ո՛րքան հեռու կը թուէր իրեն։

Հասաւ վերջապէս փոքրիկ պարտէզին դուռը, տունը մտաւ հապճեպով, ու առանց քիչ մը հանգիստ առնելու՝ վառեց ճրագը։

— Մէկ հատը բաւական չէ, մրմնջեց, պէտք է աղէկ լուսաւորել տունը։

Ու կարասէն ձէթ հանելով բերնէ բերան լեցուց երեք կամ չորս կանթեղներ ու վառեց զանոնք։

Պայծառ ու զուարթ լոյս մը ողողեց սենեակը։

— Ո՞ւր պիտի պառկեցնենք պզտիկը՝ երբ գալու ըլլան։

Գնաց փնտռտուքներ ըրաւ ախոռին մօտերը ու բերաւ Միլքայի հին օրօրոցը։ Զարդարեց զայն սպիտակ կտաւով, մէջը դրաւ իր սեպհական գլխու բարձը և տաքուկ ծածկոց մը։

Ապա կրակ վառեց...։ Ճիւղերը կը մխային

սենեակին կեդրոնը։ Թամար կը փչէր, կը հազար, արցունքոտ աչքերը կը սրբէր, մինչ ձեռքերը ջղաձգօրէն կը կոտրտէին փայտի ոստերը։ Բարձրացաւ վերջապէս պայծառ բոցը ու կամաց կամաց փարատեցաւ ծուխը։

— Հիմա կաթ՝ պզտիկին համար ու կերակուր՝ Միլքային ու Սամուէլին համար։

Շուտով մը կթեց այծերը և տաքցուց կաթը, և հաց ու հաւկիթներ և պտուղներ դրաւ սեղանին վրայ։ Յետոյ տակն ու վրայ ըրաւ պահարանը, ուր վրայէ վրայ դիզուած էին վերմակներն ու բարձերը, ու կարեւորները ընտրելով՝ պատրաստեց աղջկան ու փեսին անկողինը։

— Ամէն բան պատրաստ է, ա՛լ հիմա կրնան գալ։

Երկար պահ մը սպասեց անհամբեր՝ շրջաններ ընելով սենեակին բոլորտիքը։

— Ո՜րքան կ'ուշանան, ո՜րքան կ'ուշանան։

Դուրս ելաւ պահ մը, ու ճամբուն վրայ կանգնած՝ ականջ դնել սկսաւ։

Ոչի՛նչ... ո՛չ մէկ շշուկ... նոյնիսկ ո՛չ մէկ հեռաւոր ձայն...։ Եւ եթէ չի գա՞ն, եթէ Միլքա չընդունի մօրը առաջարկը, եթէ Սամուէլ մերժէ մտնել այն տունը, ուր չէին ուզած ընդունիլ զինք։

Այս մտածումը կը սառեցնէր Թամարը մինչեւ իր ոսկորներուն ծուծը։ Ո՜հ, վերսկսիլ երէկուան կեանքը, առանձին ու եսասէր կեանքը. ո՛չ, ո՛չ, ա՛լ պիտի չկրնար տոկալ ատոր։

Զափազանց յուզուած՝ տուն դարձաւ, ու մէկէն ուրիշ մտածում մը խռովեց զինք.

— Եւ եթէ մանկիկը մեռա՞ծ ըլլար։

Այս մտածումէն վրդոված՝ կը կրկնէր դառնութեամբ.

— Եթէ մեռած ըլլայ պզտիկը թշուառութենէ՝ դուն մեռցուցած պիտի ըլլաս զայն։

Ու առատ արցունքեր հոսեցան պառաւին մագաղաթանման այտերն ի վար։

Անիկա յանկարծ վեր վերցուց գլուխը։ Հետըզհետէ մօտեցող ոտնաձայներ, խօսակցութիւններ, և ո՜վ երջանկութիւն, մանկան ճիչեր կը հասնէին իրեն։

— Անո՛նք են։

Թամար քանի մը քայլ յառաջացաւ տատանելով...։

Սեմին վրայ երեւցաւ Միլքա, զաւակը կուրծքին սեղմած։ Ան դէպի մայրը վերցուց ծիւրած դէմքն ու երկչոտ աչքերը։

Թամար բազուկները բացաւ ու մէկ անգամէն թեւերուն մէջ առաւ աղջիկն ու թոռնիկը։

Սամուէլ, Զաքարիայի քով, ոտքի վրայ կեցած էր շուարած ու կասկածոտ։

Պառաւը վայրկեան մը տատամսեցաւ, տեսնելով երիտասարդը, զոր ատած էր այնքան։ Բայց ատիկա անցաւ փայլակի մը պէս... ու մօտենալով ըսաւ անոր.

— Դուն ալ, որդեա՛կ իմ, չե՞ս ուզեր ողջագուրել մայրդ։

Երիտասարդը, յուզուած, մօտեցաւ պառաւին, որ անոր սեւ գանգուրներուն վրայ դրաւ իր դողդոջուն ձեռքերը...

. . . .

Ամէնքը քուն մտած են Զաքարիայի բնակա-

րանին մէջ . . . գեռատի ծնողքը՝ տանիքին վրայ, ծերունին՝ վարը, մանկիկը՝ օրօրոցին մէջ . . . ։ Թամար միայն կը հսկէ անոր մօտիկ։

Ան մատը դրած Թոռնիկին եղկ ու քնքոյշ Թաթիկին մէջ, կը դիտէ անոր փոքրիկ վտիտ դէմքը, ա՛յնքան տժգոյն, ա՛յնքան արգահատելի, ու անոր գլուխը, որ մէկ կողմ հակած է մահամերձ Թռչնիկի մը նման . . . ։

— Քնացի՛ր, հրեշտա՛կս, քնացի՛ր, անուշիկ գա՛նձս. աղուոր, ուժեղ ու զուարթ մանուկ մը պիտի ընեմ քեզ . . . ։ Ու լսելով աղջկանը զաւկին թեթեւ շնչառութիւնը, կը խորհէր .

— Վաղը առտու փեթակներուս ամենէն գեղեցիկ մեղրախորիսխը պիտի ընտրեմ ու պարտէզիս սմբուլները պիտի քաղեմ եւ պիտի տանիմ Մարիամին ու իր Մանկիկին, որուն ե՛ս միայն այս գիշեր չէ կրցայ բան մը ընծայել։

Բայց Թամար բնաւ չէր տարակուսեր՝ թէ Փրկչի ոտքերուն առջեւ դրած է արդէն ընծայ մը, հազարապատիկ աւելի Թանկագին քան անուշահամ մեղրը եւ քան բուրումնաւէտ սմբուլները. այն է՝ իր արցունքները, գղջումի ու գորովի իր արցունքները, բխած իր զառամած ու ցամքած սիրտէն . . . ։

Անուշ գիշեր մը կ'ընէր դուրսը, ու աստղերով փողփողուն երկինքէն կարծես կը լսուէր տակաւին հրեշտակներու աստուածային երգը.

«ՅԵՐԿԻՐ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ, Ի ՄԱՐԴԻԿ ՀԱՃՈՒԹԻՒՆ»։

ՄԻՍԱՅԷԼԻ ԸՆՏՐԱԾԸ

Ընկողմնած ձիթենիի մը տակ, չոր խոտին վրայ, Միսայէլ սրնգհարը աչքերը փակեց ու խորհեցաւ թէ լաւագոյն էր մեռնիլը քան թէ այսպէս ապրիլը . . . ։

Իր շուրջը, սակայն, ամէն ինչ խաղաղ էր ու հաճելի։ Յուդայի կապոյտ ու աստղազարդ այդ գիշերուան մէջ շուշաններու անուշահոտութիւնը կը լեցնէր մթնոլորտը։ Բեթղեհէմ քաղաքը, ամբողջովին սպիտակ, կը մրափէր խաւարին մէջ, օրօրուելով իր աղբիւրի կարկաջէն։ Քարքարոտ բլուրներուն վրայ կը տիրէր խոր լռութիւն մը, զոր կը խանգարէին մերթ դաշտին վրայ հանգչող հօտերէն հասած բոժոժներու տկար ղօղանջը և մերթ հեռաւոր ձայնը հովիւի մը, որ չկրնալով քնանալ, երգ մը կը մրմնջէր երազուն ու միօրինակ։

Բայց Միսայէլ, երեսը կրթնցուցած ձիթենիի բունին, չէր տեսներ ո՛չ թափանցիկ գիշերը, ո՛չ սպիտակ քաղաքը և ոչ լուռ դաշտավայրը։ Դառնութեամբ և յուսահատութեամբ լեցուած էր իր սիրտը։ Ամբողջ օրը իր սրինգով նուագած էր փողոցներու մէջ, հրապարակին վրայ, Բեթղեհէմի աղբիւրին մօտերը, բայց ոչ մէկ անցորդ կանգ չէր առած, ոչ մէկը պղինձէ դրամ մը չէր դրած ձեռքը, ոչ մէկը չէր գթացած թափառաշրջիկ մատաղատի այդ տղուն, նիհար ու քաղցած։ Թէև յաջողակ սրնգահար մը չէր

ինք և հազիւ կրնար երկու կամ երեք եղանակ նուագել։ Ու հիմա, քաղաքէն հեռու, Միխայէլ ինկած էր ճամբուն եզերքը, վերջին ծայր յոգնած, ստամոքսը դատարկ ու ոտքերը կապուտցած արահետի խիճերէն . . . ։

Ո՞ւր երթար, ի՞նչ ընէր։ Ամէն տեղ միևնոյն անտարբերութիւնը և նոյն խստասրտութիւնը։ Աշխարհի վրայ ոչ մէկը չէր հետաքրքրուեր իրմով։ Ան որբ մնացած էր շատ մատաղ տարիքէն։ Զինք մեծցնող ծերունի սրնգահարն ալ մեռած էր քիչ առաջ։ Ու այդ երեկոյ Միխայէլ կը խորհէր՝ թէ լաւ էր որ ինք ալ մեռնէր ու ազատէր այդ թշուառ կեանքէն։

Ճամբուն վրայէն հասնող ոտնաձայներ ընդհատեցին տղուն այս մթին խորհրդածութիւնները։ Բացաւ ան իր աչքերը ու ստուերին մէջ նշմարեց փոքրիկ խումբ մը, որ դէպ իրեն կը մօտենար։ Մարդ մը կը քալէր առջևէն, պախուրցէն բռնած էշի մը, որուն վրայ կին մը հեծած էր և կուրծքին սեղմած ունէր նորածին մը, ճերմակ կտաւներու մէջ փաթթուած։

Պզտիկը կուլար . . . ։

— Կանգ առնենք քիչ մը, խնդրեց կինը։

Մարդը վարանեցաւ։

— Քաղաքէն շատ հեռու չենք տակաւին . . . ։ Մտածէ թէ ո՛րքան երկար ճամբայ ունինք դեռ կտրելիք։

— Գիտեմ . . . բայց միայն կ'ուզէի քնացնել Մանուկը։ Էշին շարժումը, քու քայլերուդ աղմուկը, բոլոր ասոնք արթուն կը պահեն զինք։ Քնանալուն պէս կը շարունակենք ճամբանիս։

— Աղէկ, ըսաւ ուղեւորը, ու գետինը փռեց իր խոշոր վերարկուն և նստեցուց կինը։

Այդ յստակ գիշերուան մէջ Միսայէլ կրցաւ որոշ տեսնել մարդուն ուղեկցող կինը, որ իր մատղաշ տարիքին կը միացնէր հրաշալի գեղեցկութիւն մը։ Անոր նուրբ հասակին երկարութեամբ, կուրծքէն վար իջնող առատ հիւսկէնները կը փայլէին ոսկիի գոյնով ու կը նմանէին լուսնկայի երկու ճառագայթներու, և շուշանաթոյր սպիտակ դէմքին վրայ աչքերը կը շողային զոյգ մը աստղերու նման․․․։ Միսայէլ զարմանքով պաշարուեցաւ, առանց գիտնալու՝ թէ այդ կինը Մարիամն էր, Փրկչին մայրը, որ սկսած էր կամաց կամաց օրօրել Մանուկը։ Բայց ան կու լար շարունակ։

— Ի՞նչ ունիս փոքրիկ թագաւո՛րս, աղաւնեա՛կս, գառնո՛ւկս, կ՚ըսէր Մայրը գորովագին։

Ան փորձեց մեղմ ձայնով երգ մը մրմնջել։ Բայց պզտիկը լալէ չէր դադրեր բնաւ։

Խեղճ կնոջ ձայնը երթալով կը դողդղար ու դէմքը արցունքով կ՚ողողուէր։ Յուսակտրած վհատեցաւ ու լռեց։

— Նորէն երգէ՛, ըսաւ մարդը։

— Այնքան յոգնած եմ որ, հեծեծեց Մարիամ, ու գլուխը դրաւ ընկերոջ ուսին վրայ։

Յովսէփ փորձեց ինք երգել անոր տեղ, բայց իր թաւ ձայնը աւելի սաստկացուց Մանուկին լացը։

Այն ատեն Միսայէլ, մոռնալով իր վիշտը, ձեռք առաւ սրինգը և ուղեւորներուն մօտենալով.

— Կ՚ուզէ՞ք, հարցուց, որ պզտիկը հանդարտեցնելու համար մեղմիկ ձայնով նուագեմ սրինգովս։

Ճիտսի ծնողքը, անակնկալի եկած, նայեցան իրենց դէմ կանգնած և ցնցոտիներով ծածկուած այդ

նիհար տղուն, որուն աչքերը կը փայլէին ջերմէն։

Միքայէլ, առանց պատասխանի սպասելու, շրթունքներուն տարաւ սրինգը, որուն հանդարտիկ ու քաղցր նօթերը մարգարիտէ ցօղերու նման ինկան գիշերուան ստուերին մէջ։

Մանուկը դադրեցաւ լալէ, ու իր ակնարկը բնաւ չհեռացուց նուագածուէն։ Ժպիտ մը սիրուն փոսիկներ ձեւացուց անոր քնքոյշ այտերուն վրայ, ու իր մանր թաթիկները սկսաւ շարժել զուարթօրէն։

Միքայէլ խորհեցաւ՝ թէ այս նորածինը ըստուգիւ տարօրինակ մանուկ մըն էր, որովհետեւ խորհուրդներու աշխարհ մը կար Անոր թուխ աչքերուն մէջ, և Անոր շրթունքները կը բացուէին կիսովին՝ խօսելու համար կարծես։

Եւ ահա՛ Մանկիկին լայն բիբերուն ակնարկին տակ սրնգահարը զգաց թէ տարօրինակ բան մը կ'անցնէր իր մէջէն. բոց մը կը թուէր բռնկիլ կուրծքին տակ, ու մատները գործիքին վրայ զարմանալիօրէն թեթև ու դիւրաշարժ կը դառնային։ Ձայները վեր կը բարձրանային, յստակ բիւրեղի պէս, ու վար կ'իյնային, մարգարտափայլ ջրվէժներու նման, և փոխնիփոխ կը հնչէին մերթ մելամաղձոտ կամ զուարթ, մերթ ուժեղ՝ հեղեղի մը մռնչիւնին պէս, կամ աւելի թեթեւ քան երփնագեղ թիթեռնիկի մը թռիչքը։

Միքայէլ, յափշտակուած, կը զգար՝ թէ պիտի կարենար իր սրինգին վրայ երգել ամբողջ աշխարհը. ծովի մռնչիւնը, մայրեաց անտառներու սօսափիւնը, հողմերու հեծքը՝ անսահման անապատներու վրայ, ու անտեսանելի սոյլը զեփիւռին՝ Գալիլիայի մարգերուն վրայէն։ Կը գիտակցէր ան՝ թէ պիտի

կարենար բացատրել մարդկային ամէն զգացում. ուրախութիւն և տրտմութիւն, սէր ու ատելութիւն, մօր յափշտակութիւնը մանկան օրօրոցին առջև, ինչպէս նաև հաւատացեալին ջերմեռանդութիւնը՝ յոտս իր Աստուծուն։

Նուագեց այսպէս երկար, աստուածային ներշնչումով, ու երբ շրթունքները բաժնուեցան սրինգէն, Մանուկը խոր քուն մը կը քաշէր արդէն Մարիամի գիրկին մէջ, ժպտելով հրեշտակներուն։

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ երիտասարդուհին։ Հիմա շարունակենք ճամբանիս։ Բայց նախ ի՞նչ կրնանք ընել քեզ, որ այդքան ազնիւ գտնուեցար։ Անօթի չե՞ս արդեօք։

— Ո՛հ, այո՛, գոչեց Միսայէլ։

— Ես այդ զգացի արդէն, խե՜ղճ տղայ։

Յովսէփ պարկ մը բացաւ և հաց ու չոր թուզեր հանեց մէջէն։

— Ա՛ռ, տղա՛յ..., և հիմա՝ յառաջ, աւելցուց։

— Հեռո՞ւ տեղ կ՚երթաք։

— Շատ հեռու, ո՜հ, շատ հեռու, մինչև Եգիպտո՜ս, պատասխանեց Յովսէփ մտահոգ։ Օ՛ն, պէտք է մեկնիլ։ Խաղաղութիւնը քեզ հետ, տղա՛ս։

— Եւ ձեզ հետ. բարի ճանապա՛րհ, ըսաւ Միսայէլ ու համբուրեց Մանուկ Յիսուսի թաթիկները։

Էշը սկսաւ առաջանալ, և ուղևորները աներեւութացան ճամբուն անկիւնէն։

Միսայէլ երբ կերաւ լմնցուց հացն ու թուզը, վերստին ձեռք առաւ սրինգը և ուզեց ստուգել՝ թէ Մանուկին հեռանալէն ետքն ալ պիտի շարունակուէ՞ր արդեօք հրաշքը...։ Սրինգը նորէն արձակեց զուարթ

գեղգեղանքներ, որոնք անվախճան յոյս մը ներշնչեցին իրեն։

Այն ատեն Միքայէլ որոշեց, առանց առտուան սպասելու, ճամբայ ելլել անմիջապէս, ու երթալ Երուսաղէմ։ Միթէ աւելի աղէկ չէ՞ր նուագեր ինք քան այն վարձկան նուագածուները, որոնք խնճոյքներու ժամանակ կը հիացնէին բազմականները։

Ու մեկնեցաւ ուրախութեամբ, զգալով այն աստուածային կրակը, զոր Մանուկ Յիսուս վառած էր իր մէջ։

* * *

Նոյն այդ գիշերը մոգ-թագաւորները, որոնք նախընթաց օրը Բեթղեհէմի մսուրին մէջ երկրպագած էին աստուածային Մանուկին, քաղաքէն քիչ հեռու իջեւանած էին իրենց կարաւաններուն հետ։ Անոնք դէպի Երուսաղէմ ուղղուելէ ետք՝ վերադարձած էին, ուրիշ ճամբով իրենց երկիրները երթալու համար, վասնզի, ինչպէս կը գրէ Աւետարանը, երազնուն մէջ ազդարարութիւն եղած էր իրենց՝ չդառնալ Հերովդէսի մօտ, որ հետամուտ էր իմանալ Յիսուսի տեղը, կորսնցնել տալու համար զայն։

Փոքրիկ հովիտի մը մէջ, ձիթենիներէ հովանաւորուած բլուրներու մէջտեղ, կանգնած էին երեք հոյակապ վրաններ։ Քանի մը քայլ անդին Պաղտասարի՝ Եթովպիոյ թագաւորին փիղերը կը հանգստանային Մելքոնի և Գասպարի ուղտերուն քով։ Ծառաները, փաթթուած խոշոր ճերմակ թիկնոցներու մէջ կամ տարածուած նկարազարդ վերմակներու

տակ, կը մրափէին անջրդի այդ երկրի ցանցառ ու չոր խոտերուն վրայ։

Արթուն էին միայն երեք մոգ–թագաւորները, որոնք չկարենալով քնանալ՝ իրարու քով նստած էին Մելքոնի վրանին առջև։ Գերի մը արծաթէ ափսէներու վրայ բերած էր զովացուցիչ ըմպելիներ և համեղ պտուղներ ու քաղցրաւենիներ։ Ժամանակ մը խօսակցելէ ետք, խոր լռութիւն մը տիրած էր մէջերնին, ու իւրաքանչիւրին սիրտը կը բաբախէր հայրենիքի կարօտով։ Հիմա՝ որ իրականացած էր իրենց ճամբորդութեան նպատակը ու տեսած էին Մանուկը, դէպի ուր առաջնորդած էր զիրենք Նորատեսիլ Աստղը, ու Անոր առջև դատարկած էին ոսկիի, զմուռսի և կնդրուկի արկղերը, կ՚աճապարէին դառնալ իրենց հեռաւոր երկիրները, ու երեքն ալ, անհամբեր, կը սպասէին արշալոյսի առաջին ցոլքերուն, շարունակելու համար իրենց ճամբան։

— Ո՜հ, ըսաւ յանկարծ Գասպար, ե՞րբ պիտի տեսնեմ փայլուն ողկոյզի մը նմանող քաղաքս՝ իր շարիշար տուներով, կառուցուած կանաչ արմաւենիներով ծածկուած բլուրի մը վրայ։

— Աւա՜ղ, հեծեց ծերունին Մելքոն, ե՞րբ պիտի հանգչիմ ծաղկած կիտրոնի ծառերուս շուքին տակ, երփներանգ մոզայիքներով զարդարուն ոսկեգոյն պալատիս գաւիթին մէջ։

— Ո՛վ իմ երկրիս հսկայ մայրիներ, ո՛վ իմ հեռաւոր անտառներ, ե՞րբ նորէն պիտի գտնեմ ձեզ, հառաչեց Պաղտասար։

— Մինչև առաւօտ ձանձրոյթնիս փարատելու համար գէթ մեղրաշուրթն բանաստեղծ մը կամ ճարտար նուագածու մը գտնուէր հոս, յարեց Մելքոն։

— Տէ՛ր, ըսաւ ձայն մը մօտէն, կրնա՞մ փորձել սրինգովս հեշտացնել այն ժամերը, որ այնքան երկար կը թուին ձեզ։

Երեք մոգ-թագաւորները, միաժամանակ, առջևնին կեցած տեսան պատանի մը պատառոտուն զգեստներով, որ Միքայէլ ինքն էր։ Տղան Երուսաղէմի ճամբէն տեսած էր վրաններու առջև վառուած ջահերու լոյսը ու մօտեցած էր վարանումով։ Ոչ ոք լսած էր անոր գալը. իր մերկ ոտքերով անաղմուկ սողոսկած էր ան մինչև Մելգոնի վրանը ու լսած էր մոգերու խօսակցութիւնը։

— Ո՞վ ես դուն, հարցուց Մելգոն, կասկածոտ ակնարկ մը ձգելով անոր վրայ։

— Այս երկրի մէկ սրնգահարը, Տէ՛ր։

— Չեմ կարծեր որ յաջողակ նուագող մը ըլլաս, ըսաւ Գաղտասար. և սակայն փորձէ տեսնենք։

Միքայէլ շրթունքներուն տարաւ գործիքը, ուրուն թեթև խազերը սկսան թաչիլ ստուերին մէջ, հիացնելով երեք թագաւորները։

Սրինգը կը գեղգեղէր և իրենց ծանօթ եղանակներ լսելու պատրանքը կու տար մոգերուն։

Գաղտասար, սևամորթ թագաւորը, որուն երկնագոյն պատմուճանին վրայ արծաթէ պսակներ էին ասեղնագործուած, կը մնար յափշտակուած ու անշարժ՝ եբենոսէ արձանի մը պէս։ Իր մատերը անփութօրէն կը շօշափէին տպազիոններով ու մարգարիտներով ընդելուզուած իր ծանր մանեակը, և մութին մէջ կը փայլէր աչքերուն ճերմկուցը ու կիսաբաց թանձր շրթունքներուն մէջէն կ'երևէր իր սպիտակ ատամներուն շարքը։

Միքայէլ կը նուագէր...։

Եւ Պաղտասար, իբրև երազի մէջ, կը տեսնէր իր վայրենի երկիրը ու անոր շքեղ լեռները, ծածկուած մայրիներով, որոնց ստուերուն մէջէն կը կարծէր լսել հողմերու մեղեդին...։

Մելգոն, յուլօրէն տարածուած ծիրանեգոյն բարձերու վրայ, կ'ըմպէր արմաւէ գինին փիւնիկեան նուրբ բաժակէ մը։ Ադամանդներու կայծեր կը շողարձակէին իր ապարօշէն։ Սպիտակ մօրուքը, նման ձիւնեղէն ծածկոյթի մը, փռուած էր կուրծքին վրայ ու մարգարտայեռ մուճակը, մէկ ոտքէն սահելով, ինկած էր գետին, առանց իր գիտնալուն։

Միսայէլ կը նուագէր...։

Եւ Մելգոն իր պալատի գաւիթին մէջ ըլլալ կը կարծէր ինքզինքը։ Ան կը լսէր անուշ կարկաչը դէպի աւազանները հոսող շատրուաններու, ուր կը ցոլանային ծաղկած նունեններ, և ճռչիւնը տատրակներու՝ թառած փերուզակի ու լազուարթի գոյներով մոզայիքեայ գմբէթներու վրայ։

Սպիտակ ասուէ վերարկուին մէջ փաթթուած ու ճերմակ շղարշ մը ոսկիէ կապով մը ճակտին առուցած, Գասպար, ձեռքը կզակին, աչքերը գետնին յառած էր։ Ան իր ընկերներէն նուազ փարթամ ըլլալուն, հագած ունէր պարզ ու համեստ զգեստներ։ Սակայն իր երկար թուխ աչքերուն մէջ կը փայլէին արցունքի շիթեր՝ աւելի թանկագին քան Սպահանի ադամանդը և քան Եթովպիոյ տպազիոնը։

Միսայէլ կը նուագէր...։

Եւ Գասպար կը խորհէր իր սիրելի ու հաւատարիմ կնոջ՝ Յուդիթայի վրայ, որմէ հեռացած էր այնքան ժամանակէ ի վեր։ Սրինգին հնչիւնները կը յի-

չեցնէին ջինջ ու անուշ ձայնը իր սիրականին ու աչքերը արցունքով կը լեցուէին։

Միսայէլ, այսպէս, երկար ժամանակ օրօրեց երազը երեք մոգ-թագաւորներուն, որոնք չէին յագենար զինք ունկնդրելէ։

Երբ դադրեցաւ նուագը, անոնք հետաքրքրութեամբ հարցաքննեցին զինքը, և Միսայէլ պատմեց անոնց իր տխուր կեանքը։

Այն ատեն Պաղտասար խօսք առնելով,

— Հետս եկուր, կախարդող փոքրիկ նուագածու, ըսաւ, եկուր իմ երկիրս, ու ես քեզի պիտի տամ առատ ոսկի, ազնիւ ակունքներ, քանդակազարդ անօթներ, թանկագին զէնքեր, փիղեր ու գերիներ։ Եկո՛ւր, և եթէ ունիս ուրիշ փափաքներ, պիտի կատարուին ամէնքն ալ։

Միսայէլ, վարանոտ, գլուխը խոնարհեցուց ու չպատասխանեց։

— Լաւ է որ ինծի հետ գաս, ըսաւ Մելքոն։ Ընկերացի՛ր ինծի պալատիս մէջ, որ կը գտնուի վարդենիներու և յասմիկներու պարտէզի մը մէջ։ Եկո՛ւր, ու օրերդ պիտի անցնին ուրինդ ածելով, յուլօրէն տարածուած մօտս՝ թանկագին բարձերու վրայ։ Եկո՛ւր, և ես քեզ պիտի ընծայեմ բարեկեցիկ կեանքի մը բոլոր վայելքները, աշխարհի ամենէն գեղեցիկ երկրին մէջ․․․։

Եւ Միսայէլ լուռ կը մնար միշտ։

Այն ատեն Գասպար ձեռքը դրաւ տղուն թխահեր գլխուն վրայ,

— Եկո՛ւր, խեղճ մայրազուրկ տղա՛յ, ըսաւ, եկո՛ւր․ դուն առանձին պիտի չմնաս։ Հոն, սպիտակ քաղաքի մը մէջ, կին մը կը սպասէ ինծի։ Անիկա

մեղրէն աւելի քաղցր է ու աւելի գեղեցիկ՝ քան ամբան օրերը։ Թու սրինգիդ ներդաշնակ հնչիւնները անոր ջինջ ձայնին քաղցրութիւնը կը յիշեցնեն։ Եկո՛ւր. երկինք զաւակ չեն պարգեւած մեզի, ու այդ պատճառով Ցուգիդա արցունք կը թափէ անմխիթար։ Հետեւէ՛ ինծի. դուն պիտի կախարդես գայն քու տաղանդովդ, ու ան, փոխադարձաբար, քու մայրդ պիտի ըլլայ։ Միսայէ՛լ, պիտի չուզէի՞ր ունենալ մայրիկ մը։

Այս խօսքերուն վրայ պատանի սրնգահարին երեւակայութեան առջեւ պատկերացաւ անուշ ժպիտը Մարիամին։ Վերստին լսել կարծեց վրդոված ձայնը Անոր, որ, հակած իր աստուածային Մանուկին վրայ, կ'ըսէր. «Ի՞նչ ունիս, փոքրիկ Թագաւո՛րս, աղաւնեա՛կս, գառնո՛ւկս»։

Ու Միսայէլ խորհեցաւ՝ թէ չկայ աշխարհի վրայ մայրական սէրէն աւելի անուշ բան մը։ Ու խոնարհելով Գասպարի առջեւ, ըսաւ.

— Տէ՛ր, պիտի հետեւիմ քեզի այնքան հեռու, որքան ուզես . . . ։

Երբ արշալոյսը վարդագոյն ներկեց բլուրներու գագաթները, կարաւանները պատրաստուեցան, ու երեք թագաւորները մեկնեցան, իւրաքանչիւրը իր ճամբան։

Մեղմօրէն օրօրուելով Գասպարի ուղտերէն մէկուն վրայ, Միսայէլ կը զգար՝ թէ իր սիրտը երջանկութեամբ կը տրոփէր կուրծքին տակ։

Անապատին մէջ թաղուելէ առաջ ետին դարձաւ վերջին անգամ հրաժեշտ առնելու համար Ցուգայի երկրէն, որ կը տարածուէր արեւի ոսկեփայլ ճառա-

գայթներուն ներքև, տեղ տեղ հովանաւորուած ամպերու մանիշակագոյն ստուերներով։ Ապա իր ակնարկը սեւեռեց առջեւի ուղիղ հորիզոնին, ու յառաջացաւ դէպի այն հեռակայ երկիրը, ուր կը սպասէր իրեն մօր մը սէրը . . . ։

ԾԱԳՈՂ ԱՌԱՒՕՏԸ

Ամայի էր Երուսաղէմէն Երիքով տանող ճամբան...:

Գիշերը, բլուրի մը կողին վրայ, թանձրախիտ ձիթաստաններու մէջ, հազիւ կը նշմարուէին Բեթանիայի տուները: Ուրիշ շշուկ չէր լսուէր՝ բացի հեռուէն հասնող հաչիւններէ և խուլ կարկաչէն աւելի հեռուէն թաւալող Յորդանանի, որուն սրընթաց ջուրերը կը փրփրէին ծառախիտ ափերուն վրայ:

Ճամբուն եզերքը, յանկարծ, երեւցան երկու մարդոց թերաստուերներ: Անոնք քանի մը քայլ առին զգուշութեամբ, ու սկսան ականջ դնել ու իրենց ակնարկներով խաւարը հետազօտել...:

— Ո՛չ ոք, ըսաւ անոնցմէ մէկը ցած ձայնով:

— Այո, ո՛չ ոք, պատասխանեց միւսը. հերիք է որ տակաւին անցած չըլլայ:

Ու ժայռի մը ետև պահուըտեցան ու սպասեցին...:

Բայց ճամբան ամայի էր միշտ ու դաշտավայրը լուռ:

— Հարուածը վրիպեցա՞ւ, մրմնջեց անոնցմէ մէկը:

— Այդ թշուառական Ռուբէնը ու իր անվերջ շաղակրատութիւնները պատճառ եղան մեր ուշանալուն: Ղազարոս արդէն տուն հասած կ՚ըլլայ հիմա, հետը ունենալով քսակը, պարունակող արժէքը ձիթապտուղի հունձքին, զոր գանձած էր Երիքովցի վաճառականէ մը... Մե՜ղք...:

Եւ Ռուբէն աւազակը բռունցքը ժայռին զարկաւ զայրոյթով։

Իր ընկերը, հազիւ տասնըհինգ տարեկան պատանի մը, ըսաւ.

— Կեցի՛ր . . . ։ Այդ Ղազարոսը Բեթանիայի առաջին տո՞ւնը կը բնակի։

— Այո՛, միւս տուներէն քիչ մը հեռու։

— Աղէ՛կ . . . ։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես։

— Ըսել կ'ուզեմ որ, եթէ դրամը հոտն է, կարելի է տակաւին ձեռք ձգել զայն։ Ահա կ'երթամ ես . . . ։

— Հը՛մ, վտանգաւո՛ր գործ. գիտե՞ս որ բանուկ է ճամբան։

— Եթէ դուն կը վախնաս, տեղէդ մի՛ շարժիր. ես մինակս կ'երթամ . . . ։

— Դուն երիտասարդ ես, յանդուգն ու ճարպիկ. եթէ կ'ուզես՝ գնա՛ Ղազարոսին տունը։ Ես վտանգի տակ չեմ դներ անձս։

— Դուն կը ճանչնա՞ս տունը։

— Այո՛ . . . ։

— Ո՞վ կը բնակի հոն։

— Ղազարոս ու իր երկու քոյրերը։

— Աղէ՛կ . . . տո՛ւր ինծի դանակդ. իմ գաւազանս բանի մը չի ծառայեր։

Դանակին շեղբը փայլեցաւ խաւարին մէջ, ու Գամաղիէլ պատմուճանին տակէն կուրծքը սահեցուց զայն։

— Բարի յաջողութի՛ւն, ըսաւ Ռուբէն. ես դէպի լեռները կը քաշուիմ։

— Գնա՛, գնա՛, Ղազարոսին դրամները ամէնքն

ալ իմս պիտի ըլլան, պատասխանեց տղան ծաղրանքով։

Ու մխրճեցաւ գիշերուան մութին մէջ․․․։

Գամաղիէլ կը յառաջանար բոկոտն ու աչշուկ, կանգ առնելով երբեմն՝ զննելու համար չորս կողմը։ Տերեւներու թեթեւ խշրտոց մը լսելուն՝ ստուերի մը պէս կ'աներեւութանար ճամբու եզերքը ցցուած ժայռերու մէկ խոռոչին մէջ․․․։ Անզին Բեթանիայի մէջ մարդ չէր կասկածեր՝ թէ Գամաղիէլ յնլուզակը կը մօտենար լռին, ճկուն վագրի մը նման․․․, Գամաղիէլ՝ որուն անունը արդէն ծանօթ էր ու ահարկու, Գամաղիէլ՝ հռչակաւոր դարձած բոլոր աւազակներուն մէջ իր խօլ յանդգնութիւնով և որուն տասնըհինգ տարիները բեռնաւորուած էին արդէն բազմաթիւ ոճիրներով։

Պատանին շուտով Բեթանիա հասաւ, ու կանգ առաւ առաջին տունին առջեւ, որ, շրջապատուած մեծ պարտէզով մը, մեկուսացած էր գիւղէն։

Դիւրաւ ցատկեց ցած պատէն, և թուփի մը ետին պահուըտելով՝ սկսաւ զննել Ղազարոսի սպիտակ բնակարանը, որ կը մրափէր կարծես լուսնկայի տըժգոյն լոյսին տակ։ Դրան քով տնկուած որթատունկ մը, իր փայտէ յենակներով, դալարազարդ հովանոց մը կը ձեւացնէր։ Թեթեւ վանդակապատ մը կը շըրջապատէր տանիքը, որուն մէկ մասը ծածքի տակ առնուած էր ու վերածուած էր բարձրադիր սենեակի մը, որ կը լուսաւորուէր միակ պատուհանէ մը։

— Ղազարոս հոն վերը պառկած ըլլալու է, խորհեցաւ Գամաղիէլ, ու դրամը քովն է ապահովաբար։ Հարկ է վեր բարձրանալ անմիջապէս և դուռը բանալ առանց աղմուկ հանելու։

Արտաքին սանդուխէ մը դիւրին էր մինչեւ տանիք ելլել։ Դժուար պիտի չըլլար նաև բանալ դուռը, որ, երկրին սովորութեան համաձայն, անշուշտ, պէտք էր պարզ փոկով մը ամրացած ըլլար ներսէն։

— Ուսի թեթեւ հարուած մը բաւական է, կը խորհէր յելուզակը, և եթէ արթննալու ըլլայ, ես գիտեմ զայն լռեցնելու կերպը . . .։

Կուրծքին վրայ սեղմելով դանակը, Գամաղիէլ կը պատրաստուէր անցնիլ պարտէզէն, երբ ցած մռմռոց մը լսեց ու սարսռաց։

— Արդեօք շո՞ւն մը կայ այստեղ։ Ուրիէլ բան մը չըսաւ ինձ այդ մասին . . .։

Եւ սպասեց պահ մը՝ լարուած ուշադրութեամբ...։

— Բան չկայ . . . խաբուած ըլլալու եմ։

Այն ատեն դէպի տունը առաջացաւ, միշտ թուփերու շուքին մէջէն սողոսկելով և խոյս տալով լուսընկայէն լուսաւորուած վայրերէն ու կկզելով ներքեւը բարձր շուշաններու, որոնցմով զարդարուած էր ծաղկոցը։

Հասաւ վերջապէս իր նպատակին, և սանդուխին ստորոտը կանգ առաւ։

Ոտքը առաջին աստիճանին վրայ դրաւ թէ չէ, կատաղի հաչոց մը փրթաւ մէկէնիմէկ, ու ահագին շուն մը վրան ցատկեց և իր սուր ժանիքները ուսին անցուց։

Գամաղիէլ սկսաւ ճչել ցաւէն ու տատանեցաւ։ Ի զուր փորձեց դանակովը պաշտպանուիլ, ու ապա ուժգին անկումով մը գետին փռուեցաւ սանդուխին ստորոտը։ Գլուխը զարնուեցաւ աստիճաններու շըրթունքին . . . ու սպիտակ քարը ծածկուեցաւ արիւնով . . .։

Անորոշ զգացում մը ունեցաւ՝ թէ շունը դեռ կը խածնէր իր սրունքը . . . ։ Տունէն եկած ձայներ լսել կարծեց։ Երկու հնչուն ձայներ և ուրիշ թաւ ձայն մը կը հասնէին ականջին . . . ։ Ապա ինքզինքը կորսնցուց բոլորովին։

***

Լռութիւն . . . զով և շուշանաբոյր մթնոլորտ . . . հաճելի հանգիստ ջախջախուած անդամներու, կակուղ բարձերու մէջ . . . ։

Գամաղիէլ աչքերը կը բանայ ու բոլորտիքը կը դիտէ զարմանքով։

Ո՞ւր է ճանճերով, ու զազիր ճճիներով լեցուն հաստ ու կոպիտ վրանը, պատսպարանը իր և Ուրիէլի և ուրիշ երկու աւազակներու։ Ինչո՞ւ չի լսեր անոնց ձայները ու անհատնում բանակռիւները։

. . . Հիմա կը գտնուի անուշ թերաստուերի մը մէջ ընկղմած սրահ մը . . . ։ Կիսովին բացուած դուռնէ մը կը նշմարուի արփաւէտ պարտէզը, որ կը մրափէ կարծես կէսօրուան ջերմութեան տակ, ու կը լսուի մեղմիկ բզզիւնը մեղուներու . . . ։ Ու հոն, ցած սեղանին մօտիկ, որուն վրայ հողէ ծաղկանօթի մը մէջ դրուած է շուշաններու փունջ մը, նստած է մատաղատի աղջիկ մը։

Գամաղիէլ շունչը բռնած կը դիտէ . . . ։

Աղջիկը բուրդ մանելու զբաղած է ծանր ու շնորհալի շարժումներով։ Նուրբ կազմ մը երեւան կը բերէ ան իր սպիտակ պատմուճանին մէջ, և առատ ծամերով մութ ոսկեգոյն հիւսքերը սիրուն շրջանակ մը կը ձեւացնեն իր թարմագեղ դէմքին բոլորտիքը։

Եւ մինչ ձեռքերով բուրդը կը մանէ, նոյն ատեն երազուն ակնարկներ կ'ուղղէ դէպի պարտէզին անկիւնը, ու կը թուի թէ դէպի հեռուները կը յածի իր միտքը . . . ։

— Ա՜հ, Ղազարոսի քոյրերէն մէկը ըլլալու է ան, կը խորհի Գամաղիէլ։ Անոնց տո՛ւնը կը գըտնուիմ։ Կ'երեւի թէ անո՛նք պատեր են վէրքերս ու խնամեր են զիս . . . ։

Ձեռքովը կը շօշափէ գլխուն, ուսին և սրունքին կտաւէ պատատները . . . ։ Հաճոյքով կ'երկարի մահիճին վրայ, բարձերու մէջ, ու չար ժպիտ մը կը սահի շրթունքներէն։

— Հոս գալուս նպատակին վրայ բնաւ չեն կասկածիր անոնք, քանի որ ընդուներ են զիս իրենց յարկին տակ . . . ։ Ողորմելի ապուշնե՜ր։ Անտարակոյս մուրացկան մը կարծած ըլլալու են զիս, եկած՝ գիշերուան մը համար ապաստան խնդրելու իրենց ախոռին մէջ . . . ։ Բայց դանա՜կը . . . .

Ձեռքը կուրծքին կը տանի։

— Դանակը չկա՜յ . . . ։ Այս պատմուճանն ալ իմս չէ. ուրիշ մը հագցուցեր են . . . ։ Ուրե՞մն . . . ։ Հաւանական է որ ինկած ատենս սանդուխին ստորոտի ծաղիկներուն մէջ սահած ըլլայ զէնքը ու անոնք նկատած չըլլան զայն . . . ։ Աւելի աղէկ։ Օձիքդ ազատեցիր ահա, Գամաղիէլ։ Ա՛լ բնաւ չեն կասկածիր վրադ։ Թող տամ ուրեմն հիմա որ զիս դարմանեն, և նոյն ատեն ուշի ուշով դիտեմ անցած դարձածը ու հասկնամ դրամին պահուած տեղը։ Եւ ահա՛ գեղեցիկ օր մը աներեւոյթ կ'ըլլան թէ՛ քսակը, թէ վիրաւորը։

Եւ Գամաղիէլ ատելավառ ու ծաղրալիր ակնարկ

մը ձգեց աղջկան վրայ, որ կոնակը իրեն դարձուցած էր կիսովին։

Ուժգնապէս բացուեցաւ չանկարծ դուռը ու ներս մտաւ Ղազարոսի միւս քոյրը, բռնած բանջարեղէններով ու պտուղներով լեցուն կողով մը, զոր դրաւ քարայատակին վրայ։ Սրբեց ան իր քրտնաթոր ճակատը, ու գեռատի չքնաղակը նկատեց որ Նորեկը կրտսեր քրոջմէն աւելի գեր էր և ուժեղ, և ունէր առատ սև մազեր ու լեցունկեկ այտեր՝ կարմրած օդէն ու արևէն։ Անոր գեղին ու կարմիր գծաւոր պատմուճանը ցեխոտած էր քիչ մը, ինչպէս նաև թուխ ձեռքերն ու պնդակազմ բազուկները։

— Այս ո՛րքան տաքցեր ես, խեղճ Մարթա, ըսաւ բուրդ մանող աղջիկը, հանգստացի՛ր քիչ մը...։

— Հանգստացի՛ր. հանգստացի՛ր։ Մի՛ հոգար դուն այդ մասին, Մարիա՛մ։ Ես դեռ շատ գործ ունիմ կատարելիք։ Թէև բանջարեղէնները հաւաքուեցան, բայց ալիւրը պատրաստուած չէ տակաւին և երկու ժամէն հազիւ կ՚աւարտի այդ գործը...։ Անկէ զատ պէտք է այծերը կթել, և յետոյ...

բայց ինչո՞ւ համար կը ծիծաղիս այդպէս։

— Վարդապետին անցեալ օրուան խօսքը միտքըս ինկաւ. «Մարթա՛, Մարթա՛, դու շատ բանով զբաղած ես...»։

Մարթա լռեց ու սրտնեղեցաւ քիչ մը։

— Ես քեզի կ՚օգնեմ, քոյրի՛կ, երկանաքարը միասին կը դարձնենք, ու երբ դու հացը թրելու ըլլաս, այն ատեն ես ալ այծերը կթելու կ՚երթամ։

— Ո՛չ, ո՛չ, ես մինակս կ՚ընեմ ամէն բան։

— Մի՛ զանգատիր ուրեմն, քանի որ օգնական չես ուզեր, ըսաւ աանական ձայն մը Մարթայի ետևէն։

Վերջինս ետին դարձաւ ու դէմը կանգնած տեսաւ իբր երեսուն տարեկան երիտասարդ մը, որ նոր ներս մտած էր։

— Դո՞ւ ես, Ղազարոս, ո՛հ, տակաւին ո՛չ ընթրիքը պատրաստ է, ո՛չ ալ հորէն ջուր քաշուած։ Վստահ եմ թէ սաստիկ անօթեցած ես հիմա։

— Ո՛չ, ո՛չ, հոգ մի՛ ըներ, քոյրիկ, ես...

Բայց արդէն Մարթա դոյլը առնելն ու դէպի ջրհորը վազելը մէկ ըրաւ։

Ղազարոս Մարիամին նայեցաւ ժպտելով.

— Անուղղայ է մեր Մարթան, և սակայն անձնուէր է ու ժրաջան մեղուներու պէս և... տզտըզացող՝ անոնց նման։ Ի՞նչպէս է մեր վիրաւորը, աւելցուց դիմելով դէպի Գամաղիէլի մահիճը։

— Առտուընէ ի վեր տեղէն չշարժեցաւ, եղբա՛յր...։

Ա՜հ, աչքերը բացած է արդէն...։ Ի՞նչպէս ես, տղա՛ս։

Գամաղիէլ առանց պատասխանելու նայեցաւ մարդուն, որ իր վրայ ծռած էր ժպտելով։

«Տղա՜ս». ո՛չ մէկէն լսած էր այդ բառը։ Երկար ատենէ ի վեր յաչս իր ընկերներուն չափահաս մարդ մըն էր ինք...։ «Տղա՛ս». միթէ ինք տղայ եղա՞ծ է երբեք։ Միթէ ճանչցա՞ծ է մօր մը սէրն ու գորովը։

Ո՛չ, ո՛չ. ինք ունեցած է միշտ կանխահասօրէն ծերացած այդ դէմքը, ուժեղ ու առնական այդ մարմինը, այդ ծանր ձեռքերը՝ արատաւորուած արիւնով ու ոճիրով...։ «Տղա՜ս». Գամաղիէլ կ'ուզէր ծաղրել Ղազարոսը...։ Եւ սակայն այդ պարզ բառը անծանօթ անուշութիւն մը կը կաթեցնէր իր ներսիդին։

— Անօթի՞ ես, նորէն հարցուց տանտէրը:

— Այո՛...

— Սպասէ՛, հի՛մա ուտելիք պիտի բերեն:

Մարթա դարձաւ ջրհորէն իր դոյլին հետ, ու արագօրէն պատրաստեց ընթրիքը:

Ղազարոս քիչ մը վեր՝ բարձերուն վրայ վերցուց վիրաւորը, մինչ քոյրը անոր քով կը դնէր հաց, խորոված միս ու թարմ պանիր, և հարցուց.

— Կրնա՞ս մինակդ ուտել. կ'ուզե՞ս օգնենք քեզ:

— Ո՛չ...

Գամաղիէլ սկսաւ ուտել: Իր վիրաւոր բազուկը պզտիկ շարժումէ մը սաստիկ կը ցաւէր: Ամօթէն, վայրենաբարոյութենէն թէ հպարտութենէն, յայտնի չէր. բայց ինչ ալ ըլլար՝ պիտի չընդունէր աղջկան օգնութիւնը:

Երբոր կշտացաւ, աչքերը փակեց ու քնանալ կեղծեց, խուսափելու համար հարցումներէ: Բայց մարդ չի կրնար ուզած ատեն քնանալ, ու երբ պահ մը կը շարժէր մահիճին մէջ, Ղազարոս մօտեցաւ.

— Ահա՛ արթնցեր ես արդէն: Կրնաս ուրեմն պատմել թէ ի՛նչ պատահեցաւ երէկ գիշեր: Ի՞նչ ընելու եկած էիր այստեղ:

— Ուշադրութի՛ւն, Գամաղիէլ, ըսաւ ինքն իրեն: Ու կեղծանուշ կերպարանք մը առնելով.

— Տէ՛ր, եկած էի ասպնջականութիւն խնդրելու: Անունս Մանասէ է: Խեղճ որբ տղայ մըն եմ: Ծերունի մայրս մեռաւ այս օրերս: Միայնակ մնացած եմ հիմա ու գիւղէ գիւղ կը թափառիմ: Երէկ չափազանց յոգնած էի երբ Բեթանիա հասայ: Որովհետև գիւղին առաջին տունն է ձերինը, պարտէզ մտայ,

ու այն պահուն երբ դուռը պիտի զարնէի, չունը վրաս յարձակեցաւ։

Գամաղիէլ լռեց ու սմսեղուկ նայուածք մը ձգեց Ղազարոսին և երկու քոյրերուն վրայ։ Երեքն ալ լուռ ու մունջ կեցած էին իր դէմ։

— Գործս կարգին է, հաւատացին․․․ մտածեց յեղուղակը։

Սակայն իր հիւրընկալներուն այդ խորհրդաւոր լռութիւնը անհանգստութիւն կը պատճառէր իրեն։ Միւս կողմէ՝ կ'ուզէր գիտնալ թէ ի՛նչ եղած էր դանակը։

— Դո՞ւք հանեցիք․․․ պատմուճանս, հարցուց։

— Այո՛, որովհետև արիւնոտած էր բոլորովին, քոյրերս պիտի լուան զայն։

— Եւ․․․

— Հանգստացի՛ր հիմա, ընդմիջեց Մարթա։ Զափէն աւելի խօսեցուցինք արդէն։ Ատիկա կը յոգնեցընէ քեզ։

Գամաղիէլ, դժգոհ, երեսը պատին դարձուց, կրկնելով միշտ, բայց առանց համոզուելու.

— Հաւատացի՜ն խօսքիս, քանի որ կը դարմանեն և տուներնին կը պահեն զիս։ Եթէ գիտնային՝ թէ ի՛նչ չարիք պիտի հասցնէի իրենց, շան մը պէս դուրս կը նետէին զիս ասկէ․․․։

*
* *

Գամաղիէլ ութ օրէ ի վեր Ղազարոսի տունն էր։ Ութ օրեր հանգիստի, գորովալիր խնամքի և անուշ ու հաճելի խօսքերու։

Միթէ կարելի՞ էր։ Բնաւ չէին կասկածեր իրմէ,

քանի որ զինք առանձին կը ձգէին տան մէջ, երբ Ղազարոս արտերը երթար և երբ քոյրերը աշխատէին պարտէզին մէջ։ Չէին վախնար իրմէ ու բարեկամի մը պէս կը վարուէին հետը։ Ի՜նչ զարմանալի եւ նորօրինակ բան։

Յանկարծակի մտած անծանօթ աշխարհ մը, աշխարհ մը խաղաղիկ ու գեղաժպիտ բարութեան, Գամաղիէլ թոյլ կու տար գրաւուիլ շրջափիւռ անուշութենէ մը, և, անզգալաբար, իր ժանտ բնաւորութիւնը քիչ քիչ կը հալէր վառած մեղրամոմի մը պէս։

Սակայն եւ այնպէս ժամանակ ժամանակ կը խորհէր.

— Երբ բոլորովին վէրքերս գոցուին, դրամը կը վերցնեմ ու փախուստ կու տամ . . . ։

Եւ սակայն չէր ալ փափաքեր շուտով առողջանալ։

Ու երբեմն երբ Ղազարոս լուրջ ու գուրգուրոտ ձայնով «տղա՛ս» կ'ըսէր իրեն, երբ Մարիամ շուշաններու փունջ մը կը դնէր քովիկը, կամ երբ Մարթա իր նախընտրած կերակուրներէն կը մատուցանէր իրեն, այն ժամանակ անորոշ ամօթ մը կը զգար ներսիդին ու կը բաղձար որ ասպնջականներուն ըրած յերիւրածոյ պատմութիւնը իրապէս ի՛ր պատմութիւնը եղած ըլլար։

. . . Օր մը Ղազարոս սովորականէն կանուխ վերադարձաւ։

— Վարդապետը այս երեկոյ մեզի պիտի գայ, ըսաւ քոյրերուն, ու հոս պիտի ընթրէ . . . ։

— Ի՜նչ բախտաւորութիւն, գոչեց Մարթա։ Շո՛ւտ, շո՛ւտ, լաւ ընդունելութիւն մը ընելու համար պատրաստենք ինչ որ պէտք է։

Արդէն գործի սկսած էր․ ցորենի ալիւրը կը լեցնէր ամանին մէջ՝ կարկանդակ շինելու համար, աչքէ կ'անցընէր իւղի կարասը ու կը քննէր միսի և պտուղներու պաշարը։

Մարիամ կեցած էր լուռ ու անշարժ, ու անպատում ուրախութիւն մը կը ճառագայթէր իր շնորհագեղ կերպարանքէն . . . ։

Իր անկիւնէն, բարձերուն կռթնած, Գամաղիէլ կը հարցնէր մտովի՝ թէ ո՞վ էր արդեօք այդ Վարդապետը, որուն կը սպասէին այնքան սիրով ու անհամբերութեամբ։

Մինչև երեկոյ Մարթա, երեսները կասկարմիր, մաքրեց տունը ու պատրաստեց ընթրիքը։ Իսկ Մարիամ, իր կարգին, լեցուց լամբարը ձէթով, շարեց պտուղները կողովներու մէջ՝ թզենիի թարմ տերեւներու վրայ ու վարդեր քաղեց պարտէզէն, զարդարելու համար սեղանը, զոր դրած էին դուրսը՝ որթատունկի դալարազարդ հովանիին տակ։

— Դուն ալ կ'ուզե՞ս քիչ մը դուրս ելլել, հարցուց Մարիամ Գամաղիէլին։

Հաստատական պատասխանին վրայ՝ Ղազարոս վեր վերցուց զայն ու օգնեց հասնելու մինչև դրան սեմը։ Մարթա փսիաթ մը փռեց տան առջեւ ու կամացուկ մը պառկեցուցին հիւանդը։

Գամաղիէլ նախ հաճոյքով շնչեց այդ իրիկնամուտի գաղջ ու անուշ օդը։ Սակայն երբ գլուխը անդին դարձուց, նշմարեց սանդուխը, որուն վրայ ինկած էր ինք, ու անոր տեսքը չափազանց սրտնեղութիւն պատճառեց իրեն։ Անհանգիստ ակնարկներով կը խուզարկէր բարձր ու խիտ շուշանները ու կը խորհէր.

— Դանակը հո՛ն ըլլալու է...։ Ա՜խ, եթէ կարենայի՜ անհրեւութացնել զայն...։

— Աղէկ չե՞ս Մանասէ. անհանգիստ կ'երեւիս։ Կ'ուզե՞ս որ բարձերդ շտկեմ։

Տղան սարսռաց Մարիամի այս հարցումէն ու կակազեց.

— Այո՛... այո՛... շատ հանգիստ եմ...։

Բայց ոչ ոք նշմարեց իր շուարումը, որովհետեւ նոյն այդ պահուն պարտէզին դուռը կը բացուէր ու սպասուած հիւրը ներս կը մտնէր...։

Հիւրամեծարները իսկոյն փութացին դիմաւորել զայն։ Գամաղիէլ բարձրացաւ արմուկին վրայ՝ անոր գալը տեսնելու համար։

Եկողը հասակագեղ երիտասարդ մըն էր, կորովի ու միանգամայն գրաւիչ դէմքով։ Շատ յոգնած կ'երեւէր ու կռթնած էր Ղազարոսի ուսին։ Բայց իր անուշ ժպիտը կ'ըսէր կարծես՝ թէ բարեկամներու քով, այդ խաղաղաւէտ բուրաստանին մէջ, կը մոռնար ամէն յոգնութիւն ու մտատանջութիւն։

Նորեկը զով ու անուշահոտ ջուրով կոնքի մէջ լուացուելէ յետոյ, նստաւ Ղազարոսի հետ տան դրան առջեւ՝ սպասելով ընթրիքին։

Այդ միջոցին նշմարեց Գամաղիէլը ու հարցուց թէ ո՞վ է այդ տղան։

Ղազարոս կէս ձայնով ականջին ի վար քանի մը բառ փսփսաց։ Վիրաւորը չլսեց...։

Այն ատեն հիւրը, զոր Յիսուս կը կոչէին, վայրկեան մը բարի՝ բայց սուր ու շեշտակի նայուածք մը ձգեց անոր վրայ...։

Ա՜հ, այդ նայուա՜ծքը. Գամաղիէլ զգաց անոր թափանցելը մինչեւ իր խաւարամած ու ժանտաբոյր

սիրտին խորը . . . ։ Ա՜հ, այդ նայուա՜ծքը՝ ա՛յնքան անուշ ու հմայող ու միանգամայն ա՛յնքան սուր . . . ։ Այդ նայուածքը ա՛յնպէս ուժգին կը խուզարկէր և կը յուզէր իր հոգին, որ յելուզակը կը մղուէր աղաղակելու. «Շնո՜րհ». վասն զի վստահ էր ու կը զգար թէ Յիսուս գիտէր ամէն բան . . . ։

Ծիգ մը ընել հարկ եղաւ ուտելու համար կերակուրը, զոր երկու քոյրերը բերած էին ընթրիքի ժամանակ, ու ինք չէր բաժնուեր Վարդապետին նայուածքէն, որ թէ՛ կը սոսկացնէր և թէ՛ կը դիւթէր զինք միանգամայն։

. . . Գիշերը վրայ հասաւ. Մարթա սեղանը վերցուց։ Ղազարոս և Յիսուս կը խօսակցէին, ու Մարիամ անոնց առջեւ նստած Վարդապետին խօսքերը կը լափէր։

Շուշաններու բոյրը կը ծաւալէր խաղաղաւէտ պարտէզին մէջ. զեփիւռը հազիւ կը շարժէր նոճիներու գագաթները ու կը սօսափէր արմաւենիներու թանձրախիտ ոստերուն մէջէն . . . ,

Գամաղիէլ նստած մութին մէջ՝ կ'ունկնդրէր . . . ։

Վարդապետը կը խօսէր . . . ։

Ո՜վ հրաշալի խօսքեր՝ ա՛յնքան նորօրինակ ու ա՛յնքան սրտագրաւ, որոնք ցօղի կաթիլներու նման կ'իյնային յելուզակի հոգիին վրայ . . . ։

Վարդապետը կը խօսէր . . . ։

Կը խօսէր ու կը բացատրէր Հօր անսահման սէրը, իր զաւակներուն հանդէպ, իր ամէն զաւակներուն հանդէպ; որքան ալ չար ու խստասիրտ ըլլային անոնք . . . ։

Ան Զղջումի, Քաւութեան ու Վերստին Ծննդեան բառեր կ'արտասանէր . . . ։

Կը կրկնէր Կորսուած ոչխարին ու Անառակ որդին առակները. «Երկինքի մէջ աւելի ուրախութիւն կը կատարուի ապաշխարող մէկ հատիկ մեղաւորին համար քան իննսուն եւ ինը արդարներու համար, որոնք պէտք չունին ապաշխարութեան . . .» : «Եղբայրդ մեռած էր ու ողջնցաւ, կորսուած էր ու գըտնուեցաւ . . .» :

Ու իր շրթունքները, անդադար, բառ մը կ'արտաբերէին. «Երանի՜» . . . :

«Երանի՜ սիրտով սուրբ եղողներուն . . .»,

«Երանի՜ խաղաղարարներուն . . .»,

«Երանի՜ արդարութեան ծարաւիներուն եւ քաղցածներուն . . .» :

Ու մինչ ստուերին մէջ կը թրթռար Յիսուսի գրաւիչ ձայնը, Գամաղիէլ կ'արտասուէր անշշուկ . . . :

Ան կ'արտասուէր իր անցեալ կեանքին վրայ, իր մատաղ տարիքին վրայ՝ ծանրաբեռնուած արդէն մեղքերով, ոճիրներով ու արիւնով: Ապա իր արցունքները կամաց կամաց քաղցրանալ սկսան: Գամաղիէլ ներքին պայքար մը կը մղէր, մինչ արշալոյսը, թէեւ տակաւին անորոշ, կը սկսէր նշողել . . . : Վարդապետը Յաւուրբեան, Նոր կեանքի ու Երանութեան խօսքեր չէ՞ր ըրած միթէ . . . :

. . . Երբ տան մէջ արդէն ամէնքը քուն մտած էին, Գամաղիէլ երկար ժամանակ տենդագին շարժումներ կ'ընէր մահիճին մէջ՝ ծայրայեղ յուզումի մը մատնուած :

— Վաղը պիտի խօսիմ Ղազարոսին, կը մտածէր: Կը զգար՝ թէ հարկ էր խոստովանիլ այլեւս ճշմարտութիւնը: Այո՛, Ղազարոս պէտք էր գիտնար՝

թէ իր յարկին տակ ընդունած էր յելուզակ մը, որ եկած էր գողնալու և սպաննելու դիտումով։ Գամաղիէլ պէ՛տք էր ըսէր զայս, նոյնիսկ եթէ դուրս նետէին զինքը այդ տունէն, ուր անցուցած էր իր կեանքին միակ անուշ ու մաքուր ժամերը։

Ու երբ այս որոշումը տուաւ, իրեն թուեցաւ հանդիպիլ Վարդապետին ներող ակնարկին ու լսել Անոր աղու ձայնը, որ կը մրմնջէր.

— Բարի՜ . . . ։

Այն ատեն, արշալոյսին մօտ, խաղաղ քուն մը քաշեց փոքրիկ մանուկի մը նման . . . ։

***

Ղազարոս արտերը երթալու վրայ էր։ Գամաղիէլ կանչեց զայն հեղձամղձուկ ձայնով մը։

— Կ'ուզէի . . . քիչ մը խօսիլ հետդ . . . ։

— Ի՞նչ բան. ի՞նչ ունիս։

— Դուն զիս ներս առիր, ասպնջականեցի՜ր յարկիդ տակ ու խնամեցի՜ր, սակայն ես արժանի չէի երբեք ատոր . . . ։ Իմ անունս Մանասէ չէ, Գամաղիէլ է, ու ես ապաստան խնդրող խեղճ որբ մը չեմ, ինչպէս ըսած էի . . . ։ Ես եկած էի . . . որովհետեւ գիտէի՝ թէ դրամ կար քովդ . . . ։ Նպատակս էր գողնալ և սպաննել . . . ։ Ահաւասի՛կ։

Գամաղիէլ, գոյնը նետած, Ղազարոսի զայրոյթին կը սպասէր . . . ։ Ղազարոս, սակայն, չզայրացաւ ու հանդարտ ձայնով ըսաւ.

— Ես այդ գիտէի . . . ։

— Գիտէի՞ր . . . ։

— Խեղճ տղա՛ս, անմիտ մուրացիկ մը պիտի

չգար երբեք ասպնջականութիւն խնդրել ... դանակ մը պահած լաթերուն տակ ...։

— Գտա՞ք ուրեմն դանակը ...։

— Այո՛, գտանք պատմուճանիդ մէջէն. թո՛ղ որ դուն ջերմ ունէիր և ... զառանցանքիդ մէջ խօսեցար ամէն բան։

Գամաղիէլ, զգետնուած, գլուխը խոնարհեցուց, ապա մրմնջեց.

— Դուք գիտէ՞ք ... գիտէիք ... ու զիս վար դրիք, վէրքերս պատեցիք ու բարեկամի մը պէս վարուեցաք հետս. բայց ինչո՞ւ ... ինչո՞ւ ...։

Ղազարոս ձեռքը տղուն ուսին վրայ դրաւ.

— Որովհետեւ Վարդապետը սորվեցուցած է չարիքի փոխարէն բարիք ընել ... որովհետեւ ան ըսած է. «Սիրեցէ՛ք ձեր թշնամիները ու բարիք ըրէք ձեզ ատողներուն ...։ Սիրեցէ՛ք ...»։ Ու մենք քեզի կը սիրենք, Գամաղիէ՛լ ...։

— Ինծի կը սիրէ՞ք ..., թոթովեց վերջապէս, ու կը զգար թէ այս մոգական բառը կը քաշէր, կը հանէր ուսերուն վրայ ծանրացող մեղքի ծանր պատեանը, ու կը փարատէր ընդմիշտ սիրտը պատող գիշերը։ Հիմա լուսաշող արշալոյսը կը բարձրանար իր կեանքին վրայ և ... Առաւօտը կը ծագէր ...։

Գամաղիէլ ճակատը Ղազարոսի ուսին կռթընցուց, վերջինս ալ բազուկներովը եղբօր մը պէս իր կուրծքին վրայ սեղմեց զայն, ու երկուքը խօսեցան երկա՜ր ...։

— Ղազարո՛ս, մի՛ լքեր յելուզակ Գամաղիէլը, կը թախանձէր։ Կը տեսնես ահա՛ թէ կը զղջամ ըրածներուս վրայ ու կը ցանկամ նոր ու լաւագոյն կեանք մը սկսիլ։ Բայց կը վախնամ որ, եթէ առան-

ձին մնամ, նորէն անկումի ենթարկուիմ . . . ։ Ո՜հ պահէ զիս, սակայն ոչ թէ յարկիդ տակ. ես արժանի չեմ ատոր. այլ Բեթանիայի մէջ, ուր կը գտնեմ հարկաւ աշխատանք մը ու կարող կ'ըլլամ տեսնել աստուածային այն Վարդապետը, որ այլափոխեց այսպէս իմ կեանքս . . . ։

Ղազարոս ըսաւ անմիջապէս.

— Մեր քով պիտի մնաս դուն, տղա՛ս։ Նոր արտեր գնած եմ ու նպատակ ունիմ մեծցնելու տունս ու հօտերս։ Շատ պէտք ունիմ երիտասարդ օգնականի մը, վասն զի ես մինակս անկարող եմ հասնիլ գործերուս։ Դո՛ւ պիտի ըլլաս այդ օգնականը, ու չեմ տարակուսիր թէ պիտի գրաւես իմ կատարեալ վստահութիւնս . . . ։

Ղազարոս լռեց պատասխանի սպասելով։

Ու Գամաղիէլ նուաղուն եւ երջանկութենէն դողդղացող ձայնով մրմնջեց.

— Շնորհակա՜լ եմ . . . ։

Բաւական ուշացած էր արդէն, երբ Յիսուսի բարեկամը արտերը մեկնեցաւ . . . ։ Բայց իր ցորենի հունձքերը կրնային սպասել . . . ։

Եւ Ղազարոս կը խորհէր ուրիշ հունձքերու մասին, աւելի ստիպողական ու աւելի շքեղ քան իր ոսկեգոյն հասկերը, որոնց սարսռուն գագաթները կը տատանէին՝ շոյուելով Յուդայի հրավառ արեւէն . . . ։

ԼՈՅՍԻ ԿԱԹԻԼՆԵՐԸ

— Ուա՜՜հ

Յօրանջեց Ռուբէն մեծաձայն ու ձկտեց իր բազուկները։

Յետոյ՝ նստաւ դրան առջեւի աստիճաններուն վրայ ու սկսաւ որոճալ միտքին մէջ իր սրտնեղութիւնը, զզուանքն ու վհատութիւնը։

Թէեւ առաւօտեան պահն էր տակաւին, բայց մահաշունչ տօթ մը կը տիրէր պզտիկ գաւիթին մէջ, ուր աղտեղութեան ու թշուառութեան գարշահոտութիւն մը կը ծփար։ Վտիտ թզենի մը միայն քիչ մը ստուեր կը ձգէր, ու իր հասունցած պտուղները երբեմն երբեմն վար կ'իյնային ու կը ճզմուէին թոյլ աղմուկով մը։ Ճանճերու ամպեր կը բզզային աղբին անդին նետուած խեչերանքներու վրայ — նեխած սեխի շերտեր, ձուկի գլուխներ, փարունկի կեղեւներ...։ Կասկածելի սպիտակութեամբ կտաւներ և ծուիկ ծուիկ և գունաթափ ցնցոտիներ կը չորնային պարանի մը վրայ։ Նիհար շուն մը կը մրափէր ջըրհորին քով։

Բնակարանի ներսէն Ռուբէն կը լսէր հօրը՝ բրուտ Յովնաթանի դուրգին միօրինակ ճռինչը։ Յետոյ լսեց մօրը՝ Սառայի թթու ձայնը.

— Հանգի՜ստ, Աբիքայէ՛լ։ Հոս եկէք, Գա՛դ և Նաբա՛լ։ Խելօք կեցէք, շան որդինե՛ր, իժե՛ր, ժանտ սերմե՛ր։

Ապտակները շառաչեցին ետեւէ ետեւ. փոքր եղ-

թայրները սկսան պոռչտալ, ու Սառա կը շարունակէր անոնց ոջիլները քթուել:

Ռուբէն ծիծաղելու գոյզն ախորժակ իսկ չունեցաւ, երբ ինքնիրեն հարցուց՝ թէ ի՞նչպէս Աբիքայէլ, Գադ ու Նաբաւ կրնային ըլլալ նոյն ատեն թէ՛ շուն, թէ՛ իժ, թէ՛ ժանտ սերմ: Ընդհակառակը, զայրոյթի շարժումով մը ուսերը թօթուեց, որպէս թէ ծանր բեռ մը ուզէր նետել վրայէն:

Տղոց ճիչերուն մէջ Եսթեր, անդրանիկ քոյրը, բոլոր ուժով սկսաւ երգել.

— Հէ՜յ, հէ՜յ, ո՛վ Երուսաղէմի բնակիչներ,
Օգնեցէ՛ք ինձ գտնելու իմ Ռաքելս,
Ինչու որ չեմ գտներ զայն ոչ մէկ տեղ:
— Ա՜հ, բարեկա՛մ, մենք ժամանակ չունինք.
Մնաց որ՝ ի՞նչպէս կրնանք ճանչնալ զայն:
— Կրնաք ճանչնալ զայն, ո՛վ Երուսաղէմացիք,
Ո՛չ մէկը գեղեցիկ է անոր չափ.
Ան վարդ մըն է դաշտերու ծաղկանց մէջ,
Մարգարիտ մը՝ կեղծ քարերու մէջ:

•

Ռուբէն, սրտնեղած, գնաց նստաւ թզենիին տակ, կարելի եղածին չափ հեռու տունէն:

Ու մտածեց.

— Ա՛լ բաւական է, բաւակա՛ն է, բաւակա՜ն է: Պիտի հեռանամ. այո՛, պիտի հեռանամ այս աղաղակներէն, այս թշուառութենէն, այս անարգ կեանքէն: Ուրիշ տեղ պիտի երթամ լաւագոյն կեանք մը փնտռելու...: Այս առաւօտ Մանասէ, որ իմ բարեկամս էր, երես դարձուց ինծմէ, որովհետեւ ես աղքատ եմ ու դէշ հագուած...: Ապո՜ւշը: Արժանի էր

որ հարցուէր իրեն՝ թէ ի՞նչպէս իր հայրը, այդ ծեր վաշխառուն, հարստացած է։ Ես ալ պիտի աշխատիմ դրամ վաստկիլ, ու երբ հարստանամ իրմէ աւելի, այն ատեն պիտի ճզմեմ զայն արհամարհանքիս տակ...։ Օ՛ն ուրեմն, Ռուբէն, տո՛ւր որոշումդ, հեռացի՛ր ընդ միշտ այս թշուառութեան բոյնէն...։

— Ան վարդ մըն է դաշտերու ծաղկանց մէջ,
Մարգարիտ մը...

— Անիծեա՜լ ըլլաս, դո՛ւն ալ, քու վա՛րդդ ալ, մարգարի՛տդ ալ, պոռաց։ Ապա յանկարծական որոշումով մը բացաւ բակին դուռը ու փողոց ելաւ։

— Ողջո՛յն, Ռուբէն, խաղաղութիւնը քեզ հետ, ըսին քանի մը դրացիներ։

Բայց Ռուբէն չպատասխանեց բնաւ։ Կամաւ անդիտացաւ անոնց անկեղծ սէրը, որովհետեւ այդ օր կեանքին գէշ կողմերէն զատ ուրիշ բան չէր ուզեր տեսնել։

Անցաւ նեղ ու ոլորապտոյտ փողոցներէ, որոնք դէպի ներքին քաղաքը կը տանէին։ Քալած ժամանակ տարտամօրէն կը ծրագրէր հեռանալ Երուսաղէմէն ու երթալ բախտ փնտռել շա՜տ հեռուն, մինչեւ Մովաբի երկիրը, կամ Եգիպտոս, կամ ա՛լ աւելի անդին։

Դրեթէ օրուան չորրորդ ժամն էր։ Ամէն վայրկեան եռուզեռը կ'աւելնար Յոպպէի դրան մօտ։ Մարդոց ընդհատ կոհակներ կը մտնէին ցած ու մթին կամարին տակ ու կը դիմէին դէպի շուկան, քաղաքի պարիսպներէն դուրս։

Ռուբէն ընելիքին մասին լաւ մը խորհելու համար նստաւ պարտէզի մը դրան մաշած աստիճաննե-

րուն վրայ։ Թզենի մը այնտեղ ճիւղերը պատէն դուրս կ'երկարէր՝ դողդոջուն ստուեր մը ձգելով կապոյտ ծակոտկէն պաստառի մը նման։

Մէկ կողմը նռնենիի մը բաժակաձեւ կարմիր ծաղիկները վար կը թափէին, ու քովի միւս աստիճաններուն վրայ նստող պզտիկ աղջիկները կը ժողվէին զանոնք ու դերձանէ անցընելով փայլուն մանեակներ կը շինէին։

Երիտասարդին առջեւէն բազմութեամբ կ'երթեւեկէին մարդիկ՝ փութկոտ ու բազմազբաղ երեւոյթով։

... Տին ... տին ... տին.

Արծաթէ կամ պղինձէ բոժոժներ կը հնչէին անդադար էշերու կազմածներու գոյնզգոյն բրդեղէն զարդերու մէջէն։

... Տին ... տին ... տին.

Ցատկ ձայներու խառնուրդ մըն էր, որ կ'իշխէր ամբոխի խառնաշփոթ աղմուկին վրայ։

... Տրիլլին ... Տին.

Ո՜հ, Երուսաղէմի մանտրտիկ էշերու այդ սիրուն երաժշտութի՜ւնը։

Բայց անոնց անդադրում զուարթ զօղանջը չը փարատեց Ռուբէնի գէշ տրամադրութիւնը։

Անցան դեռատի աղջիկներ, կոյտառ ծիծաղներով, գլուխնուն վրայ ունենալով նարկիզ ու հարսնու, բեռցած սակառներ։ Ուրախ զուարթ կը հարցաբանէին անոնք զիրար, ու աղուոր-անուններ, խառնուած բոժոժներու հնչիւններուն, զիրար կը խաչաձեւէին օդին մէջ.

... Եսթեր ... Սեփօրա ... Ռաքել ... Ռեբեկա։

Ռուբէն ցնցեց ուսերը արգահատանքով։

— Ծաղիկնե՜ր վաճառել։ Ո՞վ է այն յիմարը, որ դրամ տայ այս անպէտ բաներուն։

Ծանրաշարժ ուղտեր բարձրէն կը նայէին այդ խայտաբղէտ ամբոխին վրայ ու դանդաղօրէն կը տանէին իրենց բեռները։

Ամէն տեսակ ապրանքներ կ՚անցնէին երիտասարդին առջեւէն . . .

. . . Փայլուն ողորկ վարունկներ ու սեխեր . . . ախորժաբեր շաքարեղէններ, չոր քաղցրաւենիք ու վարդի անուշ . . . մածունի ու մեղրի հողէ անօթներ . . . շամփուրներու անցուած ճնճղուկներ, զորս որսացած էին փողոցի ստահակներ և զոյգը պղինձ դրամի մը կը ծախէին . . . պաստառներու գոյնզգոյն կտորներ . . . կատարեալ ցուցադրութիւն մը կեղծ գոհարեղէններու՝ ապակիէ ապարանջաններ, սուտ քարերով մանեակներ, ցանցակերպ օղեր . . . ։

Ասոնք ամէնը վայրկեան մը կը ցոլային արեւին տակ, ապա, յանկարծ, կը մարէին ստուերին մէջ, դրան հաստ կամարին ներքեւ . . . ։ Եւ այս իրարանցումին, այս խառնաշփոթ աղմուկին ու թոհուբոհին մէջ կը հնչէին անդադար իշուկներու բոժոժները . . . ։

Ռուբէնի մօտ նստող պզտիկ աղջիկները յանկարծ մէկ կողմ նետեցին նռան ծաղկանց կարմիր մանեակները ու աստիճաններէն վար ցատկեցին պոռալով.

— Նազարէթցի՜ն, ահաւասիկ Նազարէթցին ու իր բա՜րեկամնե՜րը։

Եւ Ռուբէն նշմարեց քանի մը մարդիկ, որոնք ծանր ծանր կը յառաջանային։ Ամէնքը համեստ հագուստներ կը կրէին. բայց Ռուբէն երկար չնայեցաւ անոնց. մէ՛կը միայն իր ուշադրութիւնը գրաւեց։

Անիկա աղջեւէն կը քալէր իր ընկերներէն մէկուն հետ, որ նուազ տարիքոտ կ'երեւէր։ Իր ճերմակ պարեգօտին վրայէն թուխ ու գեղին գոյներով շերտաւոր պատմուճան մը առած էր։ Ետին ձգուած իր մազերը երեւան կը հանէին աննման գեղեցկութեամբ ճակատ մը, որուն շուրջ լուսապսակ մը կը փողփողէր կարծես։ Բայց ինչ որ մարդ չէր կրնար մոռնալ, երբ անգամ մը տեսնէր, անոր աչքերն էին, երկար ու սեւ աչքերը, քաղցր ու նշուլագեղ՝ թուխ աստղերու նման։

Ռուբէն իր յափշտակուած ակնարկը ուղիղ անոր աչքերուն սեւեռեց․․․։ Մարդը հետը չխօսեցաւ, բայց Ռուբէն ոտքի ելաւ այնպիսի աշխուժով մը՝ որպէս թէ Ան ըսած ըլլար իրեն․

— Ետեւէս եկո՛ւր․․․։

Ու հեռուէն վեհերոտ քայլերով հետեւեցաւ Անոր, և իր չորս կողմը ցատկրտող աղջիկներէն մէկուն հարցուց․

— Ըսէ՛ ինծի, ո՞վ է այդ մարդը։

— Անիկա Նազարէթցի ռաբբի մըն է, պատասխանեց աղջիկը, և Յիսուս կը կոչուի։ Երէկ եկաւ Երուսաղէմ, ու շատեր դիմաւորեցին զայն արմաւենիի ճիւղերով և «Ովսաննա՜» երգելով։

— Նազարէթցի Յիսո՜ւս․․․ արդարեւ այդ մարդուն մասին շատ բաներ լսած եմ․․․։ Իսկ ո՞վ է անոր քովէն քալողը։

— Անիկա Զեբեդիայի որդի Յովհաննէս կը կոչուի․․․։

Ռուբէն բազմութեան մէջէն սողոսկելով կաբելի եղածին չափ մօտեցաւ ռաբբիի աշակերտներուն որ լսէ անոնց խօսածները։

Անցաւ անոնց հետ Յոպպէի դռնէն ու հասաւ քաղաքէն դուրս բաց շուկան։

Աշակերտներէն մէկը, զոր Յուդա կը կոչէին, սկսաւ գնումներ ընել, մինչ ընկերները ճամբանին շարունակելով կը խօսակցէին իրարու հետ։

Վարդապետը լուռ էր, մտազբաղ ու երազուն։ Ռուբէն, անհամբեր, կը սպասէր անոր արտասանելիք առաջին խօսքին։

Փոքրիկ խումբը յանկարծ ետ ետ քաշուեցաւ զզուանքով։ Մարդ մը, ո՛չ, մարդկային խլեակ մը կկզած էր քաղաքի պարիսպին դիմաց։ Կիսամերկ ու գազիր մուրացկան մըն էր ան, արձակուած ծեր գերի մը, հեռուներէն եկած, ու կը նմանէր այն բարբարոսներուն, զորս Հռովմայեցիք կը բռնէին Գաղղիոյ մէջ։ Ան ծածկուած էր ճանճերով ու գազիր ճճիներով։ Շողիքը դուրս կը հոսէր անատամ բերանէն և բորը կը կրծէր իր բազուկները ու կ՛այլանդակէր ձեռքերը։ Այնպիսի զզուելի գարշահոտութիւն մը կը բուրէր իրմէ, որ շուները անգամ հեռու հեռու կը փախչէին։

— Ետ քաշուէ, Վարդապե՛տ, պոռացին աշակերտները, նայէ՛, պիղծ է այդ մարդը, մի՛ մօտենար անոր։

Բայց Յիսուս, ընդհակառակը, մօտեցաւ և Յուդայի կողովէն հաց մը և պտուղներ հանեց ու մարդուն քովիկը դրաւ։ Յետոյ իր լուսաշող ակնարկը երկար պահ մը սեւեռեց սոսկումի և զզուանքի այդ առարկային վրայ, ու ըսաւ.

— Ճշմարտիւ այս մարդուն աչքերը կը նմանին լոյսի կաթիլներու. երկինքը անգամ չունի այսանկ ջինջ կապոյտ մը։

Երբ դադրեցաւ խօսելէ, աշակերտները իրարու երես նայեցան։ Ծի՛շդ էր. ծեր մուրացկանի ճպռոտ կոպերուն մէջ, որոնց շուրջ ճանճերու ողկոյզներ փակած էին, բիբերը կը նմանէին երկու կապոյտ շափիղաներու, աւելի պայծառ քան առաւօտեան երկինքը, ու ծերութիւնը չէր կրցած աղօտել անոնց փայլը։ Այո, այդ աչքերը, այնքան զազրութեան ու կեղտի մէջ, իսկապէս կը նմանէին լոյսի կաթիլներու...։

***

Այդ նողկալի արարածին մէջ դրուատիքի արժանի բան մը գտած էր Վարդապետը, ջինջ ու գեղեցիկ բան մը, որուն ոչ մէկը ուշադրութիւն չէր դարձուցած։

Նազարէթցիի այս քանի մը բառերէն ա՛յնքան ազդուեցաւ Ռուբէն, որ ալ չհետեւեցաւ Անոր, ու մեկուսանալով ամբոխէն, յուզուած, նստաւ ձիթենիի մը թեւերու շուքին տակ։

— Կը տեսնե՞ս, Ռուբէն, կ'ըսէր ինքնիրեն, ամէնաթարախոտ բաներու մէջ բարիի ու գեղեցիկի մասնիկ մը կայ միշտ..., խնդիրը զայն գտնելն է, ինչպէս որ Նազարէթցի ռաբբին գտաւ այդ զազիր մուրացիկին մէջ։

Բայց իր գէշ տրամադրութիւնը նորէն տիրեց վրան, ու գոչեց բարձրաձայն.

— Կ'ուզէի գիտնալ թէ այդ մարդը գեղեցիկ բան մը պիտի գտնէ՞ր մեր տան մէջ ու բարի բան մը՝ իմ կեանքիս մէջ։

Ձիթենիէն ոստ մը փրցուց ու ձիթապտուղ մը

խածաւ մտացրխ, ապա դէմքը ծամածռելով դուրս թքաւ գառն պտուղը։

Այն ատեն ուզեց չարունակել ճամբան ու հեռու վանել այն խորհրդածութիւնները, զորս երիտասարդ ռաբբին ծնցուցած էր իր միտքին մէջ։ Բայց միշտ ականջին կը հնչէր Անոր աղու ձայնին մրմունջը.

— «Ճշմարտիւ այս մարդուն աչքերը կը նմանին լոյսի կաթիլներու...»։

Առանց գրեթէ ինք իրեն հաշիւ տալու, տարօրինակ ուժէ մը մղուած, վերստին ձեռք առաւ իր ճամբան...։

— Սակայն... կ'ըսէր նոյն ձայնը ներսիդիէն... սակայն եթէ ուզես, Ռուբէ՛ն, պիտի գտնես թերեւս «լոյսի կաթիլներ» այն տունին մէջ, ուրկէ փախուստ կու տաս դուն։

— Անկարելի է կ'ընդդիմախօսէր չար սատանան։

— Փորձէ՛... կը պնդէր համոզկեր ձայնը։

Այս անգամ Ռուբէն, առանց վարանելու, տուաւ իր որոշումը.

— Աղէկ, երթամ ու փորձեմ ռեէ լաւ բան մը գտնել հօրս տունին մէջ։ Բայց եթէ երեք կամ չորս օրուան մէջ չգտնեմ «լոյսի կաթիլ» մը, նորէն կը հեռանամ անկէ։

. . . .

Ռուբէն հրեց բակին դուռը ու առաջուան պէս գտաւ զայն հրատապ ու նողկալի։

Բայց վեր վերցնելով աչքերը՝ պատերու ճեղքուածներուն մէջ նշմարեց փշոտ կապարենիի ճերմակ

ծաղիկներ ու պատին վերև՝ քանի մը Թարմ գայլաբերաններ. ասիկա աղէկ նշան համարեց։

Եսթեր Ջրհորին քով էր ու փայտէ դոյլով ջուր կը քաշէր. բայց ան գլուխը անգամ չդարձուց ընդունելու համար եղբայրը։

Ռուբէն մօտեցաւ.

— Եսթեր գեղեցիկ չէ իր վտիտ բազուկներով ու իր երկար քիթով. այո՛, ան սիրուն չէ բնաւ... բայց նեղութիւն կը կրէ ջուր քաշելու ամենուս համար։ Ու փայտէ դոյլին մէջ պսպղացող այս զով ու ջինջ ջուրը լոյսի փոքրիկ կաթիլ մը չէ՞ միթէ։

— Ա՜հ, եկար անհաւասիկ, գոչեց Սառա զայն տեսնելուն պէս, ո՞ւր գացած էիր սլքտալու, ծո՛յլ տղայ. չկրցա՞ր մնալ այստեղ ու հորդ օգնել։ Ճաշի չսպասեցինք քեզ։ Աւելցածով պէտք է գոհանաս...։ Սիրածդ մեղրով կարկանդակը պատրաստած էի... եղբայրներդ գրեթէ բան չձգեցին քեզ...։ .

Ռուբէն, առանց բան մը ըսելու, լսեց այս խօսքերու հեղեղը։ Ներսիդիէն ընդունեցաւ Թէ բաւական իրաւացի էին մօրը յանդիմանութիւնները, ու մանաւանդ ուշադրութիւն դարձուց սա բառերուն. «սիրածդ մեղրով կարկանդակը պատրաստած էի...»։ Այս կարճ խօսքը շատ բան կը հասկցնէր, այն՝ Թէ Սառա զաւկին վրայ խորհած էր ու փափաքած էր հաճոյք պատճառել անոր։

Եւ այս, մօրը Թթու գիտողութիւններուն մէջ, լոյսի ուրիշ կաթիլ մը եղաւ...։

Երիտասարդը Թէ՛ կ'ուտէր և Թէ միևնոյն ժամանակ կը դիտէր հայրը, որ կ'աշխատէր շարունակ, մերԹ ընդ մերԹ կաւի կարծր կտորներ նետելով տղոց վրայ, երբ զուրգին մօտենային անոնք։

Ետին դարակի մը վրայ շարուած էին աւարտած անօթներ, գորշագոյն հողէ թրծուած կոշտ ու տձեւ կարասներ և սկաւառակներ։ Ռուբէն ըսաւ ինքնիրեն.

— Հայրս տխուր է միշտ այսպէս։ Անիկա մեզ կերակրելու համար կ'աշխատի առաւօտէն մինչև երեկոյ ու ես չեմ օգներ իրեն ինչպէս որ պէտք է . . . ։ Այս անօթները շատ հասարակ բաներ են ու քանի մը պղինձով հազիւ կրնան վաճառուիլ։ Եթէ փորձէի գեղեցիկները շինել, աւելի շահաւէտ պիտի ըլլային։

Ու ժպտեցաւ։ Արդէն դարակին վրայ տեսնել կ'երևակայէր վառ գոյներով նկարազարդ երկականթ անօթներ և ուռուցիկ փորերով զանազան ամաններ։

— Ինչո՞ւ այդպէս կը ծիծաղիս, անշնո՛րհք, մրմռաց Յովնաթան։ Իմ վրաս կը խնդաս անշուշտ. ես որ այսպէս կը հատնիմ աշխատելով, մինչ դուն հեռուն կեցած գլխս կը դիտես։

Ռուբէն յօնքերը պռստեց։

— Ի՜նչ անիրաւութիւն, մտածեց, ու խիստ պատասխան մը պիտի տար։

Բայց ո՛չ . . . լռեց։ Խորհեցաւ թէ հայրը չէր կրնար անշուշտ գուշակել իր բարի դիտաւորութիւնը։ Ոտքի ելաւ, գնաց գտաւ իր դուրգը, մաքրեց զայն փոշիներէն ու ըսաւ.

— Վաղուընէ պիտի սկսիմ աշխատիլ, հա՛յր։

— Իրօք, տուի՞ր որոշումդ . . . ։ Աղէ՛կ. գիտեմ որ յաջողակ տղայ մըն ես դուն. եթէ ուզես՝ կրնաս ճարտար բրուտ մը ըլլալ։

Ռուբէն մասունքի պէս հաւաքեց լոյսի այս նոր կաթիլը։ Ապա դուրս ելաւ որպէսզի բարակ հող եւ գոյներու պաշար հայթայթէ։

Բարև, Ռուբէն, ըսին դրացիները նորէն։

— Բարև, պատասխանեց անսովոր աշխուժով մը, ու մօտեցաւ.

— Ասոնք պատուական մարդիկ են ու կը սիրեն զիս.... Ի՞նչպէս չէի նկատած։

Յաջորդ օրերը Ռուբէնի գուրգը առաւօտէն մինչև երեկոյ բնաւ դադար չառաւ, և փուռը իր հրավառ երախէն ներս ընդունեց նուրբ հողէ շինուած շատ մը թրծուն անօթներ։

Երրորդ օրուան երեկոյին երիտասարդը յաղթանակով դարակին վրայ շարեց իր աւարտած գործերը, որոնց վրայ նկարած էր կարմրագոյն սիրուն զարդեր ու մթագոյն դէմքեր, զորս տեսած էր հռոմէական խեցեղէններու վրայ։ Գործը թէև տակաւին շատ հեռու էր կատարելութենէ, այնու հանդերձ Ռուբէն խիստ գոհ էր արդիւնքէն։

— Ինծ կը թուի թէ առաջին անգամուան համար գէշ չեն ասոնք, ըսաւ սրբելով ճակտին քրտինքը։

— Հրաշալի՛, ըսաւ Սառա պարծանքով։

— Ո՛հ, Ռուբէն, քեզ այսքան յաջողակ չէի կարծեր։ Պօնտացի Պիղատոս անգամ հպարտ պիտի ըլլար ունենալով այս անօթները, ըսաւ Եսթեր միամտօրէն։ Ու հիացում կ'արտայայտէր իր գեղեցկութենէ զուրկ դէմքը։

Փոքրիկ եղբայրները իրենց սքանչացումը յայտնեցին սուր ճիչեր արձակելով, ու, կախուած Ռուբէնի պարեգօտէն, կ'աղաղակէին.

— Մենք ալ օգնենք քեզ, եղբա՛յր, այս աղուոր բաները շուկային մէջ ծախելու. կ'ուզե՞ս։

Իսկ Յօնաթան այսքան միայն ըսաւ.

— Զաւա՛կս, եթէ ամէն օր աշխատիս այսպէս, պիտի հպարտանամ քեզմով։

Երիտասարդը ըմբոշխնեց ուրախութեան այդ պահը։

— Իրաւ որ, ըսաւ, բոլոր իմ անօթններս պիտի ճքաւէին պարունակելու այսքան լոյսի կաթիլներ...։

Ստիպուած ենք խոստովանիլ թէ Սառա նորէն շարունակեց իր պաշտուքները պզտիկներուն վրայ, նմանցնելով զանոնք ամէն տեսակ վնասակար կենդանիներու և թունաւոր տունկերու, թէ անդրանիկ քոյրը վերսկսաւ երգել իր անախորժ ձայնով, և թէ գաւիթի կեղտոտ յատակին վրայ գարշահոտութիւնը կը ծաւալէր միշտ ու կ'ապականէր երեկոյեան օդը...։

Բայց Ռուբէնի սիրտը ա՛յնքան լեցուած էր ուրախութիւնով՝ որ կը հանդուրժէր այս ամենուն։

Անկիւն նստած փոշոտ թզենիին տակ, կը հանգչէր ու կը խորհրդածէր՝ դիտելով պատին վրայ բուսած գայլաբերանները, որոնց ծիրանեգոյն թերթերը բաժնուելով՝ կը թուէին դէպի տժգունող երկինքը...։

...Ան կը խորհէր ... իր խորհուրդները քաղցր էին, ու հիմա գիտէր թէ ա՛լ պիտի չմեկնէր տունէն...։

Վրայ հասաւ գիշերը, լռեցին ձայները փողոցին և տունին մէջ....։ Երկար ատեն երազեց այսպէս Ռուբէն։ Ապա տուն մտաւ մրմնջելով.

— Օրհնեա՜լ ըլլայ այդ Նազարէթցի Յիսուսը։ Մէկ վայրկեանի մէջ այլափոխեց Ան իմ կեանքս, սորվեցնելով լոյսի կաթիլներ գտնել հոն, ուր ես թշուառութիւն, տգեղութիւն, և միօրինակութիւն միայն կը տեսնէի։

. . . .

Երրորդ օրը Յիսուս, զոր երիտասարդը կ'օրհնէր այսպէս, խաչուած էր Գողգոթայի վրայ...։

Աղմկայոյզ քաղաքին մէջ, խուժանի աղաղակներուն ու նախատինքներուն մէջէն, Ռուբէն Խաչի ճանապարհէն մինչև Չարչարանաց վայրը հետեւեցաւ հեզ ու խոնարհ ռաբբիին, որուն նուիրած էր իր սիրտը՝ Անոր առաջին ու վերջին միակ հանդիպումէն ի վեր....։

Քիչ ետք գտաւ աշակերտները՝ իմանալու համար թէ ինչո՛ւ իրենց Վարդապետը գամուած էր Խաչին վրայ....։

Անոնցմէ սորվեցաւ՝ թէ Յիսուս իր կեանքը նուիրած էր մարդոց սիրոյն, իրեն՝ Ռուբէնի սիրոյն։

Այն օրէն երիտասարդը բարեկամացաւ աշակերտներուն, որոնք սորվեցուցին իրեն այն ամէնը, ինչ որ ուսած էին Վարդապետէն։

Ու Պենտեկոստէէն յետոյ երբ հիմնուեցաւ Քրիստոսի Եկեղեցին, Ռուբէն բրուտը առաջին քրիստոնեաներէն մէկը եղաւ։

Ը

ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

ԱՆԽԱՏԱՆՔ ԵՒ ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԴԱՄ ու Եւա դեռ նոր արտաքսուած էին Դրախտէն։

Անիծուած էր երկիրը։ Միայն փուշ և տատասկ կը բուսցնէր ան, ու ծաղիկ մը անգամ չէր երեւեր այդ անիծուած երկրին մակերեսին վրայ։

Այս բանը չափազանց ցաւ կը պատճառէր Եւայի, որ միշտ կը յիշէր անթառամ ծաղիկները, որոնցմով պճնուած էին Եդեմի հովիտները։

Ադամ առաջին անգամ ըլլալով դաշտ գնաց աշխատելու։ Առաւօտէն մինչեւ երեկոյ ակօսներ բացաւ հողին վրայ, ու դառն քրտինքի կաթիլներ թափեց իր բացած ակօսներուն մէջ։ Քրտինքի առաջին կաթիլներն էին՝ որոնք հոսեցան առաջին մարդուն ճակատն ի վար։

Աներեւոյթ հրեշտակ մը ժողվեց այդ կաթիլներն ու տարաւ ներկայացուց Հօր Աստուծոյ, որ բազմած էր երկինքը՝ իր յաւիտենական գահին վրայ։ Տեսնելով զանոնք Աստուած՝ ըսաւ. «Բարի՛»։ Ու քրտինքի այդ կաթիլները արդասաւորող ցօղի փոխուեցան և գիշերն ի բուն հանդարտօրէն տեղացին Ադամի բացած ակօսներուն վրայ։

Ամրան եղանակին հողը ծածկուեցաւ հարուստ հունձքով մը։

Բայց ո՛չ մէկ ծաղիկ կար այդ հասունցած հասկերուն մէջ, զոր Ադամ կարենար նուիրել իր կնոջ և ուրախացնել անոր վշտակոծ սիրտը։

Մեր նախամայրը, իր կարգին, ամբողջ օրը աշխատեցաւ սաղարթախիտ ծառի մը շուքին ներքեւ։ Ծզմեց ցորենը քարի մը տակ, շաղուեց զայն մօտակայ աղբիւրին ջուրով, ու պատրաստեց առաջին հացը, որ մարդկային ազգի սնունդը պիտի ըլլար այնուհետեւ։

Եւայի ճակատն ալ ողողուեցաւ քրտինքով։ Առաջին քրտինքը կնոջ, աւելի դառն քան այր մարդունը։

Տեսաւ Աստուած այդ քրտինքը, ու գթաց իր սիրելի արարածին վրայ։

Ընթրիքի պահուն Ադամ ու Եւա նստան քով քովի աղբիւրի մը եզերքը, որուն մէջ կը ցոլանային վերջալոյսի կարմիր ու ծիրանի երանգները։ Եւա բերաւ հացը, զոր ինք եփած էր տաք մոխիրին ներքեւ։ Ադամ ձեռքը առաւ հացը, օրհնեց, բեկանեց ու բաժնեց զայն իր ու իր կեանքի ընկերուհիին միջեւ։ Երբ ճաշակեցին երկուքը՝ ըսին իրարու. «Հի՛մա կը հասկնանք՝ թէ ո՛րքան անուշ է ճակտի քրտինքով ձեռք բերուած հացը»։ Ու սկսան իրենց այդ օրուան աշխատանքին մասին խօսիլ։

— Ես բնաւ չյոգնեցայ, ըսաւ Ադամ։ Որաները կապած ատենս կը խորհէի թէ քեզի՛ համար կ՚աշխատիմ։

— Ես ալ նոյնպէս, պատասխանեց Եւա, վասն զի գիտէի թէ միասին պիտի բեկանենք այս հացը։

Ու այսպէս երկար ատեն նստած մնացին՝ օրհնելով Արարիչը ու գոհանալով Անկէ, որ չբաժնեց զիրենք մէկզմէկէ, եւ որ իր արդարութեան հետ ցոյց տուաւ նաեւ իր անհուն ողորմութիւնը։

Ու կ՚ըսէին իրարու. «Մինչ Դրախտին մէջ էինք՝ երջանիկ էինք Աստուծոյ ակնարկին ներքեւ։ Սակայն իրարու համար այսպէս աշխատիլն ու տառապի՛լն է եղեր երջանկութեան մեծագոյնը։ Հի՛մա կ՚ըմբռնենք ասիկա»։

Ու սկսան արցունք թափել միասին։ Դրախտէն արտաքսուելնէն ի վեր երջանկութեան առաջին արցունքներն էին ատոնք, որ գետին ինկան ու հողը թրջեցին։

Հետեւեալ առտուն կանուխ Ադամ ու Եւա երբ նոյն տեղը վերադարձան՝ տեսան որ գունագեղ ծաղիկներու խիտ պաստառով մը ծածկուած էր աղբիւրին եզերքը։

Անէծքէն ետք առաջին ծաղիկներն էին որ կը բուսնէին նոյն փշերն իսկ, երբ երջանկութեան առաջին արցունքները ցօղեցին երկրի վրայ։

ՀՌՈՒԹ ԲԵԹՂԵՀԷՄՑԻՆ

Մեկնած էին արդէն հովիւները, փառաբանական երգեր երգելով աստղազարդ այդ գիշերուան մէջ...:

Խոր լռութիւն մը կը տիրէր Բեթղեհէմի քարայրին մէջ:

Յովսէփ, վաստակաբեկ գիշերային հսկումէն, կը մրափէր՝ իր ճամբորդութեան ցուպին վրայ յեցած:

Մանուկը, խանձարուրներով պատուած, կը ննջէր մսուրին մէջ:

Մարիամ արթուն էր միայն:

Անիկա անպատում յափշտակութեամբ կը դիտէր Մանուկը, կրկնելով անդադար իր օրհներգը. «Անձս կը փառաւորէ Տէրը, ու իմ Աստուած Փրկիչովս կը ցնծայ հոգիս»:

Աստղերը, որ արտակարգ լոյսով մը փայլած էին այդ հրաշալի գիշերը, տժգունեցան վերջապէս ու մարեցան մէկիկ մէկիկ:

Աղօտ լոյս մը թափանցեց քարայրի երդիքէն ներս:

Ծնունդի օրուան արշալոյսն էր որ բացուիլ կը սկսէր:

Լոյսը զօրացաւ. կամաց կամաց ու իր ճառագայթներով ողողեց ամբողջ քարայրը, ինչպէս նաև ննջող Մանուկին թարմագեղ այտերը...:

Թեթև շշուկ մը եկաւ յանկարծ ու խանգարեց դեռատի Մօր անուշ խորհրդածութիւնները:

Կը բացուէր դուռը ու կ'երեւէր մանկական գլուխ մը՝ թխաթոյր ու գիսախռիւ։ Աղջնակ մըն էր եկողը, հազիւ ութ տարեկան։ Ան հագած էր գունաթափ պատմուճան մը ու մերկ ոտքերուն անցուցած էր պատառոտուն մուճակներ։ Աղջնակը կը յառաջանար գաղտագողի, նման եղնիկի մը, որ պատրաստ է փախուստ տալ դոյզն շշուկէ մը։

Մարիամ, սակայն, քաջալերեց զայն իր անուշ ժպիտով, ու մատը տարաւ շրթունքներուն, զգուշացնելով որ չարթնցնէ Նորածինը։

Աղջիկը ուշի ուշով չորս կողմը կը դիտէր։ Իր սեւուլիկ աչքերը հանդիպեցան մարդու մը, որ կը քնանար՝ փաթթուած իր կարծր բուրդէ կրկնոցին մէջ, գեռատի կնոջ մը՝ որ հագած էր Նազարէթցիներու յատուկ վառ գոյներով պատմուճան մը ու կը կրէր ճերմակ կտաւէ քող մը, ու վերջապէս պզտիկ անորոշ կերպարանքի մը՝ որ կը հանգչէր մսուրին մէջ։

Երբ մօտեցաւ բաւական, ցոյց տալով Յիսուսը Մարիամին՝ հարցուց անոր.

— Ասիկա՞ է Մեսիան։ Այս գիշեր հովիւները ըսին թէ ծնած է Ան, և թէ իրենք տեսած են զԱյն քարայրին մէջ . . . ։ Անոնք կը պատմէին նաեւ թէ մեծ լոյս մը ծագած էր երկինքէն, ու լսած էին հրեշտակներու երգը։ Ո՞ւր է, ինչո՞ւ ինծի ալ չ'երեւիր ատանկ բան մը։

Աղջիկը հիասթափուած կը թուէր։

— Այո՛, ըսաւ Մարիամ, հրեշտակները երգեցին այս գիշեր. «Փա՜ռք Աստուծոյ երկինքի բարձունքներուն մէջ, խաղաղութիւն երկրի վրայ և հաճութիւն մարդոց մէջ»։

Սրագ փայլ մը անցաւ աղջկան մթագին աչքերէն, ու ըսաւ.

— Որքա՜ն պիտի փափաքէի ես ալ տեսնել Մեսիան . . .։

— Ահաւասի՛կ, պատասխանեց Մարիամ։

Եւ զգուշութեամբ մէկ կողմ առաւ Մանուկը ծածկող քողը, ու աղջիկը ոտքի մատներուն վրայ բարձրանալով, երկարօրէն դիտեց Յիսուսի երկրպագելի դէմքը։

— Ի՜նչ աղուոր է, ըսաւ ցած ձայնով. միշտ կը քնանա՞յ այսպէս։ Պիտի չուզէ՞ր արդեօք ինծի նայիլ անգամ մը . . .։

— Հի՛մա, պատասխանեց Մայրը, ու մէկ կողմ տանելով աղջիկը, սկսաւ հարցափորձել զայն։

Հռութ եղբօր աղջիկն էր հարուստ բեթղեհէմցիի մը, որ ընդարձակ գետիններ ունէր Պէյթ–Սահուրի(*) մէջ։

— Հօրեղբայրս կ՚ըսէ թէ Բոոսի սերունդէն ենք մենք, և թէ անոր արտերուն ալ տէրն է ինք, ըսաւ աղջիկը հպարտութեամբ։

Ու պատմեց թէ նոյն այդ գիշերը իրենց հովիւները դարձած էին Բեթղեհէմէն, ու արթնցնելով ամէնքը՝ ըսած էին. «Պէտք է ուրախանալ և փառաւորել Տէրը, վասնզի ծնած է չորս հազար տարիներէ ի վեր սպասուած Մեսիան»։

— Ես ալ փափաքեցայ ուրիշներէ առաջ տեսնել զԱյն, ըսաւ Հռութ, այդ պատճառաւ լոյսը ծագելուն պէս գաղտնաբար հոս եկայ։ Գիտեմ որ հօր-

(*) Բեթղեհէմէն ոչ շատ հեռու փոքրիկ գիւղ մը Հովուաց դաշտին մօտ, որ կը կոչուի նաև Հովուաց գիւղ։ Ծ. Թ.

եղբայրս պիտի ծեծէ զիս, բայց փոյթս չէ. ես վարժուած եմ ատոր։

Հաւէթ կը խօսէր յուզուած ձայնով մը, ու Մարիամ աղջկան վրայ յառելով իր խոհուն ու բարի աչքերը, անոր փոքրիկ հոգիին մէջ կը կարդար ըմբոստացում մը մարդկային անարդարութեան մը դէմ։

Արդարեւ ժլատ ու խստասիրտ մէկն էր Նաթան։ Ան ակամայ քովն առած էր իր մեռած եղբօրը աղջիկը, և որպէս զի բեռ մը չըլլայ վրան, գերիի մը պէս կը գործածէր զայն, իր հովիւներուն հետ իր հօտերը արածել տալով անոր։ Եթէ պատահէր որ պակսէր հօտէն գառնուկ մը կամ ոչխար մը, անգթօրէն կը ծեծէր պզտիկը։ Այդ պատճառաւ Հաւէթի սիրտին մէջ կը կուտակուէին ոխի ու ատելութեան զգացումներ դէպի այդ մարդը, որ կը խոշտանգէր զինք այսպէս, առանց խնայելու իր մատղաշ տարիքին։

Նաթանի կինը, Սառա, որ բարի ու գթոտ սիրտ մը ունէր, թէեւ կը փորձէր պաշտպանել Հաւէթը ամուսինին խստասրտութեան դէմ, բայց անօգուտ...։ Ատոր փոխարէն կ՚աշխատէր գէթ հրահանգել ու մեծցնել պզտիկը Աստուծոյ երկիւղին մէջ։ Հաւէթ գոց գիտէր արդէն այն ծիսական աղօթքները, զորս կ՚ուսանէին եբրայեցի մանուկները, ու անծանօթ չէր իրեն Մեսիայի ակնկալութիւնը։ Ուստի երբ հովիւները եկան աւետելու Յիսուսի ծնունդը, իսկոյն ըմբռնեց այդ աւետիսին մեծութիւնը, և բուռն փափաք մը զգաց երթալ անձամբ տեսնելու հրաշալի Մանուկը։

Բայց ողորմելի գրգլեակներու մէջ փաթթուած այս Նորածինը յուսավրէպ կ՚ընէր զինք։ Եբրայեցի իր ազգակիցներուն նման Հաւէթ ալ փառքով և լոյ-

սով շրջապատուած կ'երևակայէր տիեզերքի փոքրիկ Թագաւորը . . . ։

Մարիամ Հաւթի պատմութիւնը լսելէ ետք դէպի մսուրը տարաւ զայն, և պարզ ու յստակ բառերով բացատրեց անոր թէ Յիսուս իր յօժար կամքով ծնած էր ա՛յնքան աղքատ ու ա՛յնքան խոնարհ, որպէսզի փրկէ զինքը՝ Հաւթը, ու բանայ իր առջև դուռները երկինքին, ուրկէ իջած էր Ան աշխարհ, մերկանալով իր աստուածային փառքէն։

Աղջիկը մտիկ կ'ընէր մեծ ուշադրութեամբ, ու իր սիրտին մէջ, թէև աղօտակի, կը սկսէր փայլիլ ճշմարտութեան և յաւիտենական կեանքի լոյսը . . . ։

Արևը բարձրացած էր արդէն հորիզոնէն։ Յովսէփ արթնցաւ ու սկսաւ աւլել քարայրը, ջանալով մաքուր և կոկիկ երևոյթ մը տալ անոր։ Մարիամ այդ միջոցին կարգի կը դնէր հովիւներուն բերած պարզ ուտելիքները — հաց, կաթ ու պանիր։

— Կը տեսնեմ որ ջուր չունիք, ըսաւ Հաւթ․ ջրհորը հեռու չէ․ երթամ բերեմ իսկոյն։

Կոտրած սափոր մը նետուած էր քարայրին մէկ անկիւնը։ Զայն առնելն և դուրս վազելը մէկ եղաւ, ու դարձաւ անմիջապէս, Արևելքի սովորութեան համաձայն գլխուն վրայ կրելով ջուրով լեցուն սափորը։

Մարիամ ու Յովսէփ շնորհակալութիւն յայտնեցին իրեն։

Աղջիկը կը կենար անշարժ։ Սրտայոյզ աղերսանք մը կը կարդացուէր իր աչքերուն մէջ . . . ։ Ու յանկարծ սկսաւ բարձր ձայնով հեծկլտալ և կամաց մը ծունկի եկաւ։

— Քովերնիդ առէ՛ք զիս, գոչեց թախանձագին, ես շատ դժբախտ եմ… ես բարի ու հնազանդ

կ՚ըլլամ ձեր քով...։ Այո՛, քովերնիդ առէ՛ք զիս։ Ես ձեր փոքրիկ աղախինը կ՚ըլլամ։

Մարիամ ու Յովսէփ կարեկից ակնարկ մը փոխանակեցին իրարու հետ։

Անոնք չէին կրնար իրենց խնամքին տակ առնել աղջիկը։ Կեանքերնին Յիսուսի՛ն միայն հարկ էր նուիրէին այնուհետեւ...։ Ասկէ զատ՝ իրենք ոեւէ իրաւունք չունէին Հաւթին վրայ։ Ան պէտք էր դառնար հօրեղբօրը քով, որ իր օրինաւոր խնամակալն էր։ Այս բանը աշխատեցան հասկցնել Հաւթին, բայց ան յամառօրէն կը պնդէր իր խնդրանքին վրայ, ու արցունք կը թափէր անդադար։

— Ես չեմ ուզեր դառնալ հօրեղբօրս քով, չեմ ուզեր։ Անիկա շատ չար է. ես կ՚ատեմ զայն...։

Աղջկան ձայնէն արթնցաւ Մանուկը ու իր կողմը դարձուց Մօրը ուշադրութիւնը։ Մարիամ գրկեց Յիսուսը, եւ Հաւթ, հանդարտած իր յուզումէն, ուշի ուշով սկսաւ դիտել Մայրն ու Մանուկը...։

Երբ Մարիամ պէտք եղած խնամքը տարաւ Յիսուսի, զԱյն հանգչեցնելէ առաջ, ուզեց կարգի դնել մսուրին յատակի յարդերը։

Քիչ մը վառելիք հայթայթելու համար դուրս ելած էր Յովսէփ։ Այն ատեն Մարիամ մօտեցաւ աղջկան ու ըսաւ.

— Քեզի կը յանձնեմ Մանուկը. գիրկդ առ վայրկեան մը...։

Հաւթ երկարեց իր վտիտ բազուկները ու գիրկին վրայ սեղմեց Յիսուսը։

Աղջկան սիրտը ուժգնօրէն բաբախել սկսաւ։ Ո՛րքան քնքուշ ու ո՛րքան անուշիկ էր Մեսիան...։

Ու ահա՛ Նորածինը բացաւ իր գեղեցիկ աչքե-

ըը, այնքան նման Մօրը աչքերուն, նայեցաւ պահ մը յուզուած Հռութին, ապա գողտրիկ ժպիտ մը շողաց իր քնքուշ այտերուն վրայ...։

Այդ ժպիտը, թափանցելով աղջկան ըմբոստ պզտիկ հոգիին մինչեւ խորը, վայրկենապէս հալեցուց հոն կուտակուած դառնութիւնը . . . ու անծանօթ անուշութիւնով մը գրաւուեցաւ անոր սիրտը, ու արցունքի երկու խոշոր կաթիլներ գլտորեցան արեւէն ու հովէն խորշակահար այտերն ի վար...։

Մարիամ մօտեցաւ առնելու համար Մանուկը աղջկան գիրկէն։

— Մնա՛ս բարով, ըսաւ ան, Մօրը յանձնելով թանկագին բեռը։ Ա՛լ բարի պիտի ըլլամ այսուհետեւ։ Ահա՛ կը վերադառնամ հօրեղբօրս տունը...։

Ու անգամ մըն ալ ծնրադրեց Մանուկին առջեւ, ու ոստոստելով սուրաց դէպի Պէյթ-Սահուր։

* * *

Բեթղեհէմէն Երուսաղէմ տանող ճամբէն երկու կիներ կը քալէին անձայն։

Անոնք կը կրէին երկար քողեր, ծամակալներով ագուցուած իրենց ճակատներուն վրայ, ու հագած էին բեթղեհէմցի կիներու յատուկ գունագեղ պատմուճաններ։ Մինչ անոնցմէ մէկուն ծանր ու գանդաղ քալուածքը տարիքոտ կին մը ըլլալը կը մատնէր, միւսը, ընդհակառակը, ունէր երիտասարդուհիի մը թեթեւ ու կենդանի շարժումները։

Վերջինս մէկ կողմ առաւ քողը, աւելի աղէկ տեսնելու համար շրջապատի համայնապատկերը։ Ան ետ կը դառնար երբեմն ու կը դիտէր Բեթղեհէմը, ո-

րուն սպիտակափայլ տուները երկու բլուրներու վրայ հիմնուած էին։

Մէկ կողմը, ահա՛, Բոսի արտը, ու անոր մօտիկ՝ այն բլրակը, որուն վրայ կը գտնուի Պէյթ-Սահուր գիւղը։ Հեռուն՝ Մովաբի լեռնաշղթային լերկ ժայռերը կ՚երկարեն իրենց մոյգ կապոյտ ու մանիշակագոյն ստուերները։ Հովիտին մէջ,. ինչպէս բլուրներու կողերուն վրայ, ձիթատունկերն ու թզենիները պճնուած են փափուկ կանաչութիւնով մը, զոր չէ ցամքեցուցած տակաւին Պաղեստինի կիզիչ արեւը։ Վայրի շուշաններ և սիգաբոյսեր կը ծածկեն հողը, որոնք, շոյուելով զեփիւռէն, կը ծփան վէտ վէտ ալիքներու նման։ Հարսնուկներ կը տարածեն իրենց հրավառ ծիրանիները մարգագետիններու կանաչ պաստառին վրայ։

Այդ մարգագետիններէն մէկուն մէջ հովիւ մը կ՚արածէ իր ոչխարները, գլուխը ծածկած սեւ լաթով մը ու ոչխարենի մը ձգած ուսերուն վրայ։ Անիկա ձեռքը բռնած ունի ժանտաթզենիէ գաւազան մը որով կը կառավարէ իր հօտը։

Բայց այդ միջոցին հովիւը իր ակնարկները յամառօրէն կը սեւեռէ դէպի արեւոտ ճամբան, ուրկէ կ՚առաջանան երկու սիլուէթներ...։

Անիկա ուժեղ է, լայնալանջ ու երիտասարդ. քաջառողջ առնականութիւն մը կը կարդացուի անոր սէգ նայուածքին մէջ։

Տարիքոտ կինը, անցնելով հովիւին քովէն, ժպիտով մը կը բարեւէ զայն, մինչ երիտասարդուհին չտեսնել ձեւացնելով անդին կը դարձնէ գլուխը։

— Ինչո՞ւ այդպէս կը վշտացնես Մաթիասը, աղջի՛կս, կը հարցնէ տարիքոտ կինը, երբ կը հեռանան

քիչ մը, թարմատի ընկերուհիին վրայ բարձրացնելով իր հեզիկ ու բարի աչքերը։

Աղջիկը չի պատասխաներ անմիջապէս ու կ'արագացնէ իր քայլերը։ Ապա կ'ըսէ կտրուկ.

— Ի՞նչ պէտք ունէր մեր ճամբուն վրայ կենալու։

— Եւ սակայն հօրեղբայրդ կ'ուզէ այս ամուսնութիւնը, Հաւէթ, ու դուն չես կրնար դիմադրել անոր կամքին...։ Ասկէ զատ Մաթիաս բարի տղայ մըն է, ուղղամիտ ու աննենգ, ու կը սիրէ քեզ...։ Ես ուրախութեամբ պիտի վստահէի անոր քու ապագայ բախտդ ու երջանկութիւնդ, աղջի՛կս։

Այս անգամ աղջիկը չպատասխանեց բնաւ, ու երկուքը շարունակեցին Երուսաղէմի ճամբան, առանց բառ մը փոխանակելու։

Տասներկու տարիներ բոլորած էին այն օրէն, երբ փոքրիկ Հաւէթ այցելած էր Բեթղեհէմի քարայրին։ Ծննդեան առտուան յիշատակը լոյս մը կաթեցուցած էր անոր դաժան մանկութեան վրայ...։

Հաւէթ մեծցած էր այնուհետեւ հնազանդ ու խելացի, առանց ոեւէ ընդդիմութիւն ցոյց տալու իրմէ պահանջուած ծառայութեանց մէջ։

Բայց ժամանակէ մը ի վեր հօրեղբօրը կինը, բարի Սառան, փոփոխութիւն մը կը նշմարէր անոր վրայ, ինչ որ կ'անհանգստացնէր զինքը...։

Հաւէթ այլեւս նոյն խանդավառութեամբ չէր կարդար Ս. Գիրքը և ոչ ալ կ'արտասանէր այն աղօթքները, զորս բարեպաշտ հրէուհի մը պէտք էր կրկնէր ամէն օր։ Այն մանր դրամներով, զորս երբեմն գաղտնաբար անոր ձեռքին մէջ կը սահեցնէր, անիկա անուշահոտութիւններ ու շպարներ կը գնէր, ու

ամէն ճարտարութիւն գործ կը դնէր նոր փայլ մը աւելցնելու համար իր գեղեցկութեան վրայ։

Հռութ գեղեցիկ էր, ու ինք գիտէր ասիկա։ Գիտէր նաեւ թէ Բեթղեհէմի աղջիկներէն ո՛չ մէկը կրնար հետը մրցիլ իր շնորհով ու թարմութիւնով, ու հաճոյք կը զգար այն կնամիծար ակնարկներէն զորս կը կարդար երիտասարդներու աչքերուն մէջ, եւ յաղթանակներու ու հաճոյքներու անզուսպ փափաք մը կ՚արթննար սիրտին մէջ։

Նաթան, որ ա՛լ դէշ չէր վարուեր Հռութի հետ, քանի ճարպիկ և ուժեղ աղջիկ մը եղած էր ան, կը զգար թէ ժամանակը եկած հասած է այլեւս։ Օրէնքը չէր ներեր առանց ամուսինի ձգել իսրայելացի դեռատի աղջիկ մը։ Այն ատեն Նաթան իր ընտրութիւնը կայացուց Մաթիասի վրայ, որ իր լաւագոյն հովիւներէն մէկն էր։ Այսպէսով Հռութ պիտի շարունակէր իր տան անդամը մնալ ու տեղ գրաւել իր աղախիններուն մէջ։

Երբ այս մասին խօսք բացուեցաւ առաջին անգամ, Հռութի արիւնը ցամքեցաւ երակներուն մէջ։

Ամուսնանա՞լ խեղճուկրակ հովիւի մը հետ, կը նշանակէր թաղել իր թարմագեղ երիտասարդութիւնը Պէյթ-Սահուրի ողորմելի հիւղակներէն մէկուն մէջ, կը նշանակէր՝ աննշան աղախին մը դառնալ ընդմիշտ։

Այս դաժան հեռանկարին առջեւ կ՚ըմբոստանար Հռութ իր ամբողջ էութեամբ։ Չկրնալով սակայն ետ կեցնել Նաթանը իր մտադրութենէն, գէթ ժամանակի երկարաձգում մը խնդրեց անկէ։ Առանց ոեւէ առարկութեան հաւանեցաւ ատոր հօրեղբայրը։

Մինչ դեռատի աղջիկը կը մօտենայ Երուսաղէ-

մի, ուրիշ բանի վրայ չի մտածեր, բացի իրեն սպասող դառն ճակատագիրէն, որմէ ազատելու համար փախուստէ զատ ուրիշ միջոց չի գտներ։ Այդ բանը դժուար պիտի չըլլար Երուսաղէմի մէջ։ Պիտի կրնար այնտեղ կերպով մը փախուստ տալ և խուսափիլ Սառայի տեսութենէն։

Այս գաղափարը երթալով կը մխուէր ուղեղին մէջ ու կը սկսէր փորձել զինք բուռն կերպով . . . ։ Եթէ անգամ մը ձեռքէ փախցնէր առիթը, պիտի չը ներկայանար իրեն այլեւս . . . ։

Հակառակ կեանքի մասին իր անփորձութեան, Հռութ աղօտակի կը նախազգայ թէ ինչ վտանգներ դարանակալ կը սպասեն իրեն, և սակայն կը պատրաստուի դիմագրաւել անոնց։ «Ամէն բանի պատրաստ եմ, կ'ըսէ ինք իրեն, այո՛ ամէն բանի, բացի այդ ամուսնութենէն, որ զիս աղախիններու անարգ աստիճաններուն պիտի հաւասարեցնէ»։

Ներքին ձայն մը, սակայն, կը մատնանշէ այն վտանգներն ու փորձութիւնները որոնց դիմագրաւել պիտի ստիպուի ինք . . . ։ Պիտի իյնայ թերեւս խիստ տիրոջ մը ձեռք, որ գերիի մը պէս պիտի վարուի հետը ու իր հաճոյքներուն խաղալիք պիտի դարձնէ զինք . . . ։

Հռութ կը խեղդէ իր մէջ այդ երկչոտ ձայնը։ Չէ՞ պատահած որ երբեմն գերուհիներ ալ թագուհիներ դարձած ըլլան . . . ։ Չի՞ կրնար ըլլալ որ ինք ալ անոնց պէս յաղթանակներ շահի ապագային իր գեղով ու հրապոյրներով . . . ։

Որոշումը տրուած վերջացած է. այսօր իսկ փախուստ պիտի տայ։

— Ահաւասի՛կ Երուսաղէմը, կ'ըսէ բարեպաշ-

տուհի Սառա, ու երեսի վրայ իյնալով կ'երկրպագէ։ Նոյնը կ'ընէ Հռութ մտացիր։ Անիկա ո՜րքան հեռացած է հիմա այն բարեպաշտիկ խոհերէն որոնք կ'արթըննային երբեմն իր մէջ Սուրբ Քաղաքին ի տես։

Երկինքի անամպ կապոյտին տակ կը փողփողին շէնքերու ճերմակ գմբէթներն ու Երուսաղէմի վաթսուն աշտարակները, որոնք կը տիրեն քաղաքի պարիսպներուն։ Աջ կողմը Տաճարը կը ծածկէ Մորիա լեռը իր հսկայ շինուածքներով, ու բազմաթիւ գաւիթներու ետին իր մարմարէ ու ոսկիէ ճակատը վեր կը վերցնէ Հիէրոնը, որուն ներքեւ կը հանգչի Սըրբութիւն Սրբոցը։

— «Ո՜րքան սիրելի են յարկերդ, ո՜վ Տէր, կը մրմնջէ Սառա, քու գաւիթներո՜ւդ կը ցանկայ ու կը կարօտի հոգիս»։

Երկու կիները աջ կողմը կը ձգեն Սելովամի աւազանը, ու պարիսպին տակէն անցնելով կը մըտնեն քաղաք։

Պասեքի տօնին առթիւ Երուսաղէմ այցելողներու խայտաբղէտ ու աղմկող բազմութիւն մը կը լեցընէր փողոցներն ու քառուղիները։ Սառա շտապով կը յառաջանար նեղ փողոցներէ, որոնք խափանուած էին ուխտաւորներով և ուղտերու և էշերու կարաւաններով։

Անոր ետեւէն կը քալէր Հռութ, փախուստ տալու յարմար վայրկեանին սպասելով։ Ուխտաւորներու ալիք մը դուռնէ մը ելլելով իրարմէ բաժնեց երկու կիները։

— Ահաւասի՜կ յարմար պահը, խորհեցաւ Հռութ։

Ու դարձ մը ընելով փողոցին անկիւնէն՝ փախաւ, ու արագ քայլերով վազել սկսաւ։ Բան մը չէր

երեւեր իր աչքին, միայն կը ջանար կարելի եղածին չափ ընդլայնել իր ու Սառայի միջեւ եղած անջրպետը։

Յանկարծ ընդհարեցաւ ուխտաւորներու խումբի մը, որ հակառակ կողմէն դէպ իրեն կը յառաջանար։ Հռութ բնազդաբար վեր վերցուց գլուխը, եւ մինչ կը պատրաստուէր ներում խնդրել, մէկէնիմէկ մարեցան բառերը իր շրթունքներուն վրայ . . . ։

Այդ մաքրափայլ անուշ դէմքը, շրջանակուած ճերմակ քողով մը, այդ նշաձեւ հմայիչ աչքերը, որոնք զինքը կը դիտէին քաղցրութեամբ, օտար չէին կարծես իրեն . . . ոչ ալ կերպարանքը այդ արհեստաւորին՝ որ դեռատի կնոջ քով կեցած էր . . . ։

Ու միտքի արագութեամբ մը, Հռութ, տեսաւ վերստին Բեթղեհէմի քարայրը՝ լուսաւորուած առտուան շողով, եւ Մանուկը՝ գրկած իր դողդոջուն բազուկներուն վրայ . . . ։

Այո՛, նոյնինքն Նազարէթցի Մարիամն էր այդ կինը, եւ միւսը՝ հիւսն Յովսէփը, որոնք իր դէմ կեցած էին։

Բայց ո՞ւր էր Յիսուս . . . ։

Ըսաւ աղջիկը վեհերոտութեամբ.

— Ես Հռութն եմ, Բեթղեհէմցի Հռ՛ութը . . . ։

Մինչ կը խօսէր այսպէս, նշմարեց որ արցունքով ողողուած էր Մարիամի դէմքը, ու խորունկ ծալք մը ձեւացած էր Յովսէփի խորշոմած դէմքին վրայ։

— Ի՞նչ ունիք թոթովեց, դժբախտութի՞ւն մը արդեօք պատահեցաւ ձեզ։

Այն ատեն անոնք ալ ճանչնալով Հռութը, պատմեցին իրենց հնհնուքին պատճառը։ Յիսուս, որ Պասեքի տօնին առթիւ Երուսաղէմ եկած էր իրենց հետ,

կորսուա՞ծ էր հիմա։ Երբ ուխտերնին կատարելէ ետք ճամբայ ելած էին դէպի Նազարէթ, ու քալած էին ամբողջ օր մը, նշմարած էին որ չկար Մանուկը...։

— Մենք կը կարծէինք թէ, ըսաւ Յովսէփ, մեր ազգականներուն կամ ծանօթներուն մէջ կը գտնուի Ան։

— Ահա երեք օրէ ի վեր կը փնտռենք զԱյն, աւելցուց Մարիամ։

Այս պարզ խօսքերուն տակ թաղնուած վիշտն ու տագնապը յուզեցին Հռութը...։ Մարիամի տառապանքը, մանաւանդ, կը բզքտէր անոր սիրտը։

— Պէ՛տք է, սակայն, գտնել պզտիկը, ըսաւ ան վճռապէս. ես ալ կ'երթամ ահա՛ փնտռելու զԱյն ձեզի հետ։

Ու առանց երկար սպասելու՝ Հռութ փնտռտուքի ելաւ քաղաքին մէջ։

Աւա՜ղ, կը մօտենար իրիկունը և հորիզոնը կը գունաւորուէր արդէն ծիրանի ու ոսկի երանգներով, ու տակաւին մէջտեղ չկար Յիսուս...։

Հռութ, սպառած յոգնութենէ, բայց միտքը դնելով չհեռանալ բնաւ Երուսաղէմէն՝ մինչեւ որ չգտնուէր Մանուկը, Մարիամի ու Յովսէփի ետեւէն Տաճար մտաւ երեկոյեան աղօթքը ընելու։

Երբ կ'անցնէր Հեթանոսաց Գաւիթէն, հոն հաւաքուած բազմութիւն մը իր ուշադրութիւնը գրաւեց։

Երկար ու ճերմակ մօրուքով ռաբբիներ ծռած էին պատանիի մը վրայ, որ, նստած անոնց մէջտեղ, ջինջ ու լուրջ ձայնով մը կը խօսէր հետերնին։

Վսեմ ու ազդու էին, անշուշտ, Անոր խօսքերը ինչու որ օրինաց վարդապետները, որոնք կ'ուն-

կընդրէին ու կը հարցափորձէին Մանուկը, յափշտակուած էին կարծես Անոր պատասխաններէն . . . ։

Հռութ մօտեցաւ։

Իր փնտռածն ալ տարեկից էր այդ մանուկին, որ հագած էր Նազարէթցի պատանիներու յատուկ գծաւոր պատմուճան մը։ Արդեօք ա՞ն էր Յիսուսը . . .։

Երբ բաւական մը մօտեցաւ, ու մարը մտնող արեւին լոյսով տեսաւ պատանիին դէմքը, չկասկածեցաւ այլեւս . . . ։

Ա՛ն միայն կրնար ունենալ այդ աննման շնորհն ու այդ անուշիկ նայուածքը, այնքան նման Մարիամի նայուածքին . . . ։

Հռութ ետ կը դառնար կանչելու համար Յիսուսի ծնողքը, երբ նշմարեց որ անոնք ալ հեռուէն ճանչցած էին Մանուկը, ու կը փութային Անոր քով . . .։

Մարիամ թէեւ չափազանց ուրախ զաւակին գտնուելէն, այսու հանդերձ քանի մը մեղմ դիտողութիւններ ըրաւ։

— Որդեա՛կ, ըսաւ, ի՛նչ ըրիր մեզ. ո՜րքան տագնապեցանք հայրդ ու ես, ու փնտռեցինք քեզ։

— Ինչո՞ւ համար կը փնտռէիք զիս, պատասխանեց Յիսուս, չէի՞ք գիտեր թէ Հօրս տունը պէտք էր որ ես ըլլայի։

Այս խօսքերը ըսած ատեն՝ իր նայուածքը, անցնելով Մօրը գլխուն վերեւէն, ինկաւ Հռութին վրայ, որ քիչ մը ետեւ կեցած էր։

Հռութ սարսռաց այդ նայուածքէն որ կը թափանցէր իր ամբողջ էութեան խորը։ Ան կը զգար թէ Յիսուս գիտէր իր միտքէն անցածը ու կը կարդար մինչեւ իր հոգիին ամենախորունկ ծալքերը . . . ։ Զղջաց անմիջապէս իր յղացած ունայնամիտ փա-

փաքներուն վրայ, ու չկրնալով դիմադրել Յիսուսի այդ նայուածքին՝ շառագունեցաւ ամօթէն, ծռեց գլուխը և փախուստ տուաւ անմիջապէս . . . ։

Քանի մը օր ետք Նաթան կանչել տուաւ իր եղբօր աղջիկը, որ նոր վերադարձած էր Երուսաղէմէն, ու Մաթիասի ներկայութեան յայտնեց թէ անպայման պէտք է ընդունէր հովիւը իբրև ամուսին։

Մաթիաս, սիրտը յոյսով ու երկիւղով լեցուած, յուզումով կը սպասէր Հռութի պատասխանին . . . ։

Աղջիկը դարձաւ դէպի հովիւը ու ըսաւ անոր քաղցրութեամբ.

— Քու կինդ պիտի ըլլամ ես . . . ։ Թո՛ղ մեր հայրերուն Աստուածը օրհնէ մեր ամուսնութիւնը, ու շնորհէ ինծ ըլլալ հաւատարիմ՝ Սառայի նման, ու իմաստուն՝ Ռեբեկայի նման։

Ու շնորհալի համարձակութեամբ մը իր ձեռքը դրաւ Մաթիասի ձեռքին մէջ։

* * *

Պասեքը դարձեալ կը տօնուի Երուսաղէմի մէջ։

Տաճարին դուռներուն առջև կին մը կը յառաջանայ, մտածկոտ ու քայլամոլոր, ու վարանումով մը կանգ կ՚առնէ յանկարծ . . . ։

Անխնամ են իր հագուստները ու տեղ տեղ պատռած։ Իր դէմքը, առանց սակայն պառաւի մը դէմքը ըլլալու, թարշամած է արդէն ու խոր կնճիռներով ակօսուած . . . ։ Իր սև աչքերը, բոլորուած կապոյտ շրջագիծերով, մթին ու անորոշ ակնարկները կ՚արձակեն։

Այս ողորմելի արարածին մէջ ո՞վ պիտի ճանչնար Հռութը՝ Բեթղեհէմի ամենէն գեղանի աղջիկը...։

Եւ սակայն նոյնինքն Հռութն է ան։

Մաթիասի հետ ամուսնանալէն ետք խաղաղ և երջանիկ կեանք մը վարած էր ան։ Թէև մատղաշ տարիքի մէջ մեռած էին իր քանի մը զաւակները, բայց մնացած էին տակաւին երկուքը, Ռուբէնն ու Իսմայէլը, որոնք ուրախութիւնն ու պարծանքն էին իր մայրական սիրտին։

Տասնըհինգ տարիներ բոլորած էին գրեթէ Մաթիասի հետ իր ամուսնութենէն ի վեր, երբ սաստիկ տենդ մը զգետնեց ու մահացուց զայն քանի մը օրուան մէջ։

Հռութ անկեղծ արցունքներով ողբաց իր կեանքին խոնարհ ընկերը։

Ռուբէն, հակառակ իր փոքր տարիքին, կրցաւ շարունակել իր հօրը աշխատանքը։ Ինք ալ Մաթիասի պէս չարքաշ էր, պարզ ու բարի, և Հռութ իր յոյսը դրած էր աշխոյժ ու աշխատասէր այս պատանիին վրայ։ Նոյն ատեն սիրով կապուած էր փոքրիկ Իսմայէլին, իր կրտսերագոյն զաւկին, զոր կը մեծցընէր անբաժան իրմէ։

Այս վերջինս ճիշդ ու ճիշդ մօրը կը նմանէր։ Ան ունէր միևնոյն հրապուրիչ դիմագիծերը ու միևնոյն սևաթոյր աչքերը և համարձակ նայուածքը... և Հռութ կը հպարտանար՝ խորհելով թէ Բեթղեհէմի մանուկներուն մէջ ամենէն գեղանին էր իր Իսմայէլը։

Այդ տարիներուն վախճանեցան Նաթան և իր կինը Սառա։

Իբրև վարձք իր աշխատութեանց՝ Նաթան քա-

նի մը ոչխար ու հողի կտոր մը կը թողուր իր եղբօր տղջկան։ Այս համեստ ժառանգութիւնը կ՚ազատէր այրին ապագայի հոգերէն և թոյլ կու տար քիչ մը հանգիստ շունչ առնել։

Հօրը մեռնելէն գրեթէ երեք տարի ետք Ռուբէն ալ հիւանդացաւ։ Դանդաղ տենդ մը կը սպառէր զայն կամաց կամաց՝ ցամքեցնելով անոր մէջ կեանքի բոլոր աղբիւրները։ Ուշադիր խանդաղատանքով մը խնամեց զայն Հռութ, բայց անզօր մնացին իր խնամքները, եւ ամրան իրիկուն մը շիջաւ Ռուբէն, ձեռքը դրած մօրը ձեռքերուն մէջ։

Երբ հողին յանձնուեցաւ իր անդրանիկ որդին, Հռութ կուրծքին վրայ սեղմեց Իսմայէլը, ու ըսաւ.

— Դո՛ւն գոնէ մնացիր ինծի, զաւակս։

Անցան նաեւ երկու տարիներ։

Իսմայէլ կը մեծնար ու կը հասնէր այն տարիքին ուր մեռած էր իր եղբայրը, երբ իրիկուն մը, հովիւներ ուսերնուն վրայ առած տուն բերին զայն, ու անզգայ վիճակի մէջ յանձնեցին իր մօրը։

Ծղան հօտէն դուրս ելած ոչխարի մը ետեւէն վազած ժամանակ ինկած էր խորխորատի մը մէջ և գլուխը զարնուած էր ցից ժայռերու։

Իսմայէլ նոյն գիշերն իսկ հոգին աւանդեց մօրը թեւերուն վրայ, առանց ուշը վրան գալու։

Այնուհետեւ մայրը, խելակորոյս, փակուեցաւ իր բնակարանին մէջ...։

Իրիկունները, այն համատարած լռութեան մէջէն, որ կը տիրէ գիւղերու վրայ՝ երբ աւարտին դաշտային աշխատանքները, երկար վայնասուններ կը լսուէին Պէյթ-Սահուրէն։

Հռութն էր որ, Ռաքէլի նման, կու լար իր վա-

ղամեռիկ զաւակներուն վրայ ու չէր ուզեր մխիթարուիլ, վասնզի չկային անոնք այլեւս . . . ։

Կը մօտենային Պասեքի օրերը։

Բնազդական սովորութենէ մը եւ կամ գուցէ ներքին խորհրդաւոր ձայնէ մը մղուած՝ դուրս ելաւ Հռութ իր մենաւոր բնակարանէն, ու ճամբայ ինկաւ դէպի Երուսաղէմ։

Բայց քանի կը մօտենար Սուրբ Քաղաքին՝ այնքան կը դանդաղէին իր քայլերը։

Անիկա դադրած էր այլեւս աղօթելէ . . . ։ Այն անողոք Աստուածը, որ հարուածած էր զինք անխընայ, հեռացած էր այլեւս ու գրեթէ օտար էր իրմէ։

Ի՞նչ ըրած էր ինք կրելու համար այսքան դաժան փորձութիւն մը։ Չէ՞ որ համակերպած էր անտրտունջ այն աննշան ու տաժանելի վիճակին, որ պարտադրուած էր իրեն մանկութենէն ի վեր, ու իր ամբողջ կեանքը անցուցած էր Տիրոջ օրէնքներուն հպատակութեան մէջ... ու Տէրը այսպէս անգթօրէն պատուհասած էր զինքը, որպէս թէ մեծ պատժապարտ մը եղած ըլլար։ Ի՞նչ ընելու պիտի երթար Տաճար, եթէ ոչ՝ իր դառնակսկիծ վիշտը և յուսահատութիւնը անգամ մըն ալ պոռթկալու Աստուծոյ երեսին։

Հոգին լեցուած այս դառն խոհերով՝ Հռութ հասաւ Տաճարին դրան առջեւ. ապա, վայրկեանի մը վարանումէ ետք, հեռացաւ անկէ, առանց ուշադրութիւն դարձնելու շուրջի ժխորին։

— Տեղ բացէ՛ք, ըսաւ մէկը, հիմա ասկէ պիտի անցնի թափօրը։

Այրին սթափելով իր խոհերէն, վեր վերցուց գլուխը, ու սկսաւ չորս կողմը նայիլ։

— Ի՞նչ թափօրի մասին կը խօսին . . . ու ո՞վ պիտի անցնի ասկէ . . . ։

Ինքնաբերաբար շրթունքներէն թռած այս հարցումին վրայ, անոր կողմը դարձաւ քիչ առաջ խօսող մարդը․

— Ի՜նչ, ըսաւ, դո՛ւ միայն կաս Երուսաղէմի մէջ, ու անտեղեակ ես վերջին անցուդարձերուն։ Չե՞ս գիտեր թէ Նազարէթցի Յիսուսը, որ մարգարէ մըն էր, զօրաւոր՝ խօսքով ու գործքով Աստուծոյ և ժողովուրդին առջեւ, քահանայապետներու և իշխաններու ձեռքով մատնուեցաւ Պիղատոսին՝ դատապարտուելու համար խաչի մահուան . . . ։ Մենք կը յուսայինք թէ Անիկա պիտի փրկէ Իսրայէլը։ Ան է հիմա որ, կրելով իր խաչը, դէպի Գողգոթա կը յառաջանայ. ահաւասի՛կ։

Հռութի աչքերը մթնեցան և ծունկերը սկսան կթոտիլ։

Ինք այդ անունով ուրիշ մէկը չէր ճանչնար, բացի Մարիամի Որդիէն, զոր չէր տեսած այլեւս Տաճարի պատահարէն ի վեր . . . ։ Սակայն մինչեւ Բեթղեհէմ հասած էր արդէն Անոր հրաշագործութիւններուն արձագանգը, առանց իրեն զարմանք պատճառելու, վասնզի գիտէր թէ Մեսիան էր Ան։

Ու հիմա այդ մարդը կ'ըսէ՝ թէ պիտի խաչուի՜ Յիսուս . . . ։

Ի՜նչ, խաչի զարհուրելի ու անարգ տանջանքներո՞ւն արժանի էր միթէ Մեսիան . . . ։

Հռութ քարացած մնաց կեցած տեղը։

Ուժգին հրմշտուք մը տեղի ունեցաւ յանկարծ բազմութեան մէջ, ու ինք մղուեցաւ նեղ փողոցին մէկ անկիւնը։ Հռովմայեցի զինուորներ կոպտու-

թեամբ կը հեռացնէին իրենց անցքին վրայ գտնուող մարդիկը . . . ։

Անոնց ետեւէն երիտասարդ մը կը քալէր՝ նըշխարակ ամբոխի ատելավառ աղաղակներուն ու կորացած ծանր խաչի մը բեռին տակ . . . ։

Անոր ճակտին դրուած էր փուշերէ հիւսուած պսակ մը, ու դէմքը ծածկուած էր արիւնով ու հարուածներու կապոյտ հետքերով . . . ։

Քիչ մը անդին կեցած էին քանի մը կիներ, որոնք արցունք կը թափէին դատապարտեալին անցքին վրայ։

Անոնց մէջ Հռութ ճանչցաւ Մարիամը . . . ։ Անոր դէմքին վրայ գերբնական խաղաղութիւն մը դրոշմուած էր, հակառակ իր կրած հոգեկան անպատմելի տագնապներուն։

Եւ Յիսուս անցած պահուն կաթոգին ակնարկ մը ուղղեց դէպի իր Մայրը . . . ։

Այն ատեն անդիմադրելի կարեկցութիւն մը զգաց Հռութ, ու, արհամարհելով զինուորներու սպառնալիքները, ճեղքեց ամբոխը ու միացաւ Մարիամը շրջապատող կիներուն, և անոնց ընկերացաւ մինչեւ Գողգոթա։

Օրուան վեցերորդ ժամն էր։

Խաչին քով, ուրկէ կախուած էր իր Որդին, կուլար Մարիամ . . . ։ Իր մօտ կեցած էին Յովհաննէս ու իրեն ընկերացող կիները։

Քանի մը քայլ անդին կեցած էր նաեւ Հռութ, ու խորունկ արգահատանքով մը կը դիտէր Յիսուսի Մայրը։

Ո՜հ, ի՜նչ վիշտ կրնար հաւասարիլ Անոր վիշտերուն . . . ։

Ինք, Հռութ, կրցած էր-գէթ ամոքել իր գաւակներուն հոգեվարքը, խնամքով ու գորովով շրջապատելով զանոնք՝ մինչեւ իրենց վերջին շունչը . . . ։

Իսկ Մարիամ անկարող էր բան մը ընել, բայց միայն՝ կենալ անշարժ իր խաչուած զաւկին կախաղանին քով . . . ։

Անցորդները կ՚անարգէին Յիսուսը՝ գլուխնին շարժելով ու ըսելով.

— Դո՛ւ որ կը քակէիր Տաճարը ու երեք օրէն կը շինէիր զայն, ապրեցո՛ւր հիմա ինքզինքդ ու վար իջի՛ր խաչէդ վրայէն։

Քահանաներն ու իշխաններն ալ, միացած դըպիրներուն, կը ծաղրէին ու կ՚ըսէին.

— Ուրիշները փրկեց իր անձը չի կրնար փրկել…։

Զինուորները, իրենց կարգին, կը ծաղրէին Յիսուսը։ Անոր հանդերձները մէջերնին բաժնելէ ետք՝ մօտեցան ու լեղիով խառնուած քացախ մատուցին Անոր պապակած շրթունքներուն, ըսելով.

— Եթէ Հրեաներուն թագաւորն ես, փրկէ՛ անձդ . . . ։

Հռութ ուզեց, ինչ որ ալ ըլլար, ազատել Մարիամը այս եղերական տեսարանէն, ու արգիլել զԱյն լսելէ իր Որդիին ուղղուած անգութ անարգանքները։

Նոյն այդ պահուն կը լսուէր Յիսուսի ձայնը.

— Հա՜յր, կ՚ըսէր, ներէ՛ ատոնց, վասնզի չեն գիտեր ի՛նչ կը գործեն։

Բայց Հռութ չէր կրնար հասկնալ այս խօսքերուն իմաստը . . . ։ Ան, ընդհակառակը, բոլոր սրտով կը ցանկար որ երկինքէն կրակ մը իյնար ու լափէր

այդ վայրագ դազանները․ կը ցանկար որ երկիրը բացուէր եւ կուլ տար զանոնք, եւ, յիշելով Սուրբ Գիրքին էջերը, ուր կարդացած էր յաճախ ամբարիշտներու սահմանուած պատուհասները, գալիք վըրէժխնդրութեան մը կը սպասէր անհամբեր։

. . . Նորէն լսուեցաւ Յիսուսի ձայնը․

— Ո՜վ կին, ահա՛ քու որդիդ։ Ահա՛ քու մայրդ...։

Հռութ իր արտասուալից աչքերը դէպի խաչը վերցուցած էր բնազդաբար . . .։ Եւ ահա՛ Յիսուսի աստուածային նայուածքը, մահուան ստուերով պատուած, կանգ առաւ իր վրայ . . .։

Այն ատեն յանկարծահաս լոյս մը փայլատակեց իր միտքին մէջ ու ըմբռնեց փրկագործութեան հրաշալի խորհուրդը։ Սորվեցաւ Հռութ՝ թէ Յիսուս կը մեռնէր իրեն համար, սորվեցաւ՝ թէ Ան կը սիրէր զինքը, եւ որ աւելին է, սորվեցաւ՝ թէ Յիսուս ինքն իսկ է ՍԷՐԸ, ստեղծագործ ու փրկարար, որ կ՚ամոքէ մեր՝ ոկար արարածներուս՝ տառապանքները, լուծելով զանոնք Ի՛ր տառապանքներուն մէջ . . .։

Կը շարունակէր երթեւեկել կոյր ու չար ամբոխը իր քովէն, բայց Հռութ այլեւս բան մը չէր տեսնէր, բան մը չէր լսեր . . .։

Յիսուսի ներկայութեամբ ու Անոր սիրովը գրաւուած էր ինք ամբողջովին, ու իր հոգին կ՚արբենար այն կենդանի ջուրի ակէն, ուրկէ այնքան տառապակոծ հոգիները պիտի գային անուհետեւ յագեցնել իրենց ծարաւը . . .։

Իրականացած էր մարդկային ազգի փրկութիւնը։

Յիսուսի մարմինը, խաչէն վար առնուելով, կը հանգչէր Մարիամի ծունկերուն վրայ . . .։ Ատենով

Բեթղեհէմի մէջ Հռութի տեսած երջանիկ Մայրը եղած էր հիմա վիշտերու Մայրը . . . ։

Երբ կիները զբաղած էին պատրաստելու Յիսուսի թաղումին համար պէտք եղածները, այրին խոնարհութեամբ նուիրեց անոնց իր ծառայութիւնը. գնաց ջուր բերելու, և օգնեց անոնց՝ հայթայթելու անուշահոտ խունկերն ու կտաւը, որով պիտի պատէին Փրկչին մարմինը։

Ապա, երբ ամէն ինչ վերջացաւ ու քար մը գլտորեցին Գերեզմանին դրան բերանը, Հռութ համարձակեցաւ մօտենալ վշտակիր Մօրը, ու գողտրիկ յարգանքով մը յենարան եղաւ Անոր կթոտ քայլերուն։

Այսպէս Հռութ Բեթղեհէմցին Սուրբ Կոյսին հետեւեցաւ դէպի Յովհաննէսի տունը, ու ըստ իր վաղեմի փափաքին, ցվերջ նուիրուեցաւ Անոր ծառայութեան, իրականացնելով իր մանկութեան գեղեցիկ երազը . . . ։

ԲԵԴՍԱՅԻԴԱՅԻ ԱՅՐԻՆ

ՀԵՐՈՎԴԷՍԻ չորրորդապետութեան ժամանակ Գալիլիայի Բեթսայիդա քաղաքին մէջ կ'ապրէր բարեպաշտուհի ու իմաստուն այրի մը՝ Սեմմա անուն։ Իր ամուսնոյն Սիմէոնի ժամանակէն անիկա կը փայլէր քաղաքի կիներուն մէջ, ու իր գեղեցկութեան համբաւը տարածուած էր Գեննեսարէթի ամբողջ ծովափը։

Բայց յորմէհետէ վախճանած էր իր ամուսինը, Սեմմա կամովին անձնատուր եղած էր առանձնութեան, և ուրիշ ճամբայ չէր ճանչնար, բացի ժողովըրդանոցի ու գերեզմանատան ճամբաներէն։ Աղքատնե՛րը միայն կրնային ամէն ժամանակ համարձակ մտնել իր տունը։ Սեմմա անոնց համար միշտ պահած ունէր արծաթ դրամ մը կամ ազնիւ բլիթ մը։

Արժանայարգ կինը այրիութեան երկար ու թափանցիկ քողին տակ, առանձնութենէ ու արցունքէ դալկացած դէմքով, Վիշտը կարծես կը մարմնաւորէր։ Գեղեցկութիւնը, սակայն, չէր խոյս տուած իրմէ, ու ամէնքը կը խոստովանէին՝ թէ անոր խօսքերուն հրապոյրը ու գեղգեղուն ձայնին հնչիւնը կ'եռապատկէին իր շնորհներուն պերճութիւնը։

Սակայն ամէն դիմողները ձեռնունայն չհանելուն իբրեւ հետեւանք՝ օր օրի սկսան պակսիլ ցորենն ու գարին շտեմարաններէն, ձէթն ու գինին՝ կարասներէն, և երբ օր մը Սեմմա սովորականէն աւելի գումար մը պահանջեց ծերունի Սալոմոնէն, որուն յանձ-

նուած էր իր դրամին մատակարարութիւնը, վերջինս սրտնեղեցաւ։

— Իրաւ որ խելացի գործ չէ ըրածդ, Սեմմա՛, ըսաւ։ Այս ընթացքով ամուսինիդ թողած համեստ կարողութիւնը պիտի փճացնես քիչ ժամանակէն, դուն ալ, քու կարգիդ, մուրալու պիտի ստիպուիս ապրելու համար։

— Աստուած մեծ է, պատասխանեց այրին. ինչպէս որ ես կը խնամեմ Թշուառները, ատանկ ալ Տէրը անխնամ չի թողուր զիս։

Այն ատենները ամբողջ Պաղեստինի մէջ տարածուած էր Նազարէթցի Յիսուսի հրաշագործութեանց հռչակը։ Կոյրերը կը տեսնէին, անդամալոյծները կը քալէին, բորոտները կը սրբուէին, մեռելները կ'ողջըննային ու ամէնքը ամէնուրեք Մարիամի Որդիին փառքը կը ներբողէին։

Սեմմա իր բարեպաշտ հոգիին խորը մեծ փափաք մը յղացաւ, այն է՝ անձամբ տեսնել Յիսուսը, Փրկի՛չը... իյնալ Անոր ոտքերուն, նուիրել իր այրիացած սրտի խոնարհ մեծարանքը և աղաչել՝ որ գայ Բեթսայիդա, սրբելու արցունքը խեղճերուն և բուժելու ցաւերն ու վէրքերը ախտաժէտներուն։ Ա՛հ սպառած էին իր միջոցները, ու անկարող էր ինք այլեւս կարօտեալներուն տալու որեւէ սփոփանք և օգնութիւն։

Բայց մեկնելու համար պէտք եղած դրամը չունէր։ Վաճառեց մնացած քանի մը չափ ձիթապտուղն ու ցորենը և վերջին կարասները ձէթին ու գինիին, էշ մը վարձեց ծերունի Սաղոմոնէն և ուրախ սրտով ուղեւորեցաւ դէպի Երուսաղէմ։

Հազիւ ասպարէզ մը ճամբայ կորած էր, երբ ուշադրութիւնը գրաւեց տեսարան մը, և արցունքով լեցուեցան իր աչքերը։

Դեռատի կին մը հետիոտն կը քալէր մեծ տաժանքով, երկամեայ մանուկ մը գրկած ու ձեռքէն բռնած կոյր ալեւորի մը, որ յոգնութենէն կը հեւար շնչասպառ։

— Ո՞ւր կ'երթաք այդպէս, հարցուց այրին։

— Աւա՜ղ. պատասխանեց երիտասարդուհին, Կափանաւում կ'երթանք, հոն մահամերձ է ամուսինս։ Անոր կը տանիմ իր հայրն ու որդին, որպէսզի չմեռած գէթ վերջին անգամ տեսնէ ու համբուրէ զանոնք։ Բայց, ինչպէս կը տեսնես, շատ աղքատ ենք ու այնքան յոգնած և ուժասպառ, որ կը վախնամ թէ չկարենանք ժամանակին հասնիլ մեր սիրական հիւանդին քով։

Այրին իջաւ անմիջապէս էշէն, հեծցուց ծերունին ու թոռնիկը, ու խնդրեց՝ որ երբ Կափանաւում հասնին, Բեթսայիդա տանին կենդանին ու յանձնեն իր տիրոջը՝ Սալոմոնին. և ինք բաժնուեցաւ խեղճերէն, խոյս տալու համար անոնց երախտագիտութենէն։ Ու սկսաւ աշխուժով առաջանալ, իր նոր բարեգործութիւնովը խանդավառ ու զօրացած։

Հասնելով աղբիւրի մը քով, հանգստանալու համար նստաւ քիչ մը հոն, և նշմարեց երկու մանկիկներ, որոնք դէպ իրեն կու գային լալով։

— Տղա՛ք, ինչո՞ւ կու լաք, հարցուց։

Պզտիկները հեկեկալով պատասխանեցին՝ թէ բան մը կերած չէին երկու օրէ ի վեր։

— Տէ՜ր Աստուած, մրմնջեց այրին, այս տարիքին մէջ և ա՜յսքան թշուառ . . .։

Ու իր բարեգործ ձեռքը մխեց կաշիէ քսակին մէջ, ուր պահուած էին վերջին քանի մը արծաթները։

— Զիս մինչեւ Երուսաղէմ հասցնելու դրամ կ'ունենամ տակաւին, ըսաւ իւրովի։

Բայց Սեմմա ճամբուն վրայ այնքան աղքատներու հանդիպեցաւ, որ երբ Սուրբ Քաղաքին դուռը հասաւ, քսակին յատակը պղինձէ փոքրիկ դրամ մը միայն մնացած էր։ Զայն ալ տուաւ շրջուն ջրավաճառի մը ու բաժակ մը ջուր խմեց։

— Ի՞նչ փոյթ կ'ըսէր բարեսիրտ այրին, Աստուած որ կը շինէ բոյներ թռչուններուն ու կը հայթայթէ հատիկներ անոնց սնունդին համար, երեսի վրայ չի թողուր նաեւ իր արարածը։

Շարունակելով ճամբան հասաւ Սեղովամի աւազանին մօտ։ Հոն նշմարեց երեք զինուորականներ, որոնք եռանդուն խօսակցութեան մը բռնուած էին։ Սեմմա մօտեցաւ անոնց ու ըսաւ մտովի.

— Այս մարդիկը թերեւս կարենան ցոյց տալ փնտռածս։ Ու հարցուց վեհերոտութեամբ.

— Կրնա՞ք ըսել՝ թէ ո՛ւր կը գտնուի Նազարէթցի Յիսուս Վարդապետը։

Զինուորականները այդ անունը լսածնուն պէս՝ ետ ետ քաշուեցան ու աներեւութացան։

Շատ չանցած՝ այրին աչքին հանդիպեցաւ համաքաղաքացի մը, Զեբեդիայի որդին ձկնորս Յակոբոսը, որ, Յիսուսի հետեւելու համար, հեռացած էր Բեթսայիդայէն։

Վերջինս ալ այրին ճանչցաւ.

— Սեմմա՛... դուն հո՞ս. ի՞նչ փնտռելու եկած ես այս անիծեալ քաղաքին մէջ։

Սեմմա պատասխանեց հանդարտօրէն.

— Նազարէթցի Յիսուսը, զոր չեմ տեսած տակաւին։

Յակոբոս անոր ձեռքէն բռնելով՝ անցուց Երուսաղէմի ոլորապտոյտ փողոցներէն ու տարաւ մինչեւ Արեմաթացի Յովսէփի պարտէզը, և այնտեղ գըտնուած վիմափոր գերեզմանը ցոյց տալով, ըսաւ ապշահար այրին.

— Հո՛ս է Վարդապետը։ Երէկ խաչեցին զԱյն։ Վաղը, սակայն, յարութիւն պիտի առնէ և շփոթի ու ամօթի պիտի մատնէ իր թշնամիները։

Ծունկի եկաւ իսկոյն այրին, և երբ Յակոբոս վերջին անցքերու և Յիսուսի Նահատակութեան սրտայոյզ նկարագրութիւնը կ՚ընէր, ան սկսաւ դառնապէս արտասուել։

Լացա՜ւ երկար, ու իր զգայուն հոգիէն բխած արցունքները ուղխօրէն կը հոսէին այտերն ի վար։

Սեմմա ամբողջ գիշերը հոն անցուց, Գերեզմանին մօտիկ, հսկելով ու աղօթելով, համոզուած՝ թէ կը տեսնէր ու կը լսէր զինք Յիսուս, զոր գտնելու եկած էր այնքան յոգնութեանց ու տաժանքներու մէջէն։

Միթէ Ան չէ՞ր ըսած. Ես եմ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ և ԿԵԱՆՔԸ։ Մահը հիմա վաղանցուկ երեւոյթ մը կը թուէր իրեն, ու ինք ապահովապէս պիտի տեսնէր Յիսուսը իր յաղթական փառքին մէջ։

Առտուան դէմ Սեմմա զգաց որ գարնանային մեղմ զեփիւռ մը կը շոյէր իր գլուխն ու դէմքը։ Անծանօթ ու հեշտալուր երաժշտութեան ձայներ կը հասնէին ականջին, ու կը կարծէր թէ երանաւէտ անմահութեան մը մէջ կը լուծուէր իր մարմինը։ Հիացումէ ու յափշտակութենէ լայնցած իր աչքերը

իրական բաներ մը նշմարեցին։ Աստուածային անուշ ձայն մը, որ կը թուէր միաժամանակ լսուիլ թէ՛ վիմափոր գերեզմանէն ու շրջակայ հովիտներէն, թէ՛ երկրէն ու երկինքէն, միջոցը կը լեցնէր ու կը գոչէր.

— Սեմմա՜, Սեմմա՜ . . .

Սեմմա, շնչասպառ ու խելայեղ, ոտքի ելաւ՝ ձեռքերը տարածուած, շրթունքները կիսաբաց ու վերստին ինկաւ կարծր գետնին վրայ։

Յիսուս լսած էր այրին ձայնը ու տուած էր անոր պարգեւներու լաւագոյնը՝ իրեն հետ յարուցանելով անոր հոգին ու ներս մտցնելով լուսափայլ դուռներէն յաւիտենական կեանքին . . .

ՄՈԳ-ԹԱԳԱՒՈՐԻ ԹՈՌՆՈՒՀԻՆ

Երբ Արեւելքի Մոգ-Թագաւորներէն մէկը, Մելքոն, Բեթղեհէմի մէջ Մանուկ Յիսուսի երկրպագելէն ետք իր հայրենիքը դարձաւ, ամենուն աւետեց գալուստը Մեսիային, որուն աստուածային թագաւորութիւնը յայտնուած էր նորանշան Աստղին հրաշալի երեւումովը։

Մինչեւ իր խոր ծերութիւնը հաւատարիմ մնաց ան իր հաւատքին։ Իր ամենամեծ հաճոյքն էր՝ այդ հրաշապատում ճամբորդութեան նկարագրութիւնը ընել շարունակ իր թոռնուհիին, փոքրիկ Միւռայի, որուն տուած էր անունը իր կողմէ Մանուկ Յիսուսի ներկայացուած խորհրդաւոր նուէրին(*)։

Միւռայի խոշոր սեւ աչքերը կը շողային յափշտակութեամբ ու կը ցոլացնէին կարծես նոյն այն խորհրդաւոր լոյսը, որ երբեմն ճառագայթած էր հրաշալի Աստղէն։ Եւ այսպէս փոքրիկ տարիքէն սկսեալ Միւռայի սիրտը լեցուեցաւ սիրովը Յիսուսի, որ ըսած էր. «Այդպիսիներո՛ւնն է երկինքի արքայութիւնը»։

Եւ եղաւ որ ծերունի Մոգ-Թագաւորը փակեց աչքերը յաւիտենական քունով ու այն խաղաղութեան մէջ, զոր հրեշտակները երգած էին Փրկչի օրրանին վերեւ։

(*) **Միւռա** կը նշանակէ **Զմուռս**։

Իր զաւակները որոշեցին հեռանալ իրենց հայրենիքէն ու երթալ բնակիլ այն երկիրը, ուր ապրած էր Մեսիան։ Ու այդպէս ալ ըրին, հետերնին տանելով իրենց գանձերը ու իրենց ամենէն թանկագին գանձը՝ Միռան։

Երուսաղէմ հասած ժամանակնին Պետրոս մեծամեծ հրաշքներ կը գործէր ու հազարաւոր հրեաներ նոր կրօնքին կը դարձնէր։

Միլգոնի տղաքը իրենց ամբողջ հարստութիւնը Առաքեալի ոտքերուն առջեւ դրին, ու իրենք ալ խառնուեցան առաջին քրիստոնեաներուն, որոնց ամենուն սիրտերն ու հոգիները միացած էին՝ Աստուածորդիին սիրովը բոցավառ։

Միռա, թէեւ մանկահասակ, ուրախութեամբ համակերպեցաւ այս նոր կեանքին, ու իր ծնողաց հետ կը մասնակցէր Սուրբ Խորհուրդին, ագապներու ժամանակ, որ բոլոր եղբայրները մէկ սեղանի շուրջ կը համախմբէր։ Ապրիլի զեփիւռի նմանող ջինջ ու պայծառ իր հոգին կը բացուէր աստուածային սիրոյն, որով գրաւուած էր ինք։ Բայց փորձութեան ժամը պիտի չուշանար հնչել։

Իր ծնողքը, մատնութեան մը հետեւանքով, բանտարկուեցան ու մարտիրոսացան ուրիշ եղբայրներու հետ միասին։ Իսկ փոքրիկ Միռան ընչաքաղց հրեաները ծախեցին Իտալիա մեկնող վաճառականներու։

Դէպի Հռոմ գացող նաւին վրայ կը գտնուէր նաեւ Տարսոնացի առաքեալը Պօղոս, որ ուղեկից գերիներու խումբին մէջ նշմարեց երկոտասանամեայ այդ պատանուհին, որուն աչքերը ուրախութեամբ կը շողային ամէն անգամ երբ անոր մօտէն անցնէր ինք։

Օր մը Առաքեալը կանգ առաւ ու աղջկան անունը հարցուց.

— Միւռա է անունս, պատասխանեց աղջիկը, ես քրիստոնեայ եմ։

Խանդաղատեցաւ Առաքեալը տեսնելով այս քընքոյշ մանկուհին գայլերու այդ վոհմակին մէջ, ու հարցումներ ըրաւ անոր անցեալին վրայօք։ Միւռա պատմեց թէ ի՛նչպէս ժամանակաւ իր թագաւոր պապին խօսքերը իր սրտին խորը թափանցեցին, ու խանդավառ սէր մը ներշնչեցին դէպի Բեթղեհէմի Մանուկը։ Ապա նկարագրեց իր Երուսաղէմ անցուցած անմոռանալի օրերը, Պետրոսի հսկողութեան ներքեւ, ու վերջապէս վերահաս փորձութիւնը, որ իր ծնողքը արժանացուց մարտիրոսութեան լուսապսակին ու զինք միայնակ թողուց աշխարհի վրայ, զուրկ գորովէ ու պաշտպանութենէ։

Առաքեալը կ'ունկնդրէր լուռ, ու իր վեհ հոգին ուրախութեամբ կը խայտար տեսնելով, թէ ո՛րքան այդ անմեղ սիրտը կը բոցավառէր Յիսուսի սիրով։ Պօղոս այդ անբիծ հոգիէն արտաբուրող անուշահոտութիւնը կը շնչէր, ու իր լուսաւոր կանխագիտութեամբ յստակօրէն կը թափանցէր Աստուծոյ խորհուրդներուն։— Միւռա ընտրուած հոգի մըն էր, իր դէմ ելած՝ որպէսզի պատրաստէ զայն ըլլալու օր մը անարատ ողջակէզը Աստուծոյ։ Ձեռքը դրաւ անոր դեռափթիթ գլխուն վրայ.

— Արիութիւն, զաւա՛կս, ըսաւ, բարեւոք պատերազմը պատերազմէ՛, ընթացքդ աւարտէ՛, հաւատքդ պահէ՛։ Պահուած է քեզի պսակ մը, զոր Տէրը, իբրեւ արդար դատաւոր, պիտի հատուցանէ քեզ յայտնութեան օրը։

Այս եւ ասոր նման մխիթարական խօսքերով Առաքեալը ամէն օր զինք բոցավառող կրակէն կը կաթեցնէր տակաւ այդ փոքրիկ ու բարեյօժար հոգիին մէջ։

Մեծ Առաքեալին ու հրեշտակային այդ մանկուհիին միջեւ շատ շուտով հոգեկան կապ մը հաստատուեցաւ։ Մէկը «աղջի՛կս» և միւսը «հա՛յր իմ» կ՚ըսէին իրարու։

Երբ նաւը Իտալական ծովափը հասաւ, Միւռա զինուած և կազմ ու պատրաստ էր արդէն առաքելութեան ու մարտիրոսութեան համար։

* * *

Հռոմայեցի մեծահարուստ պատրիկը, Տորկուղոս, որ Ոստիայի նաւահանգիստը կեցած գերիներու նաւէն դուրս ելլելը կը դիտէր, իր ուշադրութիւնը սեւեռեց արեւելքցի մանկահասակ գերուհիին վրայ։ Անոր նուշի նման բացուած մեծ աչքերը, եպենոսի նման սեւ մազերը և նուրբ ու ձուաձեւ դէմքին վառ գոյնը կը մատնէին իր ասիական ծագումը։

Տորկուղոս գնեց մանկուհին անմիջապէս ու նըւիրեց զայն իր եղբօրաղջկան՝ Հռոմուլայի, որ փոքր տարիքէն որբացած ըլլալով, քովը առած էր Աւենտինեան լերան իր ճոխ ամարանոցին մէջ։

Հռոմուլա տասներկու տարեկան էր այն ատեն։ Իր մուգ կապոյտ աչքերը, սեգ ճակատը պսակող ոսկի մազերը ու վարդագոյն դէմքը հազուագիւտ գեղեցկութեան մը ներդաշնակ ամբողջութիւնը կը կազմէին։ Իր վրայ կը կրէր դրոշմը այն նշանաւոր ցեղին,

որմէ սերած էր ինք, և որ, ինչպէս կ'ըսէին, կը հասնէր մինչեւ Հռոմի հիմնադիրները։

Իր հպարտ և բուռն բնաւորութեամբ՝ ան չէր հանդուրժեր որ դոյզն դիտողութիւն մը իսկ ընէին իրեն։ Տորկուղոս, որ ամենէն առաջ հոգածու էր իր տունին խաղաղութեան, կատարեալ ազատութիւն տուած էր իր եղբօրաղջկան, որուն գեղեցկութիւնը կը գգուէր իր փառասիրութիւնը։

Դեռատի պատրիկուհին սքանչացաւ հօրեղբօր նուէրին վրայ ու իր անձնական ծառայութեան յատկացուց փոքրիկ գերուհին։

Միւռա, սուրբ եռանդով, առաջին օրէն որոշեց հռոմայեցի աղջկան հպարտ հոգին շահիլ քրիստոնէական կրօնքին, ու զարմանալի արուեստով համակերպեցաւ իր նոր կեանքի ծանր պայմաններուն։ Շուտով սորվեցաւ անուշահոտութիւններն ու շպարները գործածելու կերպը, զգեստաւորել իր տիրուհին վայելուչ պատմուճաններով եւ ձիւնասպիտակ վերարկուներով, որոնց ներդաշնակ ծալքերուն այնքան սիրահար էին հին հռոմայեցիները։ Մէկ խօսքով, Միւռա Հռոմուլայի ամէն քմահաճ հրամանները կը կատարէր անտրտունջ։

Փոքրիկ գերուհին, սակայն, անվարժ այս փափուկ աշխատանքներուն, հակառակ իր բարի կամեցողութեան, կը պատահէր որ սխալներ գործէր երբեմն։ Այն ատեն Հռոմուլա իր բնածին խստաբարոյութեամբ, առանց ոեւէ չքմեղանք լսելու, ծանր պատիժներու կ'ենթարկէր զայն։ Գանակոծութիւն, բանտ, օրերով սնունդէ զրկել. ասոնք էին սովորական պատիժները Մելգոն թագաւորի պալատին մէջ

փափուկ պերճանքներու վարժուած Արեւելքի այս չքնաղ իշխանուհիին։

Օր մը դեռատի հեթանոսուհին հրամայեց Միւռայի՝ երթալ իր անունով խունկ ծխել Աւենտինեան լերան ստորոտը կառուցուած Վեստա դիցուհիի հրաշալի տաճարին մէջ։

Միւռա լուռ ու մունջ կեցաւ ազնիւ եպենոսէ քանդակազարդ մահճակալին առջեւ, որուն կակուղ բարձերուն վրայ ընկողմնած էր տիրուհին։

— Շուտով գնա՛, հի՛մա, ըսաւ վերջինս, ու անմիջապէս վերադարձիր, որպէս զի այս երեկոյեան խնճոյքին համար հագուեցնես զիս։

Միւռա տեղէն չշարժեցաւ։

— Խօսքս չհասկցա՞ր, յարեց Հռոմուլա զայրագին, քեզի չըսի՞ որ անմիջապէս երթաս։

Գերուհին ձեռքերը կուրծքին վրայ.

— Ազնիւ տիրուհիս, ըսաւ անուշ ձայնով մը, ամէն բանի մէջ պատրաստ եմ քեզ ծառայելու, բայց այդ մէկ հրամանդ չեմ կրնար կատարել։

— Չես կրնա՞ր... այդ ի՞նչ յանդգնութիւն է, պոռաց փոքրիկ պատրիկուհին բարկութենէն շնչասպառ, խենդեցար կարծեմ։

— Ո՛չ, ես խենդ չեմ, պատասխանեց Միւռա, որ ցած ձայնով Տիրոջ օգնութիւնը կը հայցէր, բայց իմ կրօնքս չի թոյլատրեր իմինէս զատ ուրիշ աստուածները երկրպագել։

Իրա՞ւ... և ո՞վ է քու Աստուածդ, հարցուց արհամարհոտ հեգնանքով մը։

— Ես կը հաւատամ այն միակ ու ճշմարիտ Աս-

տուծուն, որ Արարիչն է երկինքի և երկրի ու գերագոյն Տէրն է ամէն բանի։

— Իսկ ի՞նչ են մեր աստուածները․․․։

— Գարշելի կուռքեր... ու մենք նախամեծար կը համարինք մեռնիլ քան զոհ մատուցանել անոնց։

— Պէ՛տք է հնազանդիս սակայն, գոչեց Հռոմուլա զայրագին, ապա թէ ոչ․․․։ Գիտես որ ապրիլդ ու մեռնիլդ ինձմէ կախուած է։

— Ազնիւ տիրուհիս, յարեց Միւռա գերմարդկային համբերատարութիւնով մը, յօժարակամ քեզ կը յանձնեմ մահկանացու մարմինս, որուն տէրը դուն ես օրէնքով։ Ուզածիդ պէս վարուէ անոր հետ։ Չեմ կրնար, սակայն, այդ հրամանդ կատարել, վասն զի Աստուծոյ հնազանդիլ հարկ է աւելի՝ քան մարդոց։

Հռոմուլա երբ լսեց այս վերջին խօսքերը, դուրս ցատկեց մահիճէն՝ ու զօրաւոր ապտակ մը իջեցուց գերուհիին, որ դիմադրել կը յանդգնէր այդպէս իրեն։ Ցետոյ կանչեց իր միւս գերուհիները, ու կատաղութենէն դողացող ձայնով մը հրամայեց որ անմիջապէս շղթայի զարնելով բանտարկեն ու անխնայ գանակոծեն ապստամբ աղջիկը, մինչեւ որ խելքը գլուխը գայ։

Կէս ժամ անցած էր, և Հռոմուլայի զայրոյթը չէր իջած տակաւին։ Ներս մտաւ գերուհիներէն մին։

— Ի՞նչ եղաւ, հարցուց Հռոմուլա։

— Շնորհալի տիրուհիս, ըսաւ յուզումէն դողդղացող ձայնով, կատարուեցան հրամաններդ․․․ բայց տեղի չի տար փոքրիկը ու նուաղած է հիմա․․․։ Ան իր ծանր պատիժը կրեց արդէն․․․ գթութի՛ւնդ․․․։

Հռոմայեցի աղջիկը չէր կրնար իր հպարտու-
թիւնը հաշտեցնել անարգ գերուհիի մը ըմբոստու-
թեան հետ։ Բայց հրաման արձակելու վայրկեանին,
որ մահավճիռ մը պիտի ըլլար ապահովաբար, վարա-
նեցաւ պահ մը։

— Աղէկ, ըսաւ, թո՛ղ յետաձգուի առ այժմ։

***

Միւռա երբ իր աշխատանքներուն վերսկսելու
վիճակը ստացաւ, իր տժգոյն դէմքը կը մատնէր
կրած ահաւոր տանջանքները։

Հռոմուլա անոր վրայ բնաւ չնայիլ կը ձեւաց-
նէր, ու անկէ ետք սկսաւ դաժան սառնութեամբ
վարուիլ հետը։

Միւռա զարմանալի հեզութեամբ ու անխռով կը
տանէր այդ ամէնը։ Իսկ երեկոները, երբ գործերը
աւարտէին ու քաղաքը սկսէր խաւարով ծածկուիլ,
գաղտնապէս դուրս կ'ելլէր ապարանքէն ու թեթե-
ւոտն եղնիկի մը նման կը վազէր ծարաւը յագեցնե-
լու այն կենդանի ջուրի աղբիւրէն, որ իրեն կը քա-
շէր զինքը։

Գրեթէ ամէն գիշեր քրիստոնեաները կը խըմ-
բուէին մերթ իրենցմէ մէկուն բնակարանը ու մերթ
Հռոմի դուռներուն մօտերը գտնուող գետնադամբան-
ներուն մէջ։ Պօղոս անոնց հետ էր, ու Աստուծոյ
խօսքը կը քարոզէր ան միեւնոյն ուժգնութեամբ ու
կրակոտ բառերով, որոնք իր հրաշալի թուղթերուն
միջոցաւ մինչեւ մեզ հասած են։

Միւռա, անշարժ ու յափշտակուած, կ'ունկըն-

գրէր Առաքեալի սրտագրաւ քարոզներուն։ Ապա, ինքնավստահ, կը մօտենար անոր ու կը պատմէր իր կրած փորձութիւնները ու սիրտին մէջ սնուցած ջերմեռանդ յոյսը։

Պօղոս իր աշխատութեանց ու մտահոգութեանց մէջ խաղաղ հաճոյք մը կը զգար, տեսնելով՝ որ Տիրոջ շնորհը ի՛նչպէս կը բարգաւաճէր այս դիւցազնական հոգիին մէջ։

Քանի մը ազդու խօսքեր բաւական եղան պատրաստելու անարատ զոհը, որ նուիրուած էր արդէն գերագոյն ողջակէզին համար։

— Աղջիկս, կ՚ըսէր, սէրը երկայնամիտ է, քաղցր է, տեւական է, ամէն բանի կը յուսայ։ Աշխատէ՛ որ Չարը չյաղթէ քեզ, այլ դուն յաղթէ Չարին՝ Բարիով։ Սէրը շատ աւելի ուժեղ է քան ատելութիւնը. ուստի, սիրելի դուստրս, իմ ուրախութիւնս ու պսակս, հաստատուն մնացի՛ր Տիրոջմով։

Եւ Միւռա Առաքեալի օրհնութիւններով զօրացած՝ կը վերադառնար խնդագին, լուծուած աստուածային լոյսին մէջ ու զինուած՝ գալիք փորձութիւններու դէմ։ Հասնելով Տորկուղոսի ապարանքը, ներս կը սողոսկէր զգուշութեամբ, կը մտնէր իր կարծր խշտեակը ու կը ննջէր խաղաղիկ՝ Աստուծոյ բազուկներուն անձնատուր։

Երբեմն քաղցր տեսիլքներ կը փոխադրէին զինք անդարձօրէն հեռացած սիրելի անցեալին։ Կ՚երեւէր իր Մոգ-Թագաւոր հայը, ու աչքերուն առջեւէն կ՚անցնէին իր երբեմնի ոգեկոչած երեւոյթները — Նշուլափայլ Աստղը, Սրբուհի Կոյսը, հովիւներն ու մոգերը, ու մանաւանդ Մանուկ Յիսուսը, որուն ժը-

պիտը կը Թուէր, գողտրիկ սիրոյ մը հետ, հանգչիլ յափշտակուած Միւռայի վրայ։

***

Շատ չանցած՝ Հռոմուլա զարհուրելի ախտի մը ենԹարկուեցաւ։ Կը խօսուէր Թէ Արեւելքէն եկած նաւեր բերած էին այդ ահաւոր ախտը, որմէ վարակուողները կը մահանային վայրկենապէս։

Դեռատի պատրիկուհիի գերիները, սարսափահար, հեռու հեռու կը փախչէին իր մահիճէն։ Ուժն ու մորակը միայն կը ստիպէին երբեմն գիրենք՝ վարանքով ու երկիւղով մօտենալու անոր։

Բայց Միւռա, առաջին օրէն, չհեռացաւ հիւանդին սնարէն ու առանձին չԹողուց զայն։ Ոչ ոք իրեն արգելք եղաւ կամ զգուշացուց։ Գերուհիի մը կեանքը անարժէք ու արհամարհելի էր արդէն տէրերու աչքին։

Միւռա երկինքէն օգնուԹիւն կը հայցէր իր անփորձուԹեան համար, ու մեծ ուշադրուԹեամբ կը մատուցանէր դեղերը, սահմանուած բժիշկներէն, որոնք չէին ծածկեր իրենց մտահոգուԹիւնները։

— ԵրիտասարդուԹիւնը, կ՚ըսէին, անծանօԹ գաղտնիքներ ունի. պզտիկին ուժեղ կազմը կարենայ Թերեւս յաղԹել հիւանդուԹեան, բայց եւ այնպէս միշտ մեծ է վտանգը։

Հռոմուլա լուռ ու մունջ կ՚ընդունէր գերուհիին փափուկ խնամքները։ Ան Թէպէտ ներքնապէս կը զգածուէր, բայց կ՚աշխատէր խեղդել այս անկեղծ անձնուիրուԹեան իր մէջ առաջ բերած յուզումը։

Երեկոյ մը ուշաթափ եղաւ հիւանդը։ Ախտին ուժգնութենէն անոր կեանքի աղբիւրը ցամքեցաւ կարծես, ու ամենէն ճարտար բժիշկները ձեռնթափ եղան այլեւս։ Միւռա, գիշերը միայնակ մահամերձին քով, կ'աղօթէր ջերմեռանդութեամբ։ Յիշելով Տիրոջ խօսքը, «Ինչ որ խնդրէք Հօրմէս իմ անունով՝ պիտի տրուի ձեզ», կ'աղօթէր համարձակ, ու վստահ աստուածային խոստումին, կը խնդրէր որ Համուլա, մեռնելէ առաջ, դարձի գար ու ճանչնար ճշմարիտ Աստուածը, որուն ատեանին պիտի ներկայանար քիչ ատենէն։

Կէս գիշերուան մօտիկ հիւանդին վիճակը աւելի վատթարացաւ։ Մահուան դալուկը դրոշմուած էր անոր գեղեցիկ դէմքին վրայ։

Միւռա կրկնապատկեց իր սրտեռանդն աղօթքները։

Համուլա, յանկարծ, տկար շարժում մը ըրաւ, ու թեթեւ շունչի մը մէջէն,

— Միւռա՛, մրմնջեց, դո՛ւն յաղթեցիր։ Խօսէ՛ ինծի քու Աստուծուդ վրայօք։ Ե՛ս ալ պիտի սիրեմ այն Աստուածը, որ այնքան բարի ու անձնուէր ըրած է քեզ։

Խեղդելով իր հոգին սեղմող յուզումը, քրիստոնեայ աղջիկը ծռեցաւ հոգեվարքին վրայ և Սուրբ Հոգիէն ներշնչուած լուսաւոր բառերով խօսեցաւ Յիսուսի մասին, պատմեց Անոր ծնունդը Բեթղեհէմի մէջ, խաչելութիւնը Գողգոթայի վրայ, բացատրեց սուրբ խորհուրդները ու ներշնչեց հաւատքը ճշմարիտ Աստուծոյ, որ երջանիկ սիրոյ յաւիտենականութիւն մը պահած է հաւատացեալներուն համար։

Երբ խօսքը աւարտեց, Համուլա, որ կ'ունկնդրէր խոր լռութեան մէջ, մրմնջեց։

— Մկրտէ՛ զիս, Միւռա՛ ։

Ու երբ մաքրագործ ու կենդանարար ջուրը հոսեցաւ պատրիկուհիի ճակտին վրայ, իր ուժասպառ բազուկներուն մէջ առաւ գերուհիին պարանոցը ու ըսաւ.

— Պիտի ներե՞ս արդեօք ինծի, ես քու քո՛յրդ եմ այսուհետեւ . . . ։

* * *

Հակառակ ամէն ակնկալութեան, Հռոմուլա առողջացաւ։ Անոր հոգին, որ պահ մը տատանած էր գերեզմանին եզերքը, Աստուծոյ կողմէ պահպանուեցաւ լաւագոյն պատերազմի մը համար։ Այնուհետեւ գողտրիկ սիրով մը կապուեցաւ ան Միւռայի հետ, որ, իր կարգին, չէր դադրեր Տիրոջ շնորհակալ ըլլալէ։

Հռոմուլա ապաքինելուն պէս փափաքեցաւ ներկայանալ Պօղոս Առաքեալին։ Վերջինս հայրական սիրով ընդունեցաւ մատաղատի Նորադարձը, որ նուաճուած ու պարտուած էր այլեւս Յիսուսէն, ինչպէս ինք ժամանակաւ եղած էր Դամասկոսի ճամբուն վրայ։

— Աղջի՛կս, ըսաւ Առաքեալը, գոհանա՛նք Տիրոջմէն, որ խաւարի ծոցէն կանչեց քեզ իր հրաշալի լոյսին։ Ընթացի՛ր այսուհետեւ լոյսի որդիի նման։ Լոյսի պտուղներն են Բարութիւնը, Արդարութիւնը և Ճշմարտութիւնը։

Ապա Նորահաս պատրիկուհին յանձնեց Միւռայի հսկողութեան, որ սորվեցնէ անոր Կրօնքի ճշմարտութիւնները ու առաջնորդէ զայն իր նոր կեանքին մէջ։

Երկու մատաղատի պատանուհիները ուրախու-

թեամբ ու յարգանքով ունկնդիր կ՚ըլլային Սուաքեալի պատուէրներուն։

— Սուրբ Հոգիով լեցուեցէ՛ք, կ՚ըսէր անոնց, և հոգեւոր երգերով ու սաղմոսներով փառաբանեցէք Տէրը։ Ամէն ժամանակ ուրախ եղէք Տիրոջմով, դարձեալ կ՚ըսեմ՝ ուրախ եղէ՛ք։ Թո՛ղ ամէն մարդ ճանչնայ ձեր պարկեշտութիւնը և թո՛ղ խաղաղութեան Աստուածը, Յիսուս Քրիստոսով, պահպանէ ձեր սիրտերն ու հոգիները։

Համուլա ամէն բանի մէջ հետեւեցաւ պատուէրներուն Անոր, զոր սկսած էր «Հոգեւոր Հայր» անուանել։ Ան, լեցուած Աստուծոյ շնորհով, կրցաւ նուաճել իր բնածին գոռոզութիւնը։ Իր անձին դէմ դարձնելով այն խիստ վարմունքը, զոր ունէր երբեմն ուրիշներու հանդէպ, պատրիկուհին խոնարհեցաւ իր գերուհիին առջեւ, որ հիմա իր տիրուհին եղած էր, ու անողոք խստութեամբ կ՚ամբաստանէր ինքզինքը ամենադոյզն թերութեան մը համար, ու արցունքով կը թախանձէր որ ծանր ապաշխարանքներ դրուին իր վրայ։

Միւսա մեղմիւ կը չափաւորէր մանկահասակ նորընծային եռանդը ու կը յորդորէր վստահիլ Աստուծոյ սիրոյն ու ողորմութեան, որ ամենէն ապահով ճամբան է, կ՚ըսէր, կատարելութեան հասնելու։

Այս զոյգ մը շուշանագեղ հոգիները, միացած սիրոյ ամուր կապերով, լիովին անձնատուր եղած էին Յիսուսի, ու առաքինութեան ծաղիկներու նման կը փթթէին ու անուշահոտութեամբ կը խնկաւէտէին իրենց շրջապատը։

Մինչ այս մինչ այն՝ Տորկուղոս փափաքեցաւ

ամուսնացնել արդէն չափահասութեան տարիքը թեւակոխած իր եղբօրաղջիկը, որ, հռոմէական օրէնքին համաձայն, կարող էր այլեւս ամուսին մը ընտրել իրեն։

Հռոմուլայի աննման գեղեցկութիւնը ու ծնողքէն ժառանգած հսկայ հարստութիւնը ազնուազարմ թեկնածուներու խումբ մը բոլորած էին իր շուրջը։ Բայց չքնաղագեղ կոյսը կը խորհէր Քրիստոսի՛ միայն հարսնանալ, անբաժան իր հոգեւոր քրոջմէն՝ Միւռայէ։

Տորկուղոս զարմացած Հռոմուլայի յամառ մերժումներուն վրայ, կը ճնշէր զայն իր հարցումներով։ Օր մը, վերջապէս, Հռոմուլա համարձակ յայտարարեց՝ թէ քրիստոնեայ է ինք և նուիրուած է իր միակ սիրոյն՝ Յիսուսի Քրիստոսի։

Հռոմայեցի պատրիկին ապշութիւնը կատաղութեան փոխուեցաւ։ Իրեն համար քրիստոնեաները ուրիշ բան չէին՝ բայց եթէ թշուառական գերիներ, ու վիրաւորուած իր փառասիրութիւնը չէր կրնար հաշտուիլ այն գաղափարին հետ, թէ իր ցեղէն աղջիկ մը կրնար նուաստանալ մինչեւ խոտելի աղանդի մը պատկանելու աստիճան։

Զլսելով ոչ մէկ չքմեղանք, սպառնալիքներու տարափի մը տակ ընկճեց իր զարմուհին, և կոյր բարկութեան մը անձնատուր՝ զայն և Միւռան մատնեց քաղաքի դատաւորին։

Այդ օրերուն ծայրայեղ խստութեան հասած էր քրիստոնեաներու դէմ հալածանքը։ Զինուորներու վայրագ խումբի մը հսկողութեամբ Միւռա և Հռոմուլա տարուեցան դատարան, ու իրենց աներկիւղ պատասխաններով զայրացուցին դատաւորը, և զա-

նազան տանջանքներու ենթարկուելէ ետք նետուեցան մթին բանտ մը։

Մամերտինեան բանտը, որ քիչ ետք այնքան նշանաւոր պիտի հանդիսանար առաքեալները իր մէջ ընդունելով, կը բաղկանար ժայռի մէջ փորուած երկու յարկերէ։ Առաջին յարկի մթին մէկ խուցին մէջ ձգուած էին քրիստոնեայ դեռատի պարմանուհիները, ցօղուններէն կտրուած երկու ծաղիկներու նման, և իրենց կրած դառն փորձութիւններուն համեմատութեամբ՝ կ'աճէր ու կը զօրանար նաև իրենց հաւատքը։

— Թո՛յր իմ, կ'ըսէր Միւռա, ահա՛ Տէրը կու գայ՝ ըսելով. Ելի՛ր, փութա՛, ո՛վ իմ նազելիս ու մերձաւորս, ժայռի այդ ծերպերուն մէջ պահուըտած իմ աղաւնիս, եկո՛ւր; ինչու որ ձմեռը անցաւ, անձրևները դադրեցան, ծաղիկները երևցան, այգիները յատանելու ժամանակը հասաւ։ Սէրը զօրաւոր է մահուան չափ։ Իմ սիրելիս ինծի համար ստաշխի խուրձի մը նման է, որ շուշաններու մէջ կը սնանի։

Համուլա ականջ կը դնէր Միւռայի խօսքերուն ու երկուքը միասին կ'աղօթէին։

— Տէ՛ր Յիսուս, կ'ըսէին, կը գոհանանք քեզմէ, որ արիացուցիր տանջանքներու դէմ ու յաղթանակել տուիր մեզի։ Շնորհէ՛ որ փութով մտնենք քու երջանիկ ու անանցանելի փառքիդ մէջ։

Պօղոս յաջողած էր իր կողմէ բանագնաց մը ղրկել բանտը։

— Աղջիկնե՛րս, կ'ըսէր, ահա Փեսան կը մօտենայ։ Ելէ՛ք, ու դիմաւորեցէք զայն՝ զարդարուած փառքով ու գեղով։

Զօրացած Առաքեալի խօսքերէն, երկու երիտա-

սարգուհիները գերմարդկային լոյսով մը կը սպասէին Նահատակութեան ցանկալի օրուան։

Ու պատահեցաւ որ Միւռա, սպառած յոգնութենէ ու տանջանքներէ, քուն մտաւ պահ մը ահաւոր բանտի կարծր յատակին վրայ, ուր խիճեր ու ապակիի կտորուանքներ սփռուած էին դահիճներուն կողմէ։

Իրեն այնպէս թուեցաւ՝ թէ փոխադրուած է հեռու, լուսաւոր վայր մը, ուր անգամ մըն ալ կը պարզուէր այն հրաշալի տեսարանը, որուն նկարագրութիւնը կախարդած էր երբեմն իր մանկութիւնը։ Ան կը կարծէր Մելքոն մոգ-թագաւորին հետ միասին մտնել Բեթղեհէմի օրհնեալ քարայրը։ Բայց աւաղ թագաւորը այս անգամ ձեռքը ճոխ ընծաներով չէր որ կը ներկայանար։ Անիկա, իբրև նուէր Մեսիային, գրկած ունէր միայն Միւռան, չքնաղ ու մատղաշ իր թոռնուհին։ Վերջինս գիտակցութիւնը ունէր թէ ինքն է Միւռան, խնկական Զմուռսը, որուն խորհրդաւոր բոյրը կը գերազանցէր միւսինը։

Յիսուս Մանուկը նշան մը ըրաւ Մօրը, որ դառնալով վերացած ու յափշտակուած Միւռայի, ըսաւ.

— Մօտեցի՛ր, Յիսուս որդիս գրկել կ՚ուզէ քեզ։

Միւռա, սրտայոյզ ու դողդոջուն, հնազանդեցաւ խսկոյն։

Յիսուս Մանուկը, բազուկները բանալով, փարեցաւ մատաղատի կոյսին, ժպիտ մը շողաց իր դէմքէն ու անոր նուիրեց իր համբոյրը աստուածային։

***

Ապրիլի օրուան մը Նշուլազեղ այգը կը բացուէր Յաւիտենական Քաղաքին վրայ, և մոյգ կապոյտ եր-

կինքէն կը ճառագայթէր գարնանային լուսապայծառ արեւը, երբ Մամերտինեան բանտի ծանր դուռները ճռնչելով բացուեցան, ու սեմին վրայ երեւցան երկու նազելի կոյսեր, սպիտակ պատմուճաններով, խոր-հըրդանշան իրենց անմեղութեան։ Անոնք համարձակ ու խնդագին սկսան առաջանալ, շուտով հասնելու համար Ֆորումի միւս կողմի ընդարձակ տարածութիւնը, որու վրայ ետքէն Փլաբիանոսները պիտի կառուցանէին Կոլոսէոնի հսկայ ամփիթատրոնը։

Կայսրը հրամայած էր հոն գլխատել զանոնք․ Հռոմուլայի ազնուական ծագումը իրաւունք կուտար կրելու մահապատիժի այս կերպը, որ Հռոմի քաղաքացիներուն վերապահուած էր միայն։ Ծաղկահասակ պատրիկուհին, ցանկալով մարտիրոսական պսակը ընդունիլ անբաժան իր ընկերուհիէն, յաջողած էր անոր համար ալ նոյն առանձնաշնորհութիւնը ձեռք բերել։

Անցքերնուն վրայ խռնուած էին բազմաթիւ հանդիսականներ, որոնք կը յուզուէին ու կը գորովէին իրենց գեղեցկութեան ու մատաղ տարիքին վրայ։

Հռոմուլա բարձր կը բռնէր իր փոքրիկ սէգ գլուխը ու կապոյտ աչքերէն երանութեան կայծեր կը շողարձակէին, մինչ Միւռայի սեաթոյր երկար ականողիքը, իր մանկութեան օրերուն նման, կը ցոլացնէին կարծես ճառագայթները խորհրդաւոր Աստղին, որ իր ամբողջ կեանքի լուսաւոր փարոսը եղած էր։

Ծամբու երկայնքին՝ Ֆորումի և Պալատինեան լերան վարդերն ու ծաղիկները կը թուէին խոնարհիլ ու իրենց բոսոր և սպիտակափայլ թերթերը սփռել երկու վկայուհիներու քայլերուն առջեւ։

Անցան Վեստալուհիներու կայանէն, խորհրդանշանէն այդ ամուլ առաքինութեան, զոր քրիստոնէութիւնը պիտի արգասաւորէր ետքէն։ Հասնելով տանջանաց վայրը, հեռուն, բազմութեան մէջ, նըշմարեցին Պօղոս Առաքեալը, որ, ձեռքերը բարձրացուցած, հուսկ վերջին օրհնութիւնը կու տար իրենց։

Այն ատեն երկուքը միասին, միշտ իրարու ձեռքէ բռնած, արիութեամբ ու շնորհալի պարզութեամբ, ծունկի եկան ու միաժամանակ դէպի առաջ հրջեցին իրենց երկար վարսերը ու դահիճներուն ներկայեցին իրենց շուշանաթոյր ծոծրակները։

Մահաբեր տապարը ակնթարթ մը շողաց վայրահակ երկու գլուխներուն վրայ . . . ու լսելի եղաւ միաբերան արտասանուած մրմունջ մը. ՅԻՍՈ՜ՒՍ . . .։

Ու կենդանի ու անմեղ երկու հոգիներ, նման անարատ երկու աղաւնիներու, թռան ու գացին խառնուելու այն սպիտակ թափօրին, որ կը հետեւի այլաբանական խորհրդաւոր Գառին . . .։

ՓՈՔՐԻԿ ՅԱԿՈԲԸ

ՍԱՍՏԻԿ ձիւն կը տեղար, երկինքը գորշ գոյն մը առած էր, և համատարած ճերմակ սաւանով մը ծածկուած էր երկիրը։ Հիւսիսի քամին կը հեծկլտար ծառերու ճիւղերուն մէջէն։ Սառած էր լճակը, և թռչունները, քաղցած, կը սրսփային իրենց բոյներուն մէջ։

Այն օրէն, երբ Պետրոս, բարի ու պարկեշտ շինական մը, մեռած գտնուած էր ճամբուն վրայ, թշուառութիւնն ու չքաւորութիւնը կը սաւառնէին Մարգրիտի տնակին վերև։ Հիւանդ պառկած էր մանկամարդ այրին, այտերը հրակէզ, աչքերը կիսաբաց, շրթունքները տժգոյն։

Իր իննամեայ որդին, Յակոբ, Ծննդեան առտուն արշալոյսին արթնցաւ և մօրը մահիճին մօտենալով հարցուց.

— Ի՞նչպէս անցուցիր գիշերը, մայրի՛կ, հանգի՞ստ էիր։

— Այո՛, զաւակս, շատ հանգիստ։ Այսօր ինքզինքս աւելի աղէկ կը զգամ, միայն թէ կը մսիմ։ Քիչ մը կրակ վառէիր բուխերիկին մէջ։

Յակոբ տնակին ամէն անկիւնները պրպտելէ ետք՝ ըսաւ.

— Բնաւ փայտ չէ մնացեր, մայրի՛կ։

Մարգրիտ աչքերը երկինք յառեց.

— Ի՞նչ ընելու է, Աստուա՛ծ իմ։ Եւ ծպտելու ճիգ մը ընելով աւելցուց.

— Ինծի կը թուի թէ նուազ կը մսիմ քան կը կարծէի։

Յակոբ սանդալները ոտքերուն անցուց, մորթէ գլխարկը ականջներուն քաշեց ու ըսաւ.

— Ես անտառ կ'երթամ փայտ բերելու։

— Բայց այսօր Ծնունդ է, զաւա՛կս։

— Բարին Աստուած կը ներէ, մայրի՛կ, քանի որ քեզ համար պիտի աշխատիմ։

— Սակայն գիտե՞ս, որ արգիլուած է անտառին մուտքը։

— Ես այնպէս մը կ'ընեմ որ մարդ չի տեսներ, ու դառնալուս պէս եկեղեցի կ'երթամ։

Մարգրիտ կը վարանէր. միւս կողմէ, սակայն, սաստիկ կը դողար։

— Գնա՛, տղա՛ս, ըսաւ, Աստուած օրհնէ քեզի նման մայրասէր զաւակը։

Յակոբ առաւ հատոցիկը ու պարանի կտոր մը, կապելու համար ճիւղերու խուրձը, համբուրեց մայրիկը և բացաւ դուռը։ Ձիւնախառն ցուրտ քամիի հոսանք մը խուժեց սենեակէն ներս։

— Այս ի՞նչ օդ է, Աստուած իմ, մրմնջեց հիւանդը։ Արագ աւելցուց.

— Մտիկ ըրէ՛, Յակոբ, բա՛ց սնտուկը, հոն դրուած են խեղճ հայրիկիդ զգեստեղէնները. ա՛ռ անոր վերարկուն ու աղէկ մը փաթթուէ՛ որ չը հիւանդանաս ցուրտէն։ Մէկ հիւանդը բաւական է տունին մէջ։

Յակոբ հանեց սնտուկէն հօրը հնամաշ վերարկուն, որ աւելի սայլորդի կրկնոցի մը կը նմանէր։ Դուրս ելլելու պահուն մայրը ձայնեց.

— Յակո՛բ, երբ Պարիկներու Բառուղիէն անցնելու ըլլաս, չմոռնաս աղօթել Խաչելութեան արձանին առջեւ։

* * *

Յակոբ ճամբայ ինկաւ դէպի անտառը։ Կը տեղար ձիւնը անընդհատ, քշուելով հիւսիսային քամիէն, Փոքրիկը մերթ կանգ կ'առնէր, թօթուելու համար սանդալներուն մէջ լեցուած ձիւնը։ Հօրը կրկնոցը շատ ծանր կուգար, սակայն եւ այնպէս արիութեամբ ու ժպտերես կը յառաջանար։ Երբեմն մինչեւ ծունկերը կը թաղուէր ձիւնին մէջ, երբեմն կ'իյնար երեսի վրայ։ Այսպէսով հասաւ անտառ ու գործի սկսաւ անմիջապէս։

Ո՜հ, ո՛րքան կ'աճապարէր հէք քաջարի փոքրիկը։ Նետած էր կրկնոցը ուսերէն, աւելի ազատ շարժելու համար։ Ձիւնաթաթախ սրունքները, բազուկները եւ ձեռքերը ընդարմացած էին ցուրտէն, մինչ քրտինքը կը հոսէր այտերն ի վար։ Մերթ կը շտկուէր, դիտելու համար ժողված ճիւղերուն դէզը, եւ ուրախութենէն կը խայտար, մտածելով թէ քիչ ժամանակէն կրակը պիտի բոցավառէր բուխերիկին մէջ ու պիտի տաքնար մայրիկը։

Յակոբ երբ աւարտեց գործը, ուսերուն վրայ առաւ կրկնոցը, շալկեց ժողված փայտերուն դէզը եւ քայլերը ուղղեց դէպի գիւղ։

Կը կթոտէին իր նիհար սրունքները, ինչու որ ծանր էր բեռը, ու երթալով կը թանձրանար անընդհատ տեղացող ձիւնի խաւը ու ա՛լ աւելի կը ծանրացնէր իր բեռը։ Բայց անդին կը մսէր ու իրեն կը սպասէր մայրիկը։

Այդ պահուն հնչեց Եկեղեցիին զանգը, որ Ծննդեան պատարագի սկզբնաւորութեան ազդարարն էր։ Յակոբ արագացուց քայլերը։

* * *

Հասաւ Պարիկներու Քառուղին։ Հոն պատուանդանին վերեւէն Յիսուս, ձեռքերը խաչին գամուած, գլուխը փուշերով պսակուած, կը տարածէր բազուկները ու կը թուէր հրաւիրել մարդիկը իրեն ապաւինելու։ Անոր տառապանքէ խոշորցած աչքերը յառած էին դէպի երկինք։ Արձանին քովիկը տնկուած էին քանի մը սնիներ (sorbier), որոնց կարմիր հատիկները Խաչեալի աստուածային ճակտէն ինկած արեան կայլակներուն պատրանքը կուտային։

Մարգրիտ մասնաւոր ջերմեռանդութիւն մը ունէր այդ արձանին հանդէպ։ Իր ամուսինին անշնչացած մարմինը կրողները հոն վար դրած էին պահ մը, և ծունկի գալով աղօթած էին անոր համար։ Ահա թէ ինչո՛ւ մայրը պատուիրած էր զաւկին՝ աղօթել այդ արձանին առջեւ։

Յակոբ վար առաւ բեռը, հանեց գլխարկը ու ծնրադիր արտասանեց մայրիկէն սորված աղօթքները, որոնց կը խառնուէր քամիին տխրաշունչ սոյլը։

Պզտիկը կ'աղօթէր ու միեւնոյն ժամանակ կը դիտէր քամիէն մորակուած դէմքը Յիսուսին, որուն կիսաբաց շրթները ու դէպի երկինք յառած աչքերը խոր ու անսահման վիշտի արտայայտութիւն մը ունէին։ Երկու սառած կաթիլներ, նման բիւրեղեայ արցունքներու, կախուած էին Անոր արտեւանունքներէն։

Տառապանքի այս տեսարանին առջեւ ալէկոծ-

ուեցաւ Յակոբի սիրտը գութի եւ կարեկցութեան զգացումով, ու փափաքեցաւ մխիթարել զԱյն, որմէ օգնութիւն կը հայցէր ինք։

Երբ աղօթքը աւարտեց, վերստին շալկեց բեռը ու հեռացաւ։

Հազիւ քանի մը քայլ առած էր, գլուխը ետին դարձուց, դէպի խաչեալ Յիսուսը, որուն աչքերը իրեն կը հետեւէին կարծես։ Նոյն պահուն քամին ցրուեց արձանին վրայ կուտակուած ձիւնը, ու այնպէս թուեցաւ՝ թէ կը սարսռայ Յիսուս ցուրտէն։

— Ո՛հ, իմ բարի ու դժբախտ Տէրս, մրմնջեց Յակոբ, այս ո՛րքան կը մսիս։

Դարձաւ իսկոյն ու կանգնեցաւ այն միեւնոյն տեղը, ուր դրած էին ժամանակին հօրը անշնչացած մարմինը։ Հանեց կրկնոցը վրայէն, ոտքը դրաւ կրանիթէ արձանին պատուանդանին վրայ, որուն գօտիի ցցուած մասին օգնութեամբ վեր մագլցեցաւ ու իր վերարկուովը ծածկեց Յիսուսի մերկ ուսերը։

Յակոբ վար իջաւ, ու աւելի լաւ տեսնելու համար ետ ետ գնաց քանի մը քայլ, ու գոհունակ ժպիտով մը ըսաւ.

— Հիմա այնքան չես մսիր գէթ։

Յիսուսի արտեւանունքներէն կախուած սառոյցէ գնդիկները յամր յամր կը հալէին ու երախտագիտութեան արցունքներու նման այտերն ի վար կը գլտորէին։

Յակոբ արագ քայլերով շարունակեց ճամբան։ Հիւսիսային քամին կը փչէր ետեւէն ու վեր կը բարձրացնէր իր բարակ կտաւէ բաճկոնակը։ Հասաւ հեռաւոր բլրակին ստորոտը, հեղեղատին մօտիկ, ուր եղեւիններու շարք մը պատսպարան կ՚ընծայէր ան-

ցորդներուն։ Նստաւ այնտեղ՝ քիչ մը հանգիստ առնելու համար։

— Քնանալու ժամանակը չէ, կ'ըսէր հէք մանուկը, պէտք է շուտով հասնիլ մայրիկին։ Բայց այնքան յոգնած էր, որ չկրցաւ դիմադրել քունին։

* * *

Փոքրիկ Յակոբ երբ արթնցաւ, ակնարկ մը ձըգեց չորս դին ու զարմանքով պաշարուեցաւ։ Հեղեղատը, ձիւնը, անտառը, բլրակը, գորշ երկինքը, ցրտաշունչ քամին, փայտերու խուրձը, ամէնքը աներեւութացած էին։ Կարծեց թէ երազի մէջ կը գտնուէր ինք, ու շփել սկսաւ աչքերը։

Խնկաբոյր անուշահոտութիւն մը կը լեցնէր մեղմ ու գաղջ մթնոլորտը։ Հեռուէն լսուած ներդաշնակ նուագերգութիւն մը կը յափշտակէր իր սիրտը։

Ոտքի ելաւ Յակոբ։ Հօրը պատառոտուն կըրկնոցին տեղ, զոր Յիսուսի ուսերուն ձգած էր, հագած էր հիմա երկնագոյն վերարկու մը, անկար, նման Տիրոջ պատմուճանին, որուն վրայ կը տատանէին քանի մը թելեր, Սուրբ Կոյսի աղեկատէն թռած։ Իր ցրտահար ձեռքերը այնքան ճերմկցեր էին, որ կարապի թեւեր ըլլային կարծես։

Յակոբ հիացումով լեցուած, բայց առանց որեւէ երկիւղի, հարցուց.

— Ո՞ւր կը գտնուիմ արդեօք։

Դաշնակաւոր ու զեփիւռէն աւելի մեղմ ձայն մը պատասխանեց.

— Իմ հօրս տունին մէջ, այնտեղ՝ ուր կու գան բարեգործ ու արդար հոգիները։

Եւ Յակոբ իր դիմաց բարձրացած տեսաւ Պա-

րիկներու Քառուղիի մեծ Խաչելութիւնը, որ ուսերուն վրայ կը կրէր իր նուիրած պատառոտուն կրկնոցը։

— Դուն գթացիր Տառապեալիս, սիրելի որդեա՛կ, շարունակեց ձայնը, դուն մերկացար քու վերարկուդ՝ զիս պատսպարելու համար։ Ահա՛, ատոր փոխարէն, Մայրիկիս ձեռքով հիւսուած պատմուճանս նուիրեցի քեզ։ Այսուհետեւ իմ հիւրս և բարեկամս պիտի ըլլաս դուն յաւիտեան։

Յակոբ քայլ մը առաջացաւ դէպի հրաշքանչ այդ երեւոյթը, և աղերսարկու ձեռքերը Անոր երկարեց։

— Ի՞նչ կ՚ուզես, հարցուց ձայնը։

— Մայրի՛կս, մրմնջեց մանուկը։

Եւ Յիսուս յիշեց Գողգոթայի վրայ Խաչին առջև յուսահատ ու վշտակոծ իր իսկ Մայրիկը, ու ըսաւ․

— Խնդիրդ ընդունուած է։ Եւ ակնարկ մը ըրաւ շուրջի հրեշտակներուն։

Հեռացող սպիտակ թեւերու շրշիւն մը լսուեցաւ և ուրախութեան ժպիտ մը լուսաւորեց Յիսուսի դէմքը։

Շատ չանցած, հորիզոնի խորքէն երեւցաւ Մարգրիտ, որ կը յառաջանար հրեշտակներու թափօրի մը մէջտեղէն։ Ան այլեւս ոչ տժգոյն էր, ոչ վատած, այլ ուրախութեան և երջանկութեան ճաճանչներ կը շողային իր դէմքէն։

Հրեշտակները Յիսուսի առաջ բերին Մարգրիտը։ Վերջինս երբ աչքերը վեր առաւ, մօտէն նշմարեց երկու ծանօթ ստուերներ, երկու սիրական հոգիներ։ Մէկը իր փոքրիկ Յակոբն էր և միւսը՝ իր ամուսին Պետրոսը։

Երեքը ձուլուեցան մէկ համբոյրի մէջ՝ երախտագիտութեան միեւնոյն անպատում զգացումով։

Միացուցած էր զանոնք Յիսուս իր յաւիտենական փառքին մէջ։

ԲՈԼՔԱ

Հեռուն, կարմիր հորիզոնին ներքեւ, համատարած լռութեան մէջ, տերեւաթափ ծառերէ եզերուած ամայի ճամբէն մուրացիկներու սայլակ մը կը յառաջանայ յամրաքայլ։ Թշուառութեան բոյն մըն է այն, որ ձմրան այս վերջալոյսին կը սահի՝ տքալով գորշ երկինքի մը ու միապաղաղ ճերմակով ծածկուած երկրին միջեւ։

Երեկոյ է։

Գիւղին մէջ տուները քաշուած են ամէնքը, և, մանիշակագոյն մառախուղի մէջ թաղուած բնութեան նման, տաքուկ հրդիկներու տակ հանգիստ կը վայելեն։

Իսկ անոնք, զրկուած գութէ ու կարեկցութենէ, նման մարդկային խլեակներու, կը քալեն միայնակ, ընդարձակ դաշտին մէջէն, թշուառութենէ հալածական ու անծանօթ ամենուն։

Կը թաւալի սայլակը, լծուած իշուկի մը, այն ալ հին ծառայող մը, որուն կթոտ քայլերը և յոգնած ու տատանող գլուխը իր կրած անսահման զըրկանքները կը մատնեն։ Ու սայլակը, իբրեւ շարժուն կմախք մը, կը յառաջանայ անիւներու հետքերէն, ու իրարմէ բաժնուած իր տախտակները ողբագին ճռինչներ կ'արձակեն։

Սայլակին կը հետեւին, դագաղի մը յուղարկաւորներու նման, երկու յոգնաբեկ էակներ, որոնց

հագուստներէն կը կաթին թշուառութիւնն ու չքաւորութիւնը։ Ծերուկ մը, մէջքը կորացած վիշտէն ու տարիքէն, ու աղջնակ մը, անուշիկ, բայց աչքերը աւրուած արցունքէն ու տառապանքէն։

Ահա՛ պատկերը մահամերձ ծերութեան ու տառապող մանկութեան . . . ։

Կը քալեն, երկու մուրացիկները, ամայի իրիկուան մը մէջ, ու ծանր քայլերով կը հետեւին քայլերուն վաստակաբեկ կենդանիին, որ կը քաշէ իրենց շարժուն տնակը գիւղէ գիւղ, քաղաքէ քաղաք, հիւսիսի ցրտաշունչ քամիէն մտրակուած։

— Բուլքա՛, երբ հոն հասնինք՝ պէտք է երգես, կ՚ըսէ ծերուկը, դէպի հեռուն երեցող աշտարակը երկարելով իր բազուկը, որմէ ծուէններ կախուած են։

— Այո՛, կ՚երգեմ, կը պատասխանէ աղջիկը հեզիկ համակերպութիւնով մը։

* * *

Ի՛նչ է հայ ճարողը, ի՛նչ է երգիչն ու նուագողը հին մանտոլինի մը վրայ, հրաւիրելու համար ուշադրութիւնը անոնց, որ ամէն երեկոյ ընթրիքնին կ՚ընեն փողփողուն լոյսերու տակ ու կը քնանան մաքուր անկողիններու մէջ։

Հազիւ տասներկու տարեկան է Բուլքա։ Իր անկարգ մազերը շրջանակ մը կը ձեւացնեն իր տժգոյն դէմքին բոլորտիքը, որուն՝ երջանիկ բարեկեցիկներ գեղեցկութեան փայլ մը պիտի տային։ Իր վտիտ ու դիւրաբեկ մարմինը, ցնցոտիներով պատած, ճկուն ու նազելի պիտի ըլլար անշուշտ, եթէ ընկճուած չըլլար թշուառութեան բեռին տակ։ Բայց ան զաւակն է մոլի ու արբեցող ծնողքի մը, որոնք զինք ճամ-

բու մը եզերքը ձգելով՝ անհետացած են տարիներէ ի վեր։ Ժառանգականութեան անողոք օրէնքը ծանրացած է փթթելէ առաջ թարշամած այդ ծաղիկին վրայ։ Իրեն ընկերացող ծերունին հանած է զայն փոսի մը մէջէն, ուր քաղցէն մեռնելու վրայ էր ընկեցիկ շան մը նման։ Չքաւորութիւնը իրարու քով բերած է այս երկու վիշտի զաւակները, որոնք կը քալեն, ուսերնուն վրայ բեռցած տառապանքը, որուն արժանի չէին բնաւ։

Գիւղի առաջին տունին առջեւ կանգ կ'առնէ իշուկը։ Բոլքա, ցուրտէն ընդարմացած ու սիրտը ուռած, կը կենայ ճամբուն մէջտեղը, ու կը սկսի երգել, մոլորած թռչնիկի մը նման, որ ձմրան եղանակին տկար ճռուողիւններ կ'արձակէ, կանգնած աւերակի մը կիսափուլ մէկ պատին վրայ։

Որո՞ւ համար, սակայն, այդ երգը։ Ամէնքը տուներնին քաշուած են ու խմբուած են ճարտատուն վառարաններու բոլորտիքը։ Բոլքայի քովէն կ'անցնին ուշ մնացած տարեկից աղջիկներ, քաջողջ ու կայտառ, փաթթուած փափուկ մուշտակներու մէջ, ու անկարեկիր ակնարկներ կը ձգեն անոր վրայ։ Հազիւ ոմանք կը նային հետաքրքրութեամբ լքուած այդ էակին, որ կ'երգէ սարսռալով դեկտեմբերի այս ցրտաշունչ երեկոյին։

Մոռացումն ու լքումն է բաժինը թափառական այս մուրացիկներուն։

Ապակիներու ետեւէն կը տեսնուին մանկական գլուխներ, որոնց վրայ կ'արտացոլայ փայլը լուսաշող լամբարներու։

Անկարող է Բոլքա ըմբռնելու այդ երջանկութիւնը։ Ինք չէ ճաշակած զայն բնաւ։ Իր փոքրիկ

սիրտին մէջ, սակայն, ձայն մը կ՚ըսէ՝ թէ անուշ բան է ունենալ մայրիկ մը և ընդունիլ անոր համբոյրն ու փայփայանքը։

Ծերունին իշուկին վիզէն անցուած պարանը սայլի անիւին կը կապէ, ու կենդանին, ինք ալ թշուառ իր տէրերուն պէս, հեծեծագին գոինչ մը կ՚արձակէ։

Մուրացիկը, տխուր ու մռայլ, կը նայի Բոլքայի։

— Աղջի՛կ, գնա հաց ճարէ . . . ուտելիք չունինք այս երեկոյ։

Ու կը նստի ճամբուն եզերքը, սրսփալով մինչև ոսկորներուն ծուծը։ Կը մտածէ այն թշուառ ճակատագիրին վրայ, զոր կրելու դատապարտուած է մինչև ցմահ։ Տաժանելի մտահոգութիւնը կ՚ունենայ նոյն ատեն՝ թէ ի՛նչ պիտի ըլլայ վախճանը իրեն ընկերացող մատաղատի այդ որբուհիին։

Կ՚երազէ երջանկութեան մը վրայ, ու այդ երջանկութիւնը ուրիշ բան չէ իրեն համար, բայց միայն քաղցը յագեցնել ու քնանալ անխռով՝ տաքուկ խշտեակի մը մէջ։

* * *

Բոլքա կը մխրճի գիշերուան մութին մէջ ու կը յառաջանայ դէպի գիւղին փողոցները։ Կ՚անցնի փակ դուռներու առջևէն, առանց կանգ առնելու ու երգել համարձակելու։ Բնազդով մը կ՚ուղղուի դէպի գիւղին կեդրոնը բարձրացած մեծ շէնքը, որուն պատուհանները կը փայլին մեղմ ու աղօտ լոյսով մը։ Մարդ մը կը մտնէ բաց դռնէն ներս։ Բոլքա, հետաքրքրուած, ինք ալ ներս կը սողոսկի ետևէն։ Աչքե-

րուն կ՚երևին բարձրադիր որմեր՝ մթին ու խորհրդաւոր։ Օդին մէջ բան մը կը տատանի փոքրիկ պլպլուն աստղի մը նման։ Քարայատակին վրայ երեւակայական ստուերներ, ձգուած աջ ու ձախ, կը պարեն կարծես ուրուականներու պէս։ Մարդը, որ քիչ առաջ ներս մտած էր միայնակ, անշարժ կանգնած է հեռուն։

Աղջնակը, տարօրինակ զարմանքով մը պաշարուած, կը խորհի իր փոքրիկ ուղեղին մէջ.

— Արդեօք կրնա՞մ այստեղ երգել . . . թերեւս մտիկ ընեն ինծի.

Իրեն այնպէս կը թուի՝ թէ օդին մէջ կախուած լոյսը մօտենալով կ՚ըսէ.

— Երգէ՛, պզտի՛կ, երգէ՛։

Մանտոլինի առաջին նուագին հեռաւոր ստուերը իր կողմը կը դառնայ։

— Այս տունին տէրն է ան, կը մտածէ աղջիկը, և կ՚ունկնդրէ անշուշտ իմ նուագիս։

Այն ատեն կը սկսի երգել իր անուշ ու ներդաշնակ ձայնով, նախ վարանոտ, ապա համարձակ, տիրող այդ անխռով լռութեան մէջ։ Խոշոր մթամած որմերը կ՚արձագանգեն իր երգը, համառօտ դրուագը կարճատեւ իր կեանքին, զոր կը պատմէ բարեգութ Աստուծոյ.

Թռչուն մըն եմ փոքր ու մենիկ,
Կը բնակիմ խորն անտառին,
Չունիմ, սակայն, յատուկ բունիկ,
Կը թափառիմ ամբողջ տարին:

Ամեն անգամ երբ ըզգամ քաղց,
Դեմս կ՚ելլեն մարդիկ բարի,
Կու տան ինծի պատառ մը հաց:
Աստուա՜ծ է տէրն հէք թռչունին:

Գործիքը քանի մը նօթեր եւս կը թրթռայ, ապա խոր լռութիւն մը կը յաջորդէ։ Աղջնակը ստուերին դէպի իր կողմը առաջանալը կը նկատէ, ու կը սկսի քիչ մը վախ զգալ։ Պլպլուն կանթեղէն լուսաւորուած այդ տունը խորհրդաւոր բան մը կը թուի իրեն։

Ցած ձայն մը, կարծես երազէ մը եկած, կը մրմնջէ․

— Ի՞նչ կ'ուզես, աղջի՛կս։

Վստահութեամբ եւ յոյսով կը տրոփէ աղջկան սիրտը։

— Եկած եմ քիչ մը հաց խնդրելու, պարոն...։ Ձեր տո՞ւնն է ասիկա։

— Յիսուսի՛ն տունն է։

— Ա՜, Դուք էք ուրեմն բարի Յիսուսը։

— Ո՛չ, բայց այստեղ կը բնակի Ան։

— Կարելի՞ է տեսնել զինքը։ Ո՞ւր է արդեօք։

Երէցը ցոյց կուտայ աղօտ լոյսով պարուրուած խորանը։

— Ո՜հ, անհանգիստ մի՛ ընէք․ թերեւս քնացած է հիմա Ան։

Բարի ժպիտ մը կը նկարուի երէցի դէմքին վըրայ, ու աղջկան ձեռքէն բռնելով կ'ըսէ․

— Հետս եկո՛ւր։

Աղջիկը կը հնազանդի, յառած իր աչքը խորհըրդաւոր մարդուն վրայ, որ իրեն հսկայ մը կ'երեւի հիմա։

Երբ դուրս կ'ելլեն, փոքրիկը մը մտաբերէ իրեն սպասող հէք ծերունին, քաղցած ու ցրտահար։ Մատովը ցոյց կու տայ սայլակը, որ հեռուն սպիտակ տուներու մէջ կը տեսնուի սեւ բիծի մը նման։

— Երթանք զայն ալ բերենք։

* * *

Պառաւ սպասուհին, Մարթա, աչքերը մեծ մեծ կը բանայ, երբ կը նկատէ խոհանոց մտնելը ընկճուած ու կասկածելի դէմքով ծերուկի մը։ Ցնցոտիներու կատարեալ ցուցադրութիւն մըն է այդ երկու եղկելիներու ներկայութիւնը։

Մտրակուած ջերմոցի գաղջ ու անուշ տաքութենէն՝ անոնց անդամները կը սարսռան ու բերանները լայն լայն կը բացուին ջղային յօրանջումներով։

— Բարի տէ՛րս, կը հեծէ ծերուկը, երա՞զ է արդեօք տեսածս։

Ու կը լափեն տաք ապուրը, թարմ հացը, միսն ու ամէն ինչ։

Երէցը կը ժպտի՝ դիտելով աղքատներուն հըրճուանքը, ու իր բարերարութեան առթած հաճոյքը կ՚ըմբոշխնէ լիասիրտ։ Անոնց ամէն մէկ շնորհակալութեան խօսքերուն կը պատասխանէ.

— Բարեգութ Աստուա՛ծն է տուողը։

Պառաւ Մարթա ցած ձայնով կը մրմռայ տիրոջը ականջին.

— Ո՞ւր պիտի մնան այս գիշեր։

— Հոս մեր քով։ Պատրաստէ՛ անկողինները։

Տաքուկ վերմակներու ներքեւ, ջերմոցին մօտիկ, երջանիկ երազի մը անձնատուր, եղկելիները, խորունկ քուն մը կը քաշեն, ծիծաղելով այս անգամ թշուառութեան վրայ։

... Հեռաւոր նուագի անուշ ձայն մը կը հասնի յանկարծ իրենց ականջին։ Ուրախութեան սարսուռ մը կ՚անցնէր օդին մէջէն։ Դուռը կը բացուի

յուշիկ, ու լամբարի լոյսը երեւան կը բերէ դէմքը քարերարին, որ կ՚ըսէ.

— Եկէ՛ք։

Ծերունին ու աղջիկը ոտքի կ՚ելլեն։

Այսպէս կը ձայնէր երբեմն Մեսիայի պատգամաբերը գաչտերու առանձնութեան մէջ լքուած հովիւներուն, ու կը հրաւիրէր զանոնք՝ երթալ տեսնել նորածին Մանուկը իր խանձարուրներուն մէջ։

Եկեղեցիի մեծ դռնէն լոյսի հեղեղ մը դուրս կը խուժէ, ու իրենց ցնցոտիները կը փայլին խորանէն հասնող սպիտակ ճառագայթներէն։

Տաճարը կենդանացած է հոծ բազմութիւնովը հաւատացեալներու, որոնք կ՚աղօթեն այդ խորհրդաւոր գիշերուան մէջ։

Երէցը յուշիկ առաջ կը մղէ ծերուկն ու աղջիկը, ըսելով.

— Ներս մտէ՛ք, Յիսուսի տօ՛նն է այս։ Աղքատները իրենց սեպհական տունին մէջ են հոս...։

Ծնունդի գիշերն էր։

ԱՂԲԻՒՐԸ

Երեք ուղեւորներ աղբիւրի մը քով իրարու պատահեցան։

Ջուրը կը լեցուէր քարաշէն լայն գուռի մը մէջ, որուն վրայ փորագրուած էին սա բառերը.

Անցո՛րդ, նմանէ՛ այս աղբիւրին։

Երեք ուղեւորները՝ ծարաւնին անցընելէ վերջ՝ ուզեցին հասկնալ արձանագրութեան իմաստը։

— Ասիկա ժամանակին յարգը գիտցող խելացի մարդու մը խորհուրդն է, ըսաւ առաջին ուղեւորը։ Աղբիւրը իր անընդհատ վազքով կը հեռանայ ակէն ու հետզհետէ իր մէջ կ՚ընդունի բազմաթիւ վտակներ, այնպէս որ երբ ծովը հասնի, մեծ գետ մը ձեւացած կ՚ըլլայ արդէն։ Իր օրինակով աղբիւրը ըսել կ՚ուզէ կարծես. «Աշխատասէ՛ր եղի՛ր, բնաւ մի՛ դանդաղիր, և պիտի յաջողիս ու բարգաւաճիս»։

Երկրորդ ուղեւորը, ծերունի մը, որ ձեռքի գիրքը կարդալու զբաղած էր, գլուխը վերցուց ու ըսաւ.

— Հոս աւելի բարձր դաս մը կայ։ Աղբիւրը, որ առանց որեւէ ակնկալութեան կը զովացնէ ու կը սփոփէ իրեն դիմող ամէն ծարաւի ուղեւորները, բացորոշապէս ըսել կ՚ուզէ. «Բարիք գործէ՛ մի՛ միայն բարիքի համար ու փոխարէնը որեւէ վարձատրութիւն մի՛ սպասեր»։

Կը մնար երրորդ ուղեւորը, որ մինչեւ այն ատեն լուռ կեցած էր։ Դեռաբոյս երիտասարդ մըն էր ան,

որ առաջին անգամ կը բաժնուէր իր հայրենիքէն ու իր մօրմէն։ Ուղեկիցները խնդրեցին որ ինք ալ բացատրութիւն մը տայ։ Երիտասարդը նախ շիկնեցաւ, գլուխը խոնարհեցուց, ապա համարձակեցաւ խօսիլ.

— Այս արձանագրութիւնը, ըստ իս, տարբեր իմաստ ունի։ Ի՞նչ օգուտ պիտի ունենար աղբիւրին արագաշարժ վազքը կամ զովարար յատկութիւնը, եթէ ապականած ու նեխած ըլլար ան։ Յստակ ու վճիտ ջուր մը ունենալուն մէջ է անոր յարգն ու արժէքը։ Աղբիւրը երբ կը հրաւիրէ մեզ իրեն նմանիլ, ջանասիրութեան կամ բարեգործութեան մղելէ առաջ, կը յորդորէ որ մաքուր հոգի մը կրենք իր վճիտ ջուրին նման, որպէսզի անոր մէջ ցոլանան երկինքի ոսկի ճաճանչները ու երկրի անուշաբոյր ծաղիկները։

— Ապրի՛ս, տղա՛ս, ըսաւ ծերունին, գտար արձանագրութեան ճի՛շդ իմաստը։ Շարունակէ՛ ճամբադ ու եղիր ժրաջան ու բարի. ատով յարգ ու պատիւ պիտի ընդունիս մարդոցմէ։ Բայց ամէն բանէ վեր՝ ունեցի՛ր մաքուր ու ամբիծ հոգի մը ու հոն պիտի ցոլանայ ու դրոշմուի Աստուծոյ պատկերը, ինչպէս որ նկարդ ցոլացած է հիմա աղբիւրի ջինջ հայելիին մէջ։

ՇԱՔԱՐԵՂԷՆՆԵՐՈՒ ՏՈՒՓԸ

ՎԵՐՈՆ Իտալիոյ քաղաքներէն մէկուն մէջ, 1806 թուականին, ֆրանսական բանակէն բարձրաստիճան սպայ մը, հրամանատարը նոյն քաղաքի պահակազօրքին, երբ օր մը կ'անցնէր գլխաւոր պողոտայէն, հեռուէն սուր աղաղակ մը կը լսէ։ Մօտենալով՝ կը տեսնէ հազիւ 11–12 տարեկան մանուկ մը, շրջապատուած խումբ մը մարդոցմէ։ Մանուկը յուսահատ ճիգեր կ'ընէր ազատելու համար հուժկու ձեռքերէն անոնցմէ մէկուն, որ կը քաշկռտէր զինքը դէպի մօտակայ պահականոցը։ Ան երբ կը տեսնէ համազգեստաւոր մարդը, անոր կ'ուղղէ իր աղերսանքները, որոնք սուրի պէս կը մխուին նորեկի սիրտին մէջ։

— Ի՞նչ է, ի՞նչ կայ, կը հարցնէ սպան։

— Տեսէ՛ք սա փոքրիկ ստահակը թէ ի՛նչ գողցաւ, կ'ըսէ, ցոյց տալով շաքարեղէններու հրաշալի տուփ մը։ Խօսողը շաքարավաճառ մըն էր, որու խանութը քանի մը քայլ անդին կը գտնուէր։ Ան մեծ զգուշութիւն կ'ընէր նոյն ատեն՝ որ ոստիկանին յանձնելէ առաջ ձեռքէ չփախցնէր մանուկը։

— Նախ խանութդ մտնենք և հասկնանք խնդիրը, կ'ըսէ սպան։

Յանցաւոր մանուկը, ամբաստանողն ու դատաւորը կը մտնեն խանութ ու դուռը ներսէն կը փակեն։ Դատական ատեան մը կը կազմուի հոն։ Սպան հարցաքննելով կ'իմանայ թէ պզտիկը կորսնցուցած էր հայ-

րը, ծագումով գուլիցերիացի, որ մեռած էր տարի մը առաջ։ Միայնակ մնացած էր ինք իր մօրը հետ. զոր ծանր հիւանդութիւն մը երկար ատենէ ի վեր անկողինին գամած էր և որ իրմէ զատ ոչ ոք ունէր զինք խնամող։

— Բայց ասոնք չեն արդարացներ քու գողութիւնդ, իսկ այս որկրամոլութիւնդ ամօթալի արարք մըն է պարզապէս, ըսաւ սպան։

— Որկրամոլութի՜ւն, պարո՛ն, գոչեց մանուկը, վերցնելով գեղեցիկ ճակատը։ Ո՛հ, որկրամոլութեան համար չէր որ վերցուցի այս նարնջաշաքարները։ Ես պիտի չուտէի զանոնք, հապա մայրիկիս պիտի տանէի։ Ինչ որ ուտէ ան՝ սիրտին կը դպչի։ Ես կը կարծէի թէ այդ շաքարները պիտի չվնասեն իրեն։

— Ինչո՞ւ ուրեմն չդիմեցիր այս պարոնին, ու յայտնելով մօրդ վիճակը չխնդրեցիր որ քեզ նուիրէ տուփը։

— Այո՛ սխալեցայ, պարո՛ն բայց չհամարձակեցայ։ Մնաց որ ես չէի կարծեր թէ ըրածս գէշ բան մըն էր, ինչու որ զօրանոցին մէջ յաճախ կը լսէի զինուորական գրաւումներու պատմութիւններ, որոնց համար կը ծիծաղէին և նոյն իսկ կը հպարտանային պատմողները. և սակայն հայրս ու իր ընկերները բարի ու քաջարի զինուորներ էին։ Այս անիծեալ տուփը վերցուցած ատենս կը կարծէի՝ թէ աղէկ հնարք մը ի գործ կը դնէի։ Հիմա կը զգամ ըրածիս ծանրութիւնը։ Ներողութիւն, պարո՛ն, կը պաղատիմ՝ ի շնորհս ձեր ուսանողներուն և պատուոյ խաչին, զոր կուրծքերնուդ վրայ կը կրէք, մի՛ անպատուէք արժանաւոր զինուորի մը զաւակը ու մի՛ խլէք զիս մայրիկիս գիրկէն։ Ամօթը, զոր կը զգամ

արդէն, բաւական է զիս պատժելու, և այդ պատիժը պիտի տեւէ՝ քանի ապրիմ աշխարհի վրայ։

«Ու այս խօսքերը արտասանած ատեն անոր յուզումը ա՛յնքան ճշմարիտ էր, կ՚ըսէ սպան, որ ետքէն կը պատմէր այս եղելութիւնը, անոր զղջումը ա՛յնքան բնական էր ու ա՛յնքան անկեղծ, որ չկրցայ ինքզինքս զսպել տղան թեւերուս մէջ առնելէ և ձեռքովս սրբելէ անոր արցունքները, որ այտերէն վար կը հոսէին։

— «Կրնա՞ս մայրիկիդ քով տանիլ զիս, ըսի տղուն։

— «Ամենայն սիրով, պարո՛ն, անմիջապէս . . . բայց կ՚աղաչեմ որ մայրիկս չիմանայ այս եղածը. կը մեռնի ամօթէն։

«Ապահովցուցի տղան, և ի մեծ զարմանս իրեն՝ ձեռքին մէջ դրի ճակատագրական տուփը, զոր գնած էի շաքարավաճառէն, ու մեկնեցանք միասին։

«Քանի մը վայրկեանէն հասանք խեղճուկ տան մը առջև, որ կը գտնուէր քաղաքին ամենէն աղքատ փողոցին մէջ։ Առաջանալով անցքէ մը, ուր տիրող մթութիւնը չէր թոյլատրեր առանց վարանելու քայլ փոխել, հասանք ոլորապտոյտ սանդուխի մը առջեւ, որուն կիսափուլ աստիճանները առաջնորդեցին մեզ երրորդ յարկի մը երերուն սանդխագլուխը։ Հոն դուռ մը բացաւ տղան զգուշութեամբ, և ես իրեն հետեւեցայ։

«Սենեակի մութ խորշին մէջ, խշտեակի մը վրայ երկնցած էր մարմին մը, որուն անշարժ դիրքը գժնդակ տպաւորութիւն մը թողուց վրաս։ Ապա դիակը կարծես կենդանացաւ ու թեթեւ մը շարժեց գլուխը։

— «Ո՞ւսկից կու գաս, տղա՛ս, ըսաւ ան տկար

բայց գործվալից ձայնով մը։ Երեք ժամ անցաւ երթալէդ ի վեր. խելացի գործ չէ այս ըրածդ...։

«Մանուկը չպատասխանեց, և մօտենալով մահիճին՝ համբուրեց հիւանդին ճակատը։

— «Ուրիշ անգամ կը պատմեմ ուշանալուս պատճառը, մայրի՛կ։ Հիմակուհիմա, ահաւասի՛կ այնքան փափաքած շաքարեղէններդ։ Տե՛ս այս կանաչ շաքարապատ մանր նարինջները. կը յուսամ թէ շատ պիտի ախորժիս անոնցմէ։

— «Բայց, սիրելի՛ս, պատասխանեց մայրը ապուշ կտրած, ի՞նչպէս կրցար բերել այս համեղ շաքարները։

— «Այս պարոնը փափաքեցաւ անձամբ բերել, ըսաւ տղան ձեռքովը գլխ ցուցնելով։

«Հիւանդը աւելի վեր վերցուց գլուխը, ու տեսաւ զիս առաջին անգամ ըլլալով։

— «Ո՜հ, ազնիւ պարո՛ն, ո՛րքան մարդասիրութիւն։ Ի՞նչպէս բացատրել ձեր այս այցելութեան պատիւը։

— «Տիկի՛ն, չէի կրնար լսել զինուորի մը այրիին հիւանդութենէ ու չքաւորութենէ տառապիլը ու չցանկալ այցելութիւն մը տալ անոր։ Երջանիկ պիտի ըլլայի՝ եթէ կարենայի չնչին ծառայութիւն մը մատուցանել ձեզ։

«Այն ատեն թշուառ կինը պատմեց՝ թէ իր ամուսինը, ծագումով գուլցերիացի ու ենթասպայ ֆրանսական զօրագունդի մը մէջ, տարի մը առաջ մեռած էր քաղաքային հիւանդանոցին մէջ՝ Մանտուայի ճահիճներէն յառաջացած ժանտատենդէն։ Բաչարի զինուոր մըն էր անիկա, կ'ըսէր, հեզահամբոյր ու բարի՝ այս տղուն պէս, որուն, իբրև ժառանգութիւն, թողուց իր կերպարանքն ու սիրտը, որովհետև պըզ-

տիկս իսկ եւ իսկ հօրը կը նմանի։ Ան չէր կրնար մխիթարուիլ խորհելով՝ թէ այնքան պանծալի ճակատամարտներու մասնակցելէ ետք՝ վերջ կուտայ իր կեանքին, քաղաքային հիւանդանոցի մը մէջ, դաժան ախտի մը հարուածին տակ։ Ան կսկիծով կը խորհէր մանաւանդ՝ թէ չէ կրցած կենսաթոշակ մը ապահովել մեզ, ու իր սիրելիներուն ենթարկուելիք վերահաս թշուառութեան հեռանկարը ա՛լ աւելի դառնացուց իր վերջին վայրկեանները։ Միայն թէ անսահման վստահութիւն ունէր Նախախնամութեան վրայ։ — Կտակս պատրաստեցի ամենաբարի Աստուծոյ անունով, ըսաւ մահէն քանի մը վայրկեան առաջ ձեռքս սեղմելով, իրեն կը յանձնեմ ձեզ երկուքդ. Ա՛ն պիտի ըլլայ իմ կտակակատարս։

«Երբ խօսքը աւարտեց՝ դառն արցունք թափեց տարաբախտ այրին, ու երկար պահ մը լուռ մնացինք ես ու ան։ Տղան կը շոյէր ու կը գգուէր մօրը վտիտ ձեռքերը ու փոխնիփոխ ակնարկներ կը ձգէր մէյ մը անոր, մէյ մը դիմացի պատին վրայ, ուրկէ կախուած էին երկու ուսանոցներ։ Ասոնք էին զինուորականին թողած ամբողջ ժառանգութիւնը։ Դարձայ ու յարգանքով ողջունեցի այդ ուսանոցները։ Ապա դրամական նպաստ մը, եւ, որ աւելին է, ապագայի խոստում մը ձգեցի ու այնպէս բաժնուեցայ թշուառութեան այդ բոյնէն։

«Մօրն ու զաւակին մասին քաղած տեղեկութիւններս աւելի շահագրգռեցին զիս, ու երջանիկ եղայ, որ յաջողեցայ անոնց վրայ հրաւիրելու քանի մը հարուստ ու մարդասէր անձերու ուշադրութիւնը։ Թաղին երէցը, արժանայարգ ու բարի ծերունի մը, որուն յանձնարարեցի զանոնք, անմիջապէս վարժա-

բան մը դրաւ տղան։ Երկու ամիս յետոյ հեռացայ քաղաքէն, համեմատաբար լաւագոյն վիճակ մը ապահովելով անոնց համար։

* * *

Երեսունըմէկ տարի ետք, 1837-ին, մեր նախկին հրամանատարը գործով մը նոյն քաղաքը եկած էր։ Ան չէր անդրադառնար սակայն անցեալի դէպքերուն, և ոչ իր երբեմնի պաշտպանեալներուն . . . ։ Օր մը իր նախկին ծանօթներէն մէկուն հետ Բորսոյի լուսաշող մէկ սրճարանը նստած՝ կը սքանչանար քաղաքին կրած կերպարանափոխութեան վրայ։

— Տեսէ՛ք Տ... աբբայի գաղութը, որ կ՚անցնի, ըսաւ խօսակիցը, ցուցնելով ութէն տասներկու տարեկան տղոց խումբ մը, որուն կ՚առաջնորդէին աւելի տարեց քանի մը տղաներ։ Անոնք հագած էին պարզ բայց մաքուր զգեստներ և ամենուն դէմքերէն խաղաղ ու թարմ ուրախութիւն մը կը ճառագայթէր։

— Ի՞նչ են այս տղաքը, հարցուց նախկին զինուորականը։

— Ասոնք ամէնքը ժամանակին գործած են, թէև անգիտակցաբար, այնպիսի յանցանքներ, զորս կը դատապարտէ օրէնքը։ Թերևս բանտերու մէջ ըլլային հիմա կամ գուցէ մէյմէկ եղեռնագործներ դառնային, եթէ Տ... աբբան հաւաքած չըլլար զանոնք իր հիմնած հաստատութեան մէջ. հիանալի հաստատութիւն մը, որ պատիւ կը բերէ մեր քաղաքին։ Այդ հաստատութիւնը արգելարան մը չէ երբեք, վասնզի տղաքը հոն կը կարծեն գտնուիլ ընտանեկան ջերմիկ մթնոլորտի մը մէջ, որուն իսկական հայրն է բարի աբ-

քան։ Ատկէ ելլողները կը դառնան պարտիզպաններ, արհեստաւորներ եւ նոյնիսկ ուսուցիչներ։ Անոնք անգամ մը որ հեռանան այդ փեթակէն ու նետուին կեանքի ասպարէզը, դարձեալ կը շարունակեն եղբայրներ նկատել մէկզմէկ ու բարերարին հաստատութիւնն ալ՝ իրենց հօրենական տունը։ Տ... աբբան սկիզբները իշխանական գերդաստանի պատկանող հարուստ երիտասարդի մը դաստիարակը կ՚ըլլայ Գերմանիոյ մէջ, ուրկէ կը վերադառնայ համեստ դրամագլուխով մը, զոր ամբողջութեամբ այս գործին կը յատկացնէ։ Անոր հաւատքը վերանորոգած է կարծես Յիսուսի հացերը շատցնելու հրաշքը։ Բերած գումարը աճեցուցած է հետզհետէ ու յաջողած է ծախու առնել գետին մը և կառուցանել և պահել այդ հաստատութիւնը, ուր այժմ կ՚ապրին, միջին հաշուով, վաթսունէ ութսուն գիշերօթիկներ։ Եթէ կը հաճիք, երթանք ու այցելութիւն մը տանք այդ հաստատութեան։ Վստահ եմ թէ դժգոհ պիտի չմնաք։

Հիմա դարձեալ խօսքը տանք ականատես սպային։

«Քանի մը վայրկեան ետք կը յառաջանայինք մեծամեծ կնձնիներէ հովանաւորուած ճամբէ մը դէպի բարի աբբային գաղութը, որ քաղաքին պարիսպներէն քառորդ ժամուան հեռաւորութիւն ունէր։

«Մտանք ընդարձակ բակ մը՝ լեցուն հաւերով, սագերով, բադերով և օժեւորուած մանաւանդ անցուդարձով մատաղատի գործաւորներու, որոնց եւրաքանչիւրը զբաղած էր իր յատուկ գործով։

«Մէկ կողմը կային ախոռներ, միւս կողմը՝ շէնքեր, որոնցմէ կը լսուէին խարտոցներու և սղոցներու սուր ճռինչներ և սալերու վրայ ելեւէջող մուրճերու աղմուկը։ Ամէն բան կատարեալ կարգապա-

հութիւն ու կեանք կը բուրէր շուրջս։ Ախոռներու ետեւ, թթենիներով ծածկուած ցանկապատի մը ծայրը, շէնք մը կը բարձրանար իբրեւ ջերմանոց։ Այդ ցանկապատին մէջ հանդիպեցանք Տ... աբբային։ Ան կը խօսակցէր երկու տղոց հետ, որոնք շքեղ բանջարանոցի մը մէջէն աւելորդ խոտերը քաշելու զբաղած էին։ Մեզ տեսնելուն պէս մօտեցաւ աբբան։ Քառասունէն յիսունի մէջ մարդ մըն էր ան, փոքր հասակով, բայց առանձնապէս շնորհալի դիմագիծերով և ուշագրաւ՝ որքան կորովով, նոյնքան իր անուշ արտայայտութիւնով։

«Բնական և սիրալիր ընդունելութիւն մը ըրաւ ան մեզի, ու առաջնորդեց իր հաստատութեան ամէն բաժանումները սուրբի մը համեստութեամբ։ Ինծի այնպէս կը թուէր՝ թէ այդ արժանայարգ քահանային ներկայութենէն ու խօսքերէն անբաժան էր թագուն առաքինութիւն մը, որուն ազդեցութիւնը մինչեւ սրտիս խորը կը թափանցէր, ինչպէս այդ իրիկուան զեփիւռը, որ մեղմօրէն կ'օրօրէր շրջապատիս մատղաշ ցօղունները ու զգայարանքներուս մէջ կը թափանցէր իր անուշահոտութիւնը։

«Գիշերը վրայ կը հասնէր։ Հրաժեշտ առի աբբայէն ու սրտագեղ խօսքերով յայտնեցի իրեն այս այցելութենէն կրած անմոռանալի տպաւորութիւններս։ Վերջին ձեռք սեղմումի պահուն՝

— «Թոյլ կուտա՞ք, պարոն, ըսաւ, հարցնել թէ առաջի՞ն անգամ է որ մեր քաղաքը կը գտնուիք։

— «Երկրորդ անգամս է, տէ՛ր աբբայ, պատասխանեցի։ Առաջին այցելութիւնս այս քաղաքը 31 տարի առաջ եղած է։ Այն ատեն, 1806-ին, ֆրանսական պահակազօրքին հրամանատարն էի...։

— «1806-ի՛ն . . . գոչեց աբբան, ու իր գլխագիծերը, իբրեւ յանկարծական յայտնութենէ մը լուսաւորուած, երեւան բերին այնքան սաստիկ յուզում մը, որ կարծեցի թէ պիտի նուաղէր։

— «Ո՜վ հրաշք, աստուածայի՛ն հրաշք, որ մինչեւ հոս առաջնորդեց ձեզ։ Այս գործը, զոր հիմա տեսաք, այս գործը ձե՛րն է, պարոն։ Դո՛ւք հիմնեցիք զայն 31 տարի առաջ, այն օրը՝ ուր արդարութեան ձեռքէն խլեցիք ու նշաւակութենէ ազատեցիք անուշեղէններու այն փոքրիկ գողը, որ, ձեր մարդասիրութեան շնորհիւ, իր կարգին՝ եղաւ գործիք մը մարդասիրութեան, մինչ մարդկային օրէնքը պիտի հարուածէր ու թերեւս ընկերութեան թշնամի մը պիտի ընէր զայն, եւ կամ շատ շատ՝ յուսահատ ու անպէտ թշուառական մը։

— «Բայց ի՞նչպէս, տէ՛ր աբբայ . . . ես ալ իմ կարգիս աղաղակեցի ապուշ կտրած։

— «Այո՛ պարոն, ընդմիջեց ձեռքս բռնելով ու յարգանքով շրթունքներուն տանելով, այո՛ պարոն, ան, որ հիմա պատիւն ունեցաւ ձեր այցելութիւնն ընդունելու, այն միեւնոյն տղան է, զոր ձեր գթասրտութիւնը ազատեց ոստիկանին ձեռքէն այն ճակատագրական վայրկեանին, որ, սակայն, եղաւ իրեն համար երջանիկ վայրկեան մը։ Այն օրէն ամբողջ կեանքս նուիրեցի մէկ նպատակի. — Ընել ուրիշներու այն՝ ինչ որ դուք ըրիք ինծի։ Ձեր բարեգործութիւնը ինծի համար եղաւ այն ֆանֆարը, զոր տուիք ձեր մեկնած ատեն, ինչպէս Աւետարանի մեծատունը շահեցնելու համար տուաւ իր ծառաներուն։ Այո՛, ես այդ ֆանֆարը շահեցուցի կրցածիս չափ, եւ հիմա ուրախութիւնս կատարեալ է, որ կա-

րող կ'ըլլամ հաշիւ տալ՝ թէ հաւատարիմ գտնուեցայ այն աւանդին, զոր ինծի վստահած էիք։ Երեսունըմէկ տարի առաջ ինծմէ բաժնուելնուդ պահուն մեծ ու նշանակալից բառ մը ելաւ ձեր շրթունքներէն. Մարդ եղի՛ր: Ես ջանացի ըլլալ, ու ձեր շնորհիւ, պարո՛ն, իրենց կարգին մէյմէկ մարդ պիտի ըլլան այս մանուկները, որոնց խնամքը ինծի յանձնած է Աստուած»։

«Տակաւին ութ օր մնացի այդ քաղաքը ու յաճախ տեսնուեցայ աբբային հետ։ Ան չէր ուզեր խօսիլ իր մասին, ու ես շատ դժուարաւ կրցայ քաղել իր կեանքի պատմութիւնը։ Այդ կեանքը գործնական առաքինութեան ոսկի շղթայ մը եղած էր։

— «Արքայութիւնը, կը սիրէր կրկնել ան ստէպ, հո՛ն է, ուր լիուլի կը գործադրուին աստուածային օրէնքները։ Գործ դնել, որքան հնարաւոր է, այդ օրէնքները, կը նշանակէ կանխահաս արքայութիւն մը ստեղծել երկրի վրայ։

«Ինք, աբբան, այդպիսի արքայութիւն մը ըրած էր իր փոքրիկ գաղութը, ուրմէ հեռացայ սիրտս լեցուն անպատում յիշատակներով, ու օրհնեցի Նախախնամութիւնը, որ ձեռքէս ինկած մանանեխի հատիկը ծառ մը ընելէ ետք՝ պարգեւած էր ինծի տեսնելու երկինքի թռչուններուն հանգչիլը անոր ոստերուն վրայ»։

ԴՊՐՈՑԸ ԱՌԱՆՑ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

ԵՐՋԱՆԻԿ նահանգ մը կար ատենօք, հարուստ իր հունձքերով, հարուստ նաեւ իր արի ու առաքինի բնակիչներով։

Աստուծոյ օրհնութիւնը իջած էր կարծես այդ նահանգին վրայ, ու անոր ժողովուրդին անունը յարգանքով կը յիշուէր ամէնուրեք։

Ըսաւ օր մը Չարի Ոգին. «Օ՜ն, կործանենք այդ նահանգը ու շղթայենք անոր բնակիչները, քանի որ չեն ընդունիր ու կ'արհամարհեն անոնք մեր տիրապետութիւնը»։

Ու յեղափոխութիւն մը պայթեցաւ նահանգին մէջ և խախտեցան ընկերութեան հիմերը, իբրեւ թէ ծեծուած ըլլային անոնք բուռն հեղեղներէ։ Անցեալի փայլէն ու յաջողութենէն աւերակներ միայն մնացին այն տեղ։

Չարի Ոգին իր տիրապետութիւնը մշտնջենաւորելու մոլուցքով՝ խորհեցաւ. «Խելահաս մարդիկը, որ ներկայ սերունդին կը պատկանին, հպատակեցուցի արդէն։ Կը մնայ գրաւել նաեւ մանուկի հոգին, ինչու որ մանուկն է ապագան»։

Եւ դպրոցներէն վտարուեցան Աստուծոյ անունը ու կրօնքի դասաւանդութիւնները, և հին ուսուցիչներու տեղը գրաւեցին այնպիսիներ, որոնք չունէին ոչ մէկ կրօնական ու բարոյական սկզբունք, և Գիտութեան անունով չոր ու ցամաք ծանօթութիւններ

միայն աւանդեցին, և ազատ ու սանձարձակ թողուցին մատաղ հոգիները իրենց անկարգ հակումներուն ու կիրքերուն մէջ։

Հասած էր նպատակին Չարի Ոգին ու ապահոված էր իր տիրապետութիւնը։

Անիկա կրցած էր ճարտարօրէն ծածկել իր թոյնը, հնչեցնելով պոռոտ ու մեծահնչիւն՝ բայց անիմաստ ու դատարկ բառեր, որոնք կամազուրկ ու անգիտակից ամբոխին վրայ միայն կարող են ազդել և գինովութեան ու մոլորանքի առաջնորդել զայն։

* * *

Այն ժամանակները նոյն նահանգի մէկ անկիւնը կ'ապրէին երկու բարեկամ երկրագործներ, որոնք հարազատ եղբայրներու նման կը սիրէին զիրար։ Ամառները իրենց արտերը կ'ոսկեզօծուէին կուռ ու առոք հասկերով ու ձմրան եղանակին կրակը միշտ արծարծուն էր իրենց վառարաններուն մէջ, ու բազմաթիւ որդիներ — թանկագին տրիտուր առաքինութեան — կը բոլորէին իրենց սեղանները։

Տեղի ունեցած յեղաշրջութիւնը կը սպառնար, սակայն, խռովել այս խաղաղիկ կեանքը։ Յակոբ, երկու բարեկամներէն տարէցը, խորհրդածեց ու ըսաւ ինքնիրեն. «Հարկ է հնազանդիլ Աստուծոյ քան մարդոց»։ Եւ շարունակեց իր զաւակները յանձնել նախկին դաստիարակներուն, որոնք, թէև մերժուած ու հալածական, բայց չլքեցին բնաւ իրենց սանները։ Սպառնալիք կամ պատիժ չկրցան ազդել նաև առաքինի հօր վրայ։ Անիկա համբերութեամբ տարաւ նոյն իսկ բանտի նեղութիւններուն, բայց դուրս ելաւ

անկէ հպարտ ու պատուով ու այն գիտակցութեամբ՝ թէ պարկեշտ ու գաղափարական մարդն ալ երբեմն կը հեծէ բանտերու խորերը՝ առնէթեր գողերու և մարդասպաններու։

Պետրոս, երկուքէն նուազ հաստատամիտն ու տարիքոտը, հակառակ իր երէց բարեկամին խոր–հուրդներուն, տատանեցաւ, ու նոր դաստիարակնե–րու յանձնեց իր զաւակները։

* * *

Անցան բաւական տարիներ։

Օր մը երբ Յակոբ ընտանիքին հետ դաշտը կ՚աշ–խատէր, տեսաւ որ Պետրոս իրեն կը մօտենայ տկար, հիւծուած ու վշտի տխուր դրոշմը դէմքին վրայ։

Խեղճ մարդը հեծկլտալով ինկաւ բարեկամին բազուկներուն մէջ.

— Դժբա՛խտս, դժբա՛խտս, հիծեծեց, եթէ ժա–մանակին անսացած ըլլայի քու խորհուրդներուդ, այսօր ամօթը պիտի չընկճէր զիս ու հայրերուն ա–մենէն ողորմելին պիտի չըլլայի բնաւ։

Յակոբ, վերջին ծայր յուզուած, առանձնացուց իր բարեկամը կարկաջուն աղբիւրի մը եզերքը՝ թաւ ծառի մը հովանիին տակ, և երկուքը միասին նստան դալար գետնին վրայ։ Այն տեղէն կը տեսնուէր հրնձ–ուորներու աշխատանքը ու մինչև իրենց կը հասնէր անոնց ուրախ երգերուն արձագանգը։ Առատութեան ու երջանիկ խաղաղութեան այս տեսարանը կրկնա–պատկեց Պետրոսի տխրութիւնը։

— Բարեկամս, ըսաւ ան, Աստուած օրհնէր է քու հաւատքդ ու հաստատամտութիւնդ, իսկ ես կը

կրեմ անհատ տկարութեանս դառն պատիժը։ Քու զաւակներդ թագն ու պսակն են առաքինութեանդ, մինչդեռ իմինները յուսահատութեան աղբիւր մը դարձած են ինծի համար։ Անցեալ օր քովս եկաւ անդրանիկ որդիս, որ քսանըմէկ տարեկան է հիմա, ու ըսաւ.— «Տուր ժառանգութեանս բաժինը. ես չափահաս եղած եմ այլեւս ու որոշած եմ մեկնիլ ասկից»։ — «Ո՞ւր պիտի երթա՛ս, տղա՛ս»։ — «Դուն իրաւունք չունիս գործերուս միջամտելու։ Ա՛լ անցած է հայրերու բռնակալութեան ժամանակը։ Դպրոցը բացաւ աչքերնիս ու սորվեցուց տէր ըլլալ մեր իրաւունքներուն»։ Երկրորդ որդիս յարեցաւ ստահակներու խումբի մը, որոնք ամէն կերպ անկարգութիւններու մղեցին զայն։ Քանի մը օր առաջ գողութիւն մը ըրած էր ան։ Քանի այդ բանը կը մտաբերեմ, ամօթի կարմիրով կը բռնկի ճակատս։ Երբ լսեցի այս անարժան արարքը, խստիւ յանդիմանեցի զայն ու փորձեցի Աստուծոյ ու բարոյականի անունով շարժել անոր սիրտը։ Բիրտ ու անլուր հայհոյանք մը եղաւ իր պատասխանը։ Այն օրէն ի վեր չեմ տեսած զինքը։ Գալով միւս զաւակներուս, կը զգամ թէ ինծի հանդէպ որդիական սէր կամ գուրգուրանք չեն ծնուցաներ անոնք բնաւ։ Չար կիրքերու և յոռի հակումներու բոցը կը փայլի աչքերնուն մէջ, ու այժմէն մոլութեանց հետքեր կ'ընդնշմարեմ անոնց մատաղ դէմքերուն վրայ։ Դժոխք դարձած է տունս։ Մշակող ձեռքերու բացակայութենէն խոպանացած են արտերս, ու ցորենի հասկերու տեղ փուշերով ու տատասկներով ծածկուած։ Մեռաւ կինս սրտին ցաւէն, իսկ ես կ'ապրիմ տեսնելու համար թշուառութիւնը կանգնած դրանս առջև ու ամօթը՝ թևերը տարածած ընտանեկան յարկիս վրայ։

* * *

Երկու բարեկամները երկար ժամանակ իրար խառնեցին իրենց արցունքները։ Յետոյ Յակոբ խեղդելով իր յուզմունքը՝ ըսաւ.

— Ստուգիւ չափազանց դառն է քեզի պատահած աղէտքը ու կարի ծանր է պատիժը, զոր կը կրես։ Կը մաղթեմ որ դարձի գան զաւակներդ ու վերըստին գտնես կորուսած հանգիստդ ու երջանկութիւնդ։ Կը ցաւիմ որ դուն այն ատեն հաւատացիր տրուած խաբուսիկ խոստումներուն ու խորհեցար թէ Նոր դպրոցներու մէջ եթէ Աստուծոյ սէրը չներշնչեն, գոնէ Անոր հանդէպ ատելութեան զգացում պիտի չսերմանեն դեռաբոյս սիրտերու մէջ։ Դուն կարծեցիր թէ կարգ մը նորելուկ սկզբունքներ եւ վարդապետութիւններ պիտի չկարենան խեղաթիւրել զաւակներուդ մաքուր զգացումները ու խեղդել անոնց մէջ պարտականութեան ձայնը։ Փորձը ահաւասիկ ցոյց տուաւ՝ թէ ո՛րքան դառն է եղեր այդ մոլար սկըզբունքներուն արգասիքը։

Այս խօսքերուն վրայ տեղէն ելաւ Յակոբ։ Քիչ մը անդին կը բարձրանար ծառ մը, որ միւս ամէն ծառերէն գեղեցիկ էր իր տեսքով, ու իր ճիւղերէն կախուած էին կլոր ու ոսկեփայլ պտուղներ, որոնք, սակայն, պահած ունէին անօսր թոյն մը՝ կարող անմիջապէս մահացնելու զանոնք ճաշակողները։

— Կը տեսնե՞ս այդ ծառը, յարեց Յակոբ, դուն շատ աղէկ կը ճանչնաս անոր մահաբեր յատկութիւնը։ Ճիշդ ատոր կը նմանի Դպրոցը առանց Աստուծոյ, զոր երբ Չարի Ոգին հիմնեց երկրի վրայ, հրապուրիչ երեւոյթ մը տուաւ անոր՝ գիտութեան ու երջան-

կուլթեան խաբեպատիր խոստումներով։ Իցի՛ւ ամէն ոք իմանար թէ թունաւոր հիւթ մը կը հոսի անոր երակներէն, և հայրերը զգուշանային ու հեռու պահէին անկէ իրենց զաւակները։ Ով որ այդ ծառին պտուղէն ճաշակէ՝ կը մահանայ ու ով որ քնանայ անոր շուքին տակ չ՚արթննար այլեւս։

ՎԵՀԱՆՁՆ ՎՐԷԺԽՆԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՂՔԱՏԻԿ ու դեռատի կին մը հոգին աւանդեց բազուկներուն մէջ սեղմած իր տասը տարեկան մէկ հատիկ զաւակը։

Բարեսիրտ դրացիներ տեսնելով տղուն յուսահատ արցունքները, հեռացուցին մօրկանը անշունչ դիակին քովէն ու իրենց տունը առին զայն։

Հետեւեալ առտուն տղեկը նշմարեց մարդ մը որ դագաղ մը շալկած կը տանէր, ու ինք, հակառակ զինքը պահողներու արգելքին, հնարքով մը դուրս սողոսկեցաւ դռնէն, ու վազելով գնաց իրենց տունը։

— Մայրիկս տեսնել կ'ուզեմ, ըսաւ տղան հեկեկալով այն պահուն՝ երբ մարդը դագաղին կափարիչը գամելու զբաղած էր։

— Անկարելի է, պատասխանեց մարդը կոպտութեամբ, կորսուէ՛ ասկից։ Մէկը չկա՞յ որ քովէս հեռացնէ այս տղան։

— Թոյլ տո՛ւր, որ գոնէ վայրկեան մը տեսնեմ մայրիկս, կրկնեց որբուկը, փարելով մօրը դագաղին։

Եւ մինչ պաղատագին ակնարկով կը դիտէր մարդուն խոժոռ ու անկարեկիր դէմքը, յուսահատ արցունքներ կը հոսէին իր այտերէն, որոնց վրայ բնաւ չէր փթթած կարծես մանկութեան ծաղիկը։

— Մէկ անգամ, կ'աղաչեմ, միայն մէ՛կ անգամ տեսնեմ մայրիկիս երեսը։

Անսիրտ հրէշը վայրագօրէն բռնեց տղուն մէջքէն ու այնպէս ուժգին մէկ կողմ նետեց, որ գետին

փռուեցաւ ան եւ զգացած ցաւէն ու զայրոյթէն սկսաւ ճչել։

Տղան յանկարծ դադրեցուց լացը ու ոտքի ելաւ։ Խոշորցան իր կապոյտ աչքերը, կախ ինկան շրթունքները, կափկափեցին ակռաները ու փայլակ մը շողաց արցունքներուն մէջէն։ Յետոյ բարձրացուց իր թոյլ ու նիհար բազուկը, ճօճեց կռուփը օդին մէջ և սպառնական ձայնով մը, որ հեռու էր մանկական ըլլալէ, գոռաց.

— Երբոր մեծնամ, պիտի մեռցնեմ քեզ։

* * *

Անցան քսան տարիներ։

Մեծ բազմութիւն մը գրաւած էր դատարանի ընդարձակ սրահը։

— Չկա՞յ մէկը, որ ստանձնէ այս մարդուն պաշտպանութիւնը, հարցուց դատաւորը։

Խոր լռութիւն մը յաջորդեց այս խօսքերուն։

Երիտասարդ մը, յանկարծ, ոտքի ելաւ։ Իր սեղմուած շրթունքները խորունկ յուզում մը կը մատնէին, իսկ դիմագիծերը՝ ուշիմութիւն և մտքի արտակարգ կարողութիւն մը։

Հաստատուն քայլերով առաջ անցաւ երիտասարդը, կրակոտ ակնարկ մը պտտցուց բոլորտիքը, ու սկսաւ պաշտպանել անօգնական ամբաստանեալին դատը։

Հանճարեղ ու պերճախօս պաշտպանողականը, փաստերու անդիմադրելի ուժով, յափշտակեց ամէնքը ու մեծ տպաւորութիւն գործեց ներկաներուն վրայ։

Ամբաստանեալը անպարտ արձակուեցաւ։

— Շնորհակալ եմ, պարո՛ն, Աստուած օրհնէ՛ ու վարձահատոյց ըլլայ քեզ, ըսաւ վերջինս, քեզ կը պարտիմ կեանքս։

— Ես քու շնորհակալութեանդ պէտք չունիմ, պատասխանեց ցրտութեամբ երիտասարդ փաստաբանը։

— . . . Բայց, պարո՛ն, կարծեմ զիս չես ճանչնար դուն։

— Կոչում ըրէ յիշողութեանդ, ո՛վ մարդ։ Ասկէ քսան տարի առաջ տկար մանուկ մը մօրը գագաղէն բաժնեցիր ու չարաչար խորտակեցիր անոր վշտահար սիրտը։ Ե՛ս էի այդ մանուկը։

Մարդը տժգունեցաւ։

— Հի՛մա կը հասկնամ. զիս ձեռքովդ մեռցնել է նպատակդ, ինչպէս սպաննած էիր այն ատեն։ Աստո՛ւր համար ուրեմն փրկեցիր զիս։

— Ո՛չ պատասխանեց երիտասարդը, ես աւելի քաղցր ու արժանի վրէժ մը լուծեցի, փրկելով կեանքը այն մարդուն, որուն անգութ արարքը սրրտիս մէջ բացաւ անանկ վէրք մը, որ քսան տարիէ ի վեր չէ սպիացած տակաւին։ Գնա՛ հիմա ու յիշէ արցունքները մայրազուրկ ու անպաշտպան այդ որբուկին։

Մարդը հեռացաւ ամօթահար ու գլխիկոր։ Իսկ երիտասարդ փաստաբանը հոգին խորը զգաց անուշիկ ու գոհունակ ժպիտը իր մայրիկին, որուն գոհաբերած էր իր վրէժխնդրութիւնը։

ՁԱՅՆ ՄԸ ՀՐԱՏԷՆ

> Հրատ մոլորակին հետ հաղորդակցութեան փորձեր կ'ըլլան։
>
> **Թերթեր**

— Ալլօ՜, ալլօ՜։ Հրատ մոլորակէ՛ն է խօսողը։

Ռնգային ու հեռաւոր ձայնով մը արտասանուած այս բառերուն վրայ, գիտունը, իր ռատիօ–հեռաձայնին վրայ հակած, կը սարսռայ երջանկութենէն։

Վերջապէ՜ս... ա՛յնքան հոգեմաշ ճիգերէ ու հետազօտութիւններէ ետք, կը յաջողէր հաղորդակցիլ Հրատ մոլորակին հետ։

Այս արդիւնքին հասնելու համար գիտունը քըննած էր, մէկիկ մէկիկ, երկրի ամէն կողմերէն հասած ձայները, Ուէսթմինիսթրի զանգերուն ներդաշնակ ղօղանջէն սկսեալ մինչեւ Փարիզի սակարանին խառնաձայն պոռչտուքները ու մինչեւ Նիւ Եորքի ճազպանտներուն նուագները։ Բայց հիմա կը մոռնար այլեւս իր թափած ա՛յնքան ճիգերը, քանի որ յաջող արդիւնքով մը կը պսակուէին անոնք։ Այո՛, յաջողա՜ծ էր, վերջապէս, հաղորդակցութեան մըտնել Հրատ մոլորակին հետ . . .։

Գիտունը, ուրախութենէն խելայեղ, դէպի պատուհանը կը խոյանայ։

— Վեր ելէ՛ք, շուտո՛վ, կը ձայնէ անցորդներուն, շուտ ելէ՛ք. ես յաջողեցա՜յ հաղորդակցութեան մտնել Հրատ մոլորակին հետ։

Աշխարհի ամէն կողմերէն անհամբերութեամբ սպասուած այս աւետիսն իմանալով, փողոցին ամէն կարգի անցորդները վեր կը վազեն հապճեպով, ու ահա գիտունին գահլիճը բերնէ բերան կը լեցուի այրերով, կիներով ու մանուկներով։ Ամէնքը, ապուշ կտրած, կը լսեն գործիքէն ելած ձայնը։

— Երկիր մոլորակին բնակիչնե՛րը, կ'ըսէ ունգային ու հեռաւոր ձայնը, կը լսէ՞ք արդեօք Հրատ մոլորակէն հասած պատգամը։

— Այո՛, այո՛, կը լսենք, կը գոչեն եռանդագին բոլոր ներկաները։

— Ականջ դրէ՛ք ուրեմն, կը յարէ խորհրդաւոր ձայնը, բոլոր Հրատցիներուն լալագին աղերսին։

— Խօսեցէ՛ք, շո՛ւտ, կը հեւան ունկնդիրները անհամբեր։

— Կը խնդրենք, կը շարունակէ անծանօթ ձայնը, յանուն Հրատի կառավարութեան և յանուն անոր բոլոր բնակիչներուն . . .

— Արդեօք մեզմէ օգնութի՞ւն մը կը սպասեն, կը յարէ Ջրհանկիրներու բարեմիտ սպայ մը։

Ձայնը կը շարունակէ ցաւագին ու վհատ.

— Յանուն Հրատի հարուստներուն, նաեւ յանուն մեր մոլորակի աղքատներուն . . .

— Թերեւս անոնք այնտեղ սպանիական կռիւէ բռնուած են, կարծիք կը յայտնէ բժիշկ մը, ու մեր պատուաստներուն բաղադրութիւնը կ'ուզեն հասկընալ։

Ձայնը կը հեծէր.

— Յանուն մեր մոլորակի մանկիկներուն . . .

— Կարելի է մեր մանկատածութեան կերպին տեղեկանալ կը փափաքին, կ'ընդմիջէ գէր ստնտու մը։

— . . . Ինչպէս նաեւ յանուն մեր գպրոցականներուն . . .

— Գրաւ կը դնեմ որ անոնք մեր նախակրթարաններուն ծրագիրը և մեր դասագիրքերուն մէկ ցուցակը կը պահանջեն, կը գոչէ ուսուցիչ մը։

— . . . Նաեւ յանուն մեր նորագիր զինուորներուն։

— Ո՛չ, ո՛չ, կ'ըսէ հանգստեան կոչուած զընդապետ մը, անոնք անպատճառ մեր պատերազմական յատակագիծները կ'ուզեն ուսումնասիրել։

Բայց ձայնը, միշտ լալագին կը շարունակէ.

— . . . Նաեւ յանուն մեր աղջիկներուն . . .

— Արդեօք նորոյթներու ցուցակ մը ղրկե՞նք, կ'առաջարկէ մեծ վաճառատան մը գործակալը։

— Կամ մազեր կտրելու մեր սակագինը, կը թելադրէ կանանց վարսայարդար մը։

— . . . Նաեւ յանուն Հրատի հանրապետութեան բոլոր ընտրողներուն։

— Ո՜հ, հի՛մա հասկցայ, կը գոչէ երեսփոխան մը հեգնելով։ Անոնք ապահովաբար մեր Սահմանադրութիւնը ու մեր Երեսփոխանական Ժողովին ու Ծերակոյտին ներքին կանոնագիրները ունենալ կ'ուզեն։

Ոնգային ու հեռաւոր ձայնը, այս անգամ, աւելի աղիողորմ շեշտ մը կ'առնէ, ու դառն հառաչանք մը արձակելէ ետք՝ կ'ըսէ.

— Հրատ մոլորակը ամենախորին յանգանքով կը խնդրէ Երկիր մոլորակէն . . .

— Ի՞նչ, ի՞նչ, կը հարցնեն ունկնդիրները, սաստիկ յուզումի մը մատնուած։

— Ինչ որ Հրատ կը խնդրէ այսօր Թախանձա-

գին, երբ Երկիրին հետ առաջին անգամ ըլլալով հա-ղորդակցութեան կը մտնէ . . .

— Շուտ ըսէ՛ք, շուտ ըսէ՛ք, կ՚աղերսեն Ներ-կաները։

— Ինչ որ Հրատ մոլորակը Երկիրէն կը խնդրէ իբրեւ ազնուական շնորհ մը . . .

— Խնդրեցէ՛ք, ու պիտի տրուի ձեզ, ա՛նմի-ջապէս, կը խոստանան բոլորը միաբերան։

— Ինչ որ Հրատ — զոր Երկիրը չի ճանչնար, բայց ան Երկիրը քաջ կը ճանչնայ — կը խնդրէ Եր-կիրէն . . . սա՛ է.

Եւ ունկնդիրները, յոտնկայս ու ելեքտրակա-նացած, կողկողագին ձայնով մը արտասանուած սա աղերսը կը լսեն.

— Ի սէ՛ր Աստուծոյ, ի սէ՛ր Աստուծոյ, հեռա-ձայնեցէ՛ք մեզի . . . ԵՒ ՅԵՐԿԻՐ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ։

ՎԵՐՋ

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ № 2

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.
FL0044490

(2ռ)

A I/7534

ԳԻՆ 15 ԴԱՀԵԿԱՆ